നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

സംയുത്തനികായേ

സളായതനവഗ്ഗടീകാ

൧. സളായതനസംയുത്തം

൧. അനിച്ചവഗ്ഗോ

൧. അജ്ഝത്താനിച്ചസുത്തവണ്ണനാ

൧. ചക്ഖതീതി **ചക്ഖു,** ഞാണം, യഥാസഭാവതോ ആരമ്മണസ്സ ജാനനേന സമവിസമം ആചിക്ഖന്തം വിയ പവത്തതീതി അത്ഥോ. തഥാ മംസചക്ഖു. തമ്പി ഹി രൂപദസ്സനേ ചക്ഖതീതി **ചക്ഖു**. ബുദ്ധാനംയേവ ചക്ഖൂതി **ബുദ്ധചക്ഖു,** അസാധാരണതോ ഹി സത്തസന്താനേസു സസ്സതുച്ഛേദദിട്ഠി അനുലോമികഞാണയഥാഭൂതഞാണാനഞ്ചേവ കാമരാഗാനുസയാദീനഞ്ച യാഥാവതോ വിഭാവിതഞാണം ആസയാനുസയഞാണം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണഞ്ച. ഹേട്ഠിമാ തയോ മഗ്ഗാ ചതുസച്ചധമ്മേസു വുത്താകാരേന പവത്തിയാ ധമ്മേ ചക്ഖൂതി **ധമ്മചക്ഖു,** തഥാ തേസം ഫലാനി തംതംപടിപക്ഖേസു പടിപ്പസ്സദ്ധിപഹാനവസേന പവത്തനതോ. സമന്തതോ സബ്ബധമ്മേസു ചക്ഖുകിച്ചസാധനതോ **സമന്തചക്ഖു,** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സയേന ലദ്ധബ്ബതോ ദേവാനം ദിബ്ബചക്ഖു വിയാതി തം **ദിബ്ബചക്ഖു,** അഭിഞ്ഞാവിസേസോ. ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ രൂപദസ്സനതോ **"ആലോകഫരണേനാ"**തി വുത്തം. ''ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി മേ, ഭിക്ഖവേ, പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു ചക്ഖും ഉദപാദീ''തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൫) നയേന ആഗതത്താ ചതുസച്ചപരിച്ഛേദകഞാണം ''പഞ്ഞാചക്ഖൂ''തി വുത്തം. തദിദം ''വിപസ്സനാഞാണ''ന്തി വദന്തി, ''വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണഞാണാനീ''തി അപരേ.

പച്ചയഭൂതേഹി ഏതേഹി അഭിസമ്ഭരീയന്തീതി സമ്ഭാരാ, ഉപത്ഥമ്ഭഭൂതാ ചതുസമുട്ഠാനികരൂപാ. സഹ സമ്ഭാരേഹീതി **സസമ്ഭാരം**. മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസീദതീതി **പസാദോ. അക്ഖികൂപകേ അക്ഖിപടലേഹീ**തി ഉഭോഹി അക്ഖിദലേഹി. **സമ്ഭവോ**തി ആപോധാതുമേവ സമ്ഭവഭൂതമാഹ. ഇധ **"തേരസ സമ്ഭാരാ"**തി വുത്തം. ***അട്ഠസാലിനിയം*** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൫൬) പന സണ്ഠാനേന സദ്ധിം ''ചുദ്ദസ സമ്ഭാരാ''തി ആഗതം. തത്ഥ **സണ്ഠാന**ന്തി വണ്ണായതനമേവ പരിമണ്ഡലാദിസണ്ഠാനഭൂതം. വിസും വചനം പന നേസം തഥാഭൂതാനം അതഥാഭൂതാനഞ്ച ആപോധാതുവണ്ണായതനാനം യഥാവുത്തേ മംസപിണ്ഡേ വിജ്ജമാനത്താ. സമ്ഭവസ്സ ചതുധാതുനിസ്സിതേഹി സഹ വുത്തസ്സ ധാതുത്തയനിസ്സിതതാ യോജേതബ്ബാ. **ദിട്ഠിമണ്ഡലേ**തി അഭിമുഖം ഠിതാനം പടിബിമ്ബപഞ്ഞായനട്ഠാനഭൂതേ ചക്ഖുസഞ്ഞിതായ ദിട്ഠിയാ പവത്തിട്ഠാനഭൂതേ മണ്ഡലേ. **സന്നിവിട്ഠ**ന്തി ഏതേന ചക്ഖുപസാദസ്സ അനേകകലാപഗതഭാവോ ദസ്സിതോ. തഥാ ഹി സോ സത്ത അക്ഖിപടലാനി

അഭിബ്യാപേത്വാ വത്തതി. യസ്മാ സോ സത്ത അക്ഖിപടലാനി ബ്യാപേത്വാ ഠിതേഹി അത്തനോ നിസ്സയഭൂതേഹി കതൂപകാരം തംനിസ്സിതേഹേവ ആയുവണ്ണാദീഹി അനുപാലിതപരിവാരിതം തിസന്തതിരൂപസമുട്ഠാപകേഹി ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനം ഹുത്വാ തിട്ഠതി. **രൂപദസ്സനസമത്ഥ**ന്തി അത്താനം നിസ്സായ പവത്തവിഞ്ഞാണസ്സ വസേന രൂപായതനദസ്സനസമത്ഥം. **വിത്ഥാരകഥാ**തി തസ്സ ചക്ഖുനോ സോതാദീനഞ്ച ഹേതുപച്ചയാദിവസേന ചേവ ലക്ഖണാദിവസേന ച വിത്ഥാരകഥാ.

സമ്മസനചാരചിത്തന്തി വിപസ്സനായ പവത്തിട്ഠാനഭൂതം വിപസ്സിതബ്ബം ചിത്തം. കേചി "വിപസ്സനുപഗതകിരിയമയചിത്ത"ന്തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം. തീണി ലക്ഖണാനി ദസ്സേത്വാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരഹത്തസ്സ പാപനവസേന ദേസനായ പവത്തത്താ.

അജ്ഝത്താനിച്ചസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൩. അജ്ഝത്തദുക്ഖസുത്താദിവണ്ണനാ

൨-൩. **ദ്വേ ലക്ഖണാനീ**തി ദുക്ഖാനത്തലക്ഖണാനി. **ഏകം ലക്ഖണ**ന്തി അനത്തലക്ഖണം. **സേസാനീ**തി വുത്താവസേസാനി ലക്ഖണാനി. **തേഹീ**തി യേഹി ദുതിയതതിയാനി സുത്താനി ദേസിതാനി, തേഹി. **സല്ലക്ഖിതാനീ**തി സമ്മദേവ ഉപധാരിതാനി. **ഏത്തകേനാ**തി ദ്വിന്നം ഏകസ്സേവ വാ ലക്ഖണസ്സ കഥനേന.

അജ്ഝത്തദുക്ഖസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

४-൬. ബാഹിരാനിച്ചസുത്താദിവണ്ണനാ

४-൬. **വുത്തസദിസോവാ**തി "ദ്വേ ലക്ഖണാനീ"തിആദിനാ വുത്തസദിസോ ഏവ. **നയോ**തി അതിദേസനയോ.

ബാഹിരാനിച്ചസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൧൨. അജ്ഝത്താനിച്ചാതീതാനാഗതസുത്താദിവണ്ണനാ

൭-൧൨. **സല്ലക്ഖേത്വാ**തി അതീതാനാഗതാനം അവിജ്ജമാനത്താ ഗാഹസ്സ ദള്ഹതായ സല്ലക്ഖേത്വാ. **പച്ചുപ്പന്നേസു** വിജ്ജമാനത്താ ബലവതാ തണ്ഹാദിഗാഹേന വിപസ്സനാവീഥിം പടിപാദേതും **കിലമന്താനം** വിനേയ്യാനം **വസേന**.

അജ്ഝത്താനിച്ചാതീതാനാഗതസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അനിച്ചവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. യമകവഗ്ഗോ

൧-४. പഠമപുബ്ബേസമ്ബോധസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩-൧൬. ദ്വീസുപി സുത്തേസു ആയതനാനം വസേന ദേസനാ ഏകരസാവാതി **“പഠമദുതിയേസൂ”**തി ഏകജ്ഝം പദുദ്ധാരോ കതോ. ആഹിതോ അഹംമാനോ ഏത്ഥാതി അത്താ, അത്തഭാവോ. അത്താനമധി അജ്ഝത്തം, തപ്പരിയാപന്നത്താ തത്ഥ ഭവാനി അജ്ഝത്തികാനി, തേസം **അജ്ഝത്തികാനം**. അജ്ഝത്തഞ്ച നാമ അജ്ഝത്തജ്ഝത്തം , നിയകജ്ഝത്തം, ഗോചരജ്ഝത്തം, വിസയജ്ഝത്തന്തി ചതുബ്ബിധം. തത്ഥ അജ്ഝത്തജ്ഝത്തം അജ്ഝത്തേ ഭവന്തി അജ്ഝത്തികന്തി ആഹ **“അജ്ഝത്തജ്ഝത്തവസേന അജ്ഝത്തികാന”**ന്തി. തേസം ചക്ഖാദീനം അജ്ഝത്തേസുപി അജ്ഝത്തികഭാവോ അധികസിനേഹവത്ഥുതായാതി ആഹ **“ഛന്ദരാഗസ്സ അധിമത്തബലവതായാ”**തി. ഇദാനി തത്ഥ തമത്ഥം പടിയോഗിനാ സദ്ധിം ഉദാഹരണവസേന ദസ്സേന്തോ **“മനുസ്സാനം ഹീ”**തിആദിമാഹ. തം ഉത്താനമേവ. **ബാഹിരാനീ**തി അജ്ഝത്തികതോ ബഹി ഭവാനി.

പഠമപുബ്ബേസമ്ബോധസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. പഠമനോചേഅസ്സാദസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭-൧൮. **നിക്ഖന്താ**തി ലോകതോ നിക്ഖന്താ. വിസംയുത്താ സംയോഗഹേതൂനം കിലേസാനം പഹീനത്താ **നോ സംയുത്താ. നോ അധിമുത്താ**തി ന ഉസ്സുക്കജാതാ. **വിമരിയാദീ...പേ... ചേതസാ**തി വിഗതകിലേസവട്ടമരിയാദതായ നിമ്മരിയാദീകതേന ചിത്തേന. **ചതുസച്ചമേവ കഥിതം** ചക്ഖാദീനം അസ്സാദാദിനോ കഥിതത്താ.

പഠമനോചേഅസ്സാദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൧൦. പഠമാഭിനന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൯-൨൨. **വട്ടവിവട്ടമേവ കഥിതം** അഭിനന്ദനാനം ഉപ്പാദനിരോധാനഞ്ച വസേന ദേസനായ പവത്തത്താ. **അനുപുബ്ബകഥാ**തി ആദിതോ പട്ഠായ പദത്ഥവണ്ണനാ. **നേസന്തി** സുത്താനം.

പഠമാഭിനന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യമകവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സബ്ബവഗ്ഗോ

൧. സബ്ബസുത്തവണ്ണനാ

൨൩. സബ്ബ-സദ്ദോ പകരണവസേന കത്ഥചി സപ്പദേസേപി പവത്തതീതി തതോ നിവത്തനത്ഥം അനവസേസവിസയേന സബ്ബ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **“സബ്ബസബ്ബ”**ന്തി, സബ്ബമേവ ഹുത്വാ സബ്ബന്തി അത്ഥോ. ആയതനഭാവം സബ്ബം **ആയതനസബ്ബം,** സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

തസ്സ അവിസയാഭാവതോ **ന അദ്ദിട്ഠമിധത്ഥി കിഞ്ചീ**തി. **ഇധാ**തി നിപാതമത്തം, ഇധ വാ സദേവകേ ലോകേ, ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന അദിട്ഠം നാമ കിഞ്ചി നത്ഥീതി അത്ഥോ. യദി ഏവം അനുമാനവിസയം നു ഖോ

കഥന്തി ആഹ **"അഥോ അവിഞ്ഞാത"**ന്തി. അഞ്ഞേസം അപച്ചക്ഖമ്പി അവിഞ്ഞാതം തസ്സ കിഞ്ചി നത്ഥീതി അദിട്ഠം അവിഞ്ഞാതം നത്ഥി. പച്ചുപ്പന്നം അതീതമേവ ഞേയ്യം ഗഹിതം, അനാഗതം നു ഖോ കഥന്തി ആഹ - **"അജാനിതബ്ബ"**ന്തി, തസ്സ കിഞ്ചി നത്ഥീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. ജാനിതും ഞാതും അസക്കുണേയ്യം നാമ തസ്സ കിഞ്ചി നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സബ്ബം അഭിഞ്ഞാസീ"**തിആദി.

സകലസ്സ സക്കായധമ്മസ്സ പരിഗ്ഗഹിതത്താ **സക്കായസബ്ബം. സബ്ബധമ്മേസൂ**തി പഞ്ചന്നം ദ്വാരാനം ആരമ്മണഭൂതേസു സബ്ബേസു ധമ്മേസു. യസ്മാ ഛസുപി ആരമ്മണേസു ഗഹിതേസു പദേസസബ്ബം നാമ ന ഹോതി, തസ്മാ **"പഞ്ചാരമ്മണമത്ത"**ന്തി വുത്തം. പദേസസബ്ബം സക്കായസബ്ബം ന പാപുണാതി തസ്സ തേഭൂമകധമ്മേസു ഏകദേസസ്സ അസങ്ഗണ്ഹനതോ. സക്കായസബ്ബം ആയതനസബ്ബം ന പാപുണാതി ലോകുത്തരധമ്മാനം അസങ്ഗണ്ഹനതോ. ആയതനസബ്ബം സബ്ബസബ്ബം ന പാപുണാതി. യസ്മാ ആയതനസബ്ബേന ചതുഭൂമകധമ്മാവ പരിഗ്ഗഹിതാ, ന ലക്ഖണപഞ്ഞത്തിയോ, യസ്മാ സബ്ബസബ്ബം ദസ്സേന്തേന ബുദ്ധഞാണവിസയോ ദസ്സിതോ, തസ്മാ ''സബ്ബസബ്ബം ന പാപുണാതീ''തി ഏത്ഥാപി **"കസ്മാ...പേ॰... നത്ഥിതായാ"**തി സബ്ബം ഞാതാരമ്മണേനേവ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം കതം. ''ആയതനസബ്ബേപി ഇധ വിപസ്സനുപഗധമ്മാവ ഗഹേതബ്ബാ അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസവസേനപി സമ്മസനചാരസ്സേവ ഇച്ഛിതത്താ''തി വദന്തി.

പടിക്ഖിപിത്വാതി ''ഇദം സബ്ബം നാമ ന ഹോതീ''തി ഏവം പടിക്ഖിപിത്വാ. **തസ്സാ**തി ''അഞ്ഞം സബ്ബം പഞ്ഞാപേസ്സാമീ''തി വദന്തസ്സ. **വാചായ വത്ഥുമത്തകമേവാ**തി വഞ്ഝാപുത്തഗഗനകുസുമാദിവാചാ വിയ ഏതസ്സ വാചായ കേവലം വത്തബ്ബവത്ഥുകമേവ ഭവേയ്യ, ന അത്ഥോ, വചനമത്തകമേവാതി അത്ഥോ . **അതിക്കമിത്വാ**തി അനാമസിത്വാ അഗ്ഗഹേത്വാ. **തം കിസ്സ ഹേതൂ**തി വിഘാതാപജ്ജനം കേന ഹേതുനാ. **യഥാ തം അവിസയസ്മി**ന്തി യഥാ അഞ്ഞോപി കോചി അവിസയേ വായമന്തോ, ഏവന്തി അത്ഥോ. അട്ഠകഥായം പന യസ്മാ പാളിയം ''തം കിസ്സ ഹേതൂ''തി വുത്തകാരണമേവ ഉപനയനവസേന ദസ്സേതും **"യഥാ ത"**ന്തിആദി വുത്തം. കാരണോപനയനഞ്ച കാരണമേവാതി **"യഥാതി കാരണവചന"**ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവാഹ **"ഏവം ഇമസ്മിമ്പി അവിസയേ"**തിആദി.

സബ്ബസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഹാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൪. സബ്ബസ്സാതി ദ്വാരാരമ്മണേഹി സദ്ധിം ദ്വാരപ്പവത്തസ്സ. **പഹാനായാ**തി തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗപഹാനവസേന പജഹനായ. **ചക്ഖുസമ്ഫസ്സ**ന്തി ചക്ഖുസന്നിസ്സിതഫസ്സം. **മൂലപച്ചയ**ന്തി മൂലഭൂതം പച്ചയം കത്വാ, സഹജാതവേദനായ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സപച്ചയഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **ഏസേവ നയോ**തി അപദേസേന ''സോതസമ്ഫസ്സം മൂലപച്ചയം കത്വാ''തിആദിനാ വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **മനോ**തി ഭവങ്ഗചിത്തം മനോദ്വാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **ആരമ്മണ**ന്തി ധമ്മാരമ്മണം. **സഹാവജ്ജനകജവന**ന്തി സഹമനോദ്വാരാവജ്ജനകം ജവനം. തംപുബ്ബകത്താ മനോവിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാനം മൂലപച്ചയഭൂതാ സബ്ബേസ്വേവ ചക്ഖുദ്വാരാദീസു വുത്തിത്താ തദനുരൂപതോ

“ഭവങ്ഗസഹജാതോ സമ്ഫസ്സോ”തി വുത്തം. **സഹാവജ്ജനവേദനായ ജവനവേദനാ** “വേദയിത”ന്തി അധിപ്പേതാ, **ഭവങ്ഗസമ്പയുത്തായ പന** വേദനായ ഗഹണേ **വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. ഭവങ്ഗതോ അമോചേത്വാ** ഭവങ്ഗചിത്തേന സദ്ധിംയേവ ആവജ്ജനം ഗഹേത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം **ഭവങ്ഗം ദട്ഠബ്ബം. യാ പനേത്ഥ ദേസനാ**തി യാ ഏത്ഥ “പഹാനായാ”തിആദിനാ പവത്തദേസനാ സത്ഥു അനുസിട്ഠി ആണാ. **അയം പണ്ണത്തി നാമ** തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ പകാരതോ ഞാപനതോ. ഏത്ഥ സബ്ബഗ്ഗഹണേന സബ്ബേ സഭാവധമ്മാ ഗഹിതാ, പണ്ണത്തി പന കതമാതി വിചാരണായ തം ദസ്സേതും **“യാ പനേത്ഥാ”**തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പഹാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അഭിഞ്ഞാപരിഞ്ഞാപഹാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. അഭിഞ്ഞാതി അഭിഞ്ഞായ. യ-കാരലോപവസേനായം നിദ്ദേസോ “സയം അഭിഞ്ഞാ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮, ൭൪; മ॰ നി॰ ൧.൧൭൨) വിയ, തഥാ “പരിഞ്ഞാ”തി ഏത്ഥാപി. **സബ്ബ**ന്തി ആയതനസബ്ബം. തഞ്ഹി അഭിഞ്ഞേയ്യം. **അഭിജാനിത്വാ**തി അഭിഞ്ഞായ ജാനിത്വാ. **പരിജാനിത്വാ**തി തീരണപരിഞ്ഞായ അനിച്ചാദിതോ പരിജാനിത്വാ. **പജഹനത്ഥായാ**തി പഹാനപരിഞ്ഞായ അനവസേസതോ പജഹനായ.

അഭിഞ്ഞാപരിഞ്ഞാപഹാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പഠമഅപരിജാനനസുത്തവണ്ണനാ

൨൬. “അഭിജാന”ന്തിആദിനാ ഏത്ഥ ഭഗവാ പഠമം കണ്ഹപക്ഖം ദസ്സേത്വാ സുക്കപക്ഖം ദസ്സേതി വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന. തേനേത്ഥ വട്ടവിവട്ടം കഥിതം.

പഠമഅപരിജാനനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദുതിയഅപരിജാനനസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതബ്ബധമ്മോ നാമ രൂപായതനമേവാതി ആഹ **“ഹേട്ഠാ ഗഹിതരൂപമേവാ”**തി. **ഇധ അനാപാഥഗതം** “ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതബ്ബാ ധമ്മാ”തി വുത്തത്താ. **ഹേട്ഠാ ആപാഥഗതമ്പി അനാപാഥഗതമ്പി ഗഹിതമേവ** “യേ ച രൂപാ”തി അനവസേസതോ വുത്തത്താ. **തേ ഹി** വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാ **സഹ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതബ്ബത്താ**. തഥാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം തേഹി ഏകുപ്പാദം ഏകവത്ഥുകം ഏകനിരോധം ഏകാരമ്മണമേവ. **സേസപദേസൂ**തി സേസേസു “യഞ്ച സോതം യേ ച സദ്ദാ”തിആദിനാ ആഗതേസു കണ്ഹപക്ഖേ പഞ്ചസു, സുക്കപക്ഖേ ഛസുപി പദേസു. **ഏസേവ നയോ**തി യ്വായം “ഹേട്ഠാ ഗഹിതരൂപമേവ ഗണ്ഹിത്വാ”തി അത്ഥോ വുത്തോ. ഏസോ ഏവ തത്ഥപി അത്ഥവണ്ണനാനയോ.

ദുതിയഅപരിജാനനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ആദിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. ഗയാനാമികായ നദിയാ അവിദൂരേ പവത്തോ ഗാമോ ഗയാ നാമ, തസ്സം **ഗയായം വിഹരതീ**തി സമീപത്ഥേ ചേതം ഭുമ്മവചനം. ഗയാഗാമസ്സ ഹി ആസന്നേ ഗയാസീസനാമകേ പിട്ഠിപാസാണേ ഭഗവാ തദാ വിഹാസി. തേനാഹ **"ഭഗവാ തത്ഥ വിഹരതീ"**തി.

തത്രാതി "ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസീ"തി യേ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി, യഥാ ചായം ദേസനാ തേസം സപ്പായാ ജാതാ, തത്ര തസ്മിം അത്ഥദ്വയേ വിഭാവേതബ്ബേ **അയം അനുപുബ്ബികഥാ** സമുദാഗമതോ പട്ഠായ അനുപടിപാടികഥാ. **ഇതോ**തി ഇമസ്മാ കപ്പതോ. **കിരാ**തി അനുസ്സവനത്ഥേ നിപാതോ. പാരമിതാപരിഭാവനായ **പരിപാകഗതേ. ഞാണേ**തി ബോധിഞാണേ. **കനിട്ഠപുത്തോ** വേമാതികഭാതാ ഭഗവതോ. **വേളുഭിത്തികുടികാഹി പരിക്ഖിപിത്വാ** ബഹിദ്ധാ, അന്തോ പന പടസാണീഹി.

സബ്ബേസം സത്താനം. **പുഞ്ഞചേതനം അന്തോ** അബ്ഭന്തരേ **പവേസേതി**. ഭഗവാപി തസ്സ പുത്തോതി കത്വാ **"അഞ്ഞേ തയോ പുത്താ"**തി വുത്തം. **അവിപ്പകിരിത്വാ**തി പരാജയേന അവിപ്പകിരിയ അപലായിത്വാ. **പിദഹീ**തി ദാതും ന സക്കോമീതി തഥാ അകാസി. **സച്ചവാദിതായ ഗണ്ഹിംസൂ**തി രാജകുലസ്സ സച്ചവാദിതായ അത്തനോ വരം ഗണ്ഹിംസു.

വിനിവത്തിതുന്തി പടിഞ്ഞായ നിവത്തിതും. **അന്തരാ**തി തുമ്ഹേഹി പരിച്ഛിന്നകാലസ്സ അന്തരാ ഏവ മതാ. അട്ഠവീസതിഹത്ഥട്ഠാനം **ഉസഭം** നാമ. **ഉസഭേ** അട്ഠവീസതിഹത്ഥപ്പമാണേ ഠാനേ. **ദാനഗ്ഗേ ബ്യാവടോ**തി പസുതോ.

സോതി ഭഗവാ. തഥാരൂപഞ്ഹി ബുദ്ധാനം ദേസനാപാടിഹാരിയം, യഥാ ദേസനായ ഗഹിതോ അത്ഥോ പച്ചക്ഖതോ വിഭൂതോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. തേനാഹ **"ഇമേസം...പേ॰... ദേസേസ്സാമീ"**തി. **സന്നിട്ഠാന**ന്തി ചിരകാലപരിചിതാദിത്തഅഗ്ഗികാനം ആദിത്തപരിയായദേസനാവ സപ്പായാതി നിച്ഛയമകാസി. **പദിത്ത**ന്തി പദീപിതം ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ഏകജാലീഭൂതം. തേനാഹ **"സമ്പജ്ജലിത"**ന്തി. **ദുക്ഖലക്ഖണം കഥിതം** ചക്ഖാദീനം ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി ആദിത്തഭാവേന ദുക്ഖമതായ ദുക്ഖസ്സ കഥിതത്താ.

ആദിത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അദ്ധഭൂതസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. അധിസദ്ദേന സമാനത്ഥോ അദ്ധസദ്ദോതി ആഹ **"അദ്ധഭൂതന്തി അധിഭൂത"**ന്തിആദി. സേസം വുത്തനയമേവ.

അദ്ധഭൂതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സമുഗ്ഘാതസാരുപ്പസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. മഞ്ഞിതം നാമ തണ്ഹാമാനദിട്ഠീഹി ഗഹേതബ്ബം മഞ്ഞിതം. സബ്ബസ്മിം മഞ്ഞിതന്തി സബ്ബമഞ്ഞിതം, തസ്സ സമുഗ്ഘാതോ സേതുഘാതോ, തദാവഹം **സബ്ബമഞ്ഞിതസമുഗ്ഘാതസാരുപ്പം**. അട്ഠകഥായം പന "മഞ്ഞിതം നാമ ചക്ഖാദീസു ഏവ ഉപ്പജ്ജതി, നാഞ്ഞസ്മി"ന്തി ദുതിയനയോ വുത്തോ. **അനുച്ഛവിക**ന്തി അനുരൂപം അവിലോമം. **ഇധാ**തി ഇധേവ സാസനേ അഞ്ഞത്ഥ

തദഭാവതോ. ‘‘തണ്ഹാ-മാനദിട്ഠിമഞ്ഞിതാന’’ന്തി വുത്തം മഞ്ഞിതത്തയം സപരസന്താനേസു പടിപക്ഖവസേന യോജേത്വാ ദസ്സേതും **‘‘ചക്ഖും അഹന്തി വാ’’**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ‘‘ചക്ഖും അഹ’’ന്തി ഇമിനാ അജ്ഝത്തവിസയം ദിട്ഠിമഞ്ഞിതഞ്ച ദസ്സേതി അത്താഭിനിവേസാഹംകാരദീപനതോ. ‘‘മമ’’ന്തി ഇമിനാ തണ്ഹാമഞ്ഞിതം മാനമഞ്ഞിതമ്പി വാ, പരിഗ്ഗഹമുഖേനപി സേയ്യാദിതോ മാനുപ്പജ്ജനതോ. സേസപദദ്വയേപി ഇമിനാ നയേന മഞ്ഞിതവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. **അഹന്തി** അത്താവ, സോ ച ചക്ഖുസ്മിം തദധീനവുത്തിത്താ ‘‘പരോ’’തി ന മഞ്ഞതി. **മമ കിഞ്ചനപലിബോധോ ചക്ഖുസ്മിം** സതി ലബ്ഭനതോ, അസതി ന മഞ്ഞതി തഥാമഞ്ഞിതസ്സ പച്ചയഘാതതോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

അഹം ചക്ഖുതോ നിഗ്ഗതോതി ‘‘അഹ’’ന്തി വത്തബ്ബോ അയം സത്തോ ചക്ഖുതോ നിഗ്ഗതോ തത്ഥ സുഖുമാകാരേന ഉപലബ്ഭനതോ. **മമ കിഞ്ചനപലിബോധോ ചക്ഖുതോ നിഗ്ഗതോ** തസ്മിം സതി ഏവ ഉപലബ്ഭനതോ . സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ **പരോതി** പരോ സത്തോ. **മമ ചക്ഖൂതി ന മഞ്ഞതി** യസ്സ തം ചക്ഖു, തസ്സ ‘‘അഹ’’ന്തി വത്തബ്ബസ്സേവ അഭാവതോ. **മമത്തഭൂത**ന്തി മമ കാരണം. സേസം ഉത്താനമേവ. ഏവമേതസ്മിം സുത്തേ ചക്ഖുരൂപ-ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ-ചക്ഖുസമ്ഫസ്സ-സുഖദുക്ഖാദുക്ഖമസുഖവസേന സത്ത വാരാ ചക്ഖുദ്വാരേ, തഥാ സോതദ്വാരാദീസൂതി ഛ സത്തകാ ദ്വേചത്താലീസ. പുന സക്കായവസേന ‘‘സബ്ബം ന മഞ്ഞതീ’’തിആദിനാ വുത്തം, തേന തേചത്താലീസ. പുന തേഭൂമകവട്ടം ‘‘ലോകോ’’തി ഗഹേത്വാ ‘‘ന കിഞ്ചി ലോകേ ഉപാദിയതീ’’തി വുത്തം, തേന ചതുചത്താലീസ ഹോന്തി. ഏവം സബ്ബഥാപി **ചതുചത്താലീസായ ഠാനേസു അരഹത്തം പാപേത്വാ വിപസ്സനാ കഥിതാ**തി വേദിതബ്ബാ. ‘‘ചതുചത്താലീസാധികസതേസൂ’’തി കേസുചി പോത്ഥകേസു ലിഖന്തി, സാ ച പമാദലേഖാ.

സമുഗ്ഘാതസാരുപ്പസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമസമുഗ്ഘാതസപ്പായസുത്തവണ്ണനാ

൩൧. **ഉപകാരഭൂതാ** തദാവഹത്താ. **തതോതി** മഞ്ഞിതാകാരതോ. **തന്തി** മഞ്ഞനാവത്ഥും. **അഞ്ഞേനാകാരേനാ**തി യഥാ മഞ്ഞതി അനിച്ചാദിആകാരതോ, അഞ്ഞേന അനിച്ചാദിനാ ആകാരേന ഹോതി. **അഞ്ഞഥാഭാവം വിപരിണാമ**ന്തി ഉപ്പാദവയതായ അഞ്ഞഥാഭാവം ജരായ മരണേന ച ദ്വേധാ വിപരിണാമേതബ്ബം. തം **ഉപഗമനേന അഞ്ഞഥാഭാവീ,** ഏവംഭൂതോ **ഹുത്വാപി** ജീരണഭിജ്ജനസഭാവേസു. **ഭവേസു സത്തോ ലോകോ** ഉപരിപി **ഭവംയേവ അഭിനന്ദതി. ഹേട്ഠാ ഗഹിതമേവ സങ്കഡ്ഢിത്വാ**തി ‘‘ചക്ഖും ന മഞ്ഞതീ’’തിആദിനാ ഹേട്ഠാ ഗഹിതമേവ ഖന്ധധാതുആയതനാതി ഖന്ധാദിപരിയായേന ഏകതോ ഗഹേത്വാ പുനപി മഞ്ഞനാവത്ഥും ദസ്സേതി. അവസാനേ ‘‘തതോ തം ഹോതീ’’തി വുത്തപദേന സദ്ധിം സബ്ബവാരേസു അട്ഠ അട്ഠ ഹോന്തീതി **‘‘അട്ഠചത്താലീസായ ഠാനേസൂ’’**തി വുത്തം.

പഠമസമുഗ്ഘാതസപ്പായസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയസമുഗ്ഘാതസപ്പായസുത്തവണ്ണനാ

൩൨. ദസ്സേത്വാതി എത്ഥ ലക്ഖണേ അയം ത്വാ-സദ്ദോ, ഹേതുമ്ഹി വാ. അനാദിസത്തസന്താനഗതഗാഹത്തയലക്ഖിതാ ഹി സത്ഥു, തിപരിവട്ടദേസനാ തംനിമിത്തം യാവദേവ തപ്പഹാനായ പവത്തിതഭാവതോ. അരഹത്തം പാപേത്വാ വിപസ്സനാ കഥിതാതി അട്ഠകഥായം വുത്തം **"സഹ വിപസ്സനായ ചത്താരോപി മഗ്ഗാ കഥിതാ"**തി.

ദുതിയസമുഗ്ഘാതസപ്പായസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സബ്ബവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ജാതിധമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൩-൪൨. **നിബ്ബത്തനസഭാവന്തി** ഹേതുപച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജനസഭാവം. ഉപ്പാദാനന്തരം ബുദ്ധിപ്പത്തിയാ **ജീരണസഭാവം**. യഥ ചക്ഖാദയോ, തഥേവ വിസഭാഗസമുട്ഠാനലക്ഖണേന ബ്യാധിനോ **ഉപ്പത്തിപച്ചയഭാവേന ബ്യാധിസഭാവം. മരണസഭാവന്തി** വിനാസസഭാവം. **സോകസഭാവന്തി** ഞാതിബ്യസനാദിനാ ഡയ്ഹമാനദുക്ഖസഭാവം. **സംകിലേസികസഭാവന്തി** തണ്ഹാദിവസേന സംകിലിസ്സനസഭാവം.

ജാതിധമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സബ്ബഅനിച്ചവഗ്ഗവണ്ണനാ

൪൩-൫൨. **ഞാതപരിഞ്ഞാ ആഗതാ** വിസയവസേന തബ്ബിസയസ്സ ധമ്മസ്സ ജോതിതത്താ. **ഇതരാ ദ്വേ** തീരണപഹാനപരിഞ്ഞാപി ആഗതാ എവാതി വേദിതബ്ബാ, താസം അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മവിസയത്താ ഞാണസ്സ ച തീരണപഹാനപരിഞ്ഞാസമ്ഭവതോ. പരിഞ്ഞേയ്യപദേ തീരണപരിഞ്ഞാവ ആഗതാ, പഹാതബ്ബപദേ പഹാനപരിഞ്ഞാവ ആഗതാതി യോജനാ. **ഇതരാപി ദ്വേ ഗഹിതായേവ** താഹി വിനാ അത്ഥസിദ്ധിയാ അഭാവതോ. **പച്ചക്ഖം കാതബ്ബം** ആരമ്മണതോ അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝനേന. **അവുത്താപി ഗഹിതായേവ** പരിജാനനസ്സ യാവദേവ പഹാനത്ഥത്താ. എകസഭാവേന വിനാഭാവോ **അനേകഗ്ഗട്ഠോ**. ഉപസട്ഠരോഗേന വിയ അഞ്ഞോ എവ അഭിഹതസബ്ബതാ **ഉപഹതട്ഠോ**.

സബ്ബഅനിച്ചവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമോ പണ്ണാസകോ.

൬. അവിജ്ജാവഗ്ഗവണ്ണനാ

൫൩-൬൨. **ചതൂസു സച്ചേസു അഞ്ഞാണം** തപ്പടിച്ഛാദകസമ്മോഹോ. അവിന്ദിയം വിന്ദതി, വിന്ദിയം ന വിന്ദതീതി കത്വാ വിജ്ജായ പടിപക്ഖോവ **അവിജ്ജാ**. വിജ്ജായ ഉപ്പന്നായ അനവസേസതോ അവിജ്ജാ പഹീയതി, തം ദസ്സേന്തോ **"വിജ്ജാതി അരഹത്തമഗ്ഗവിജ്ജാ"**തി ആഹ. ന കേവലം അനിച്ചാനുപസ്സനാവസേനേവ മഗ്ഗവുട്ഠാനം, അഥ ഖോ ഇതരാനുപസ്സനാവസേനപീതി ദസ്സേന്തോ **"ദുക്ഖാ…പേ॰… പഹീയതിയേവാ"**തി ആഹ. **സബ്ബത്ഥാതി** ഉപരിസുത്തന്തേ സന്ധായാഹ. തതോ അപരേപി

തംഅത്ഥലക്ഖണവസേന കഥിതസുത്തന്തേപി. താനിപി ഹി തഥാ ബുജ്ഝനകപുഗ്ഗലാനമജ്ഝാസയേന വുത്താനീതി.

അവിജ്ജാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. മിഗജാലവഗ്ഗോ

൧. പഠമമിഗജാലസുത്തവണ്ണനാ

൬൩. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ദസ്സനകിച്ചന്തി വുത്തചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പസ്സിതബ്ബന്തി ആഹ **"ഇട്ഠാരമ്മണഭൂതാ"**തി. **കമനീയാ**തി കാമേതബ്ബാ. മനം അപ്പായന്തീതി **മനാപാ**തി ആഹ **"മനവഡ്ഢനകാ"**തി. പിയായിതബ്ബസഭാവാ **പിയരൂപാ. കാമൂപസംഹിതാ**തി കാമപടിസംയുത്താ. ആലമ്ബിതബ്ബതാ ഏവ ചേത്ഥ ഉപസംഹിതതാതി **"ആരമ്മണം കത്വാ"**തിആദിമാഹ. തണ്ഹാസങ്ഖാതാ നന്ദീ **തണ്ഹാനന്ദീ,** ന തുട്ഠിനന്ദീയേവ "നന്ദിം ചരതീ"തിആദീസു വിയ. **ഗാമന്ത**ന്തി ഗാമസമീപം. **"അനുപചാരട്ഠാന"**ന്തി വത്വാ തം ദസ്സേതി **"യത്ഥാ"**തിആദിനാ.

ഏത്ഥാതി യഥാനീഹതേ പാഠേ. **"ഇമം ഏകം പരിയായം ഠപേത്വാ"**തി വുത്തം തസ്സ "പന്താനീ"തിപദേന സങ്ഗഹിതത്താ. **അപ്പസദ്ദാനി അപ്പനിഗ്ഘോസാനീ**തി ഏത്ഥ **അപ്പ**-സദ്ദോ അഭാവത്ഥോ.

പഠമമിഗജാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സമിദ്ധിലോകപഞ്ഹാസുത്തവണ്ണനാ

൬൫. **ആയാചനസുത്തതോ പട്ഠായാ**തി മിഗജാലവഗ്ഗേ ദുതിയസുത്തതോ പട്ഠായ. പഠമസുത്തേ പന ദുതിയകവിഹാരാദിഭാവോ വുത്തോതി.

സമിദ്ധിലോകപഞ്ഹാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഉപസേനആസീവിസസുത്തവണ്ണനാ

൬൯. **ഗഹേത്വാ**തി പാരുപനസ്സ സിഥിലകരണേന വീമംസതോ മോചേത്വാ. **ലേണച്ഛായായാ**തി പുരിമദിസായ ലേണച്ഛായായം. **പതിത്വാ**തി ലേണച്ഛദനതോ ഭസ്സിത്വാ. **ഘുട്ഠവിസോ**തി ചതൂസു ആസീവിസേസു സോ ഘുട്ഠവിസോ. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. **പരിയാദിയമാനമേവാ**തി ഖേപേന്തമേവ, വിനാസേന്തമേവാതി അത്ഥോ. **യഥാപരിച്ഛേദേനാ**തി അത്തനോ വിസപരിച്ഛേദാനുരൂപം. **അഞ്ഞഥാഭാവ**ന്തി വഡ്ഢഭാവാദിപകതിജഹനം. **സഭാവവിഗമോ**തി വിനാസോ.

ഉപസേനആസീവിസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഉപവാണസന്ദിട്ഠികസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. **രൂപം പടിസംവിദിതം കരോതി** ഞാതപരിഞ്ഞാവസേന. **രൂപരാഗ**ന്തി നീലാദിഭേദേ രൂപധമ്മേ രാഗം. **പടിസംവിദിതം കരോതി** "അയം മേ രാഗോ

അപ്പഹീനോ''തി. ഏതേന സേക്ഖാനം പച്ചവേക്ഖണാ കഥിതാ. തേന വുത്തം ''ഏവമ്പി ഖോ, ഉപവാണ, സന്ദിട്ഠികോ ധമ്മോ ഹോതീ''തിആദി. **രൂപരാഗം പടിസംവിദിതം കരോതി** ''നത്ഥി മേ അജ്ഝത്തം രൂപേസു രാഗോ''തി പജാനാതി. അസേക്ഖാനം ഹായം പച്ചവേക്ഖണാ.

ഉപവാണസന്ദിട്ഠികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമഛഫസ്സായതനസുത്തവണ്ണനാ

൭൧. **ഫസ്സാകരാനന്തി** ഛന്നം ഫസ്സാനം ആകരാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനാനം, ചക്ഖാദീനന്തി അത്ഥോ. **നട്ഠോ നാമ അഹന്തി വദതി,** യോ ഛന്നം ഫസ്സായതനാനം സമുദയാദിം യഥാഭൂതം പജാനാതി, സോ വുസിതവാ, ഇതരോ അവുസിതവാ അഹഞ്ച താദിസോതി. **അയമേവാതി** അയം ചക്ഖുസ്മിം ''നേതം മമാ''തിആദിനാ തിണ്ണം ഗാഹാനം അഭാവോ ഏവ.

പഠമഛഫസ്സായതനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയഛഫസ്സായതനസുത്തവണ്ണനാ

൭൨. **അപുനബ്ഭവോതി** പുനബ്ഭവാഭാവോ.

൧൧. തതിയഛഫസ്സായതനസുത്തവണ്ണനാ

൭൩. **പനസ്സസന്തി** ഏകംസേന നട്ഠോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **''അതിനട്ഠോ''**തി, ധുരതോ ഏവ നട്ഠോതി അത്ഥോ.

തതിയഛഫസ്സായതനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മിഗജാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഗിലാനവഗ്ഗോ

൧-൬. പഠമഗിലാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൪-൭൮. **അപ്പഞ്ഞാതോതി** നാമഗോത്തതോ ചേവ സീലാദിഗുണേഹി ച അപ്പഞ്ഞാതോ അവിസ്സുതോ. ഥേരമജ്ഝിമഭാവം അപ്പത്തതായ **നവോ.**

പഠമഗിലാനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദുതിയഅവിജ്ജാപഹാനസുത്തവണ്ണനാ

൮൦. അനിച്ചാദിവസേന അഭിനിവിസനം **അഭിനിവേസോ,** സോ ഏവ ധമ്മസഭാവം അതിക്കമിത്വാ പരതോ ആമസനതോ **പരാമാസോ,** സോ ഏവ **ഗാഹോ.** തേന അഭിനിവേസപരാമാസഗ്ഗാഹേന **ഗണ്ഹിതും ന യുത്താ** അനിച്ചാദിസഭാവത്താ. സങ്ഖാരാ ഏവ പവത്തിയാ കാരണഭാവതോ **സങ്ഖാരനിമിത്താനി.** യോ സങ്ഖാരേസു അപരിഞ്ഞാതാഭിനിവേസേന പസ്സിതബ്ബോ അത്താകാരോ, സോ ന ഹോതീതി അഞ്ഞോ അനത്താകാരോ, **തതോ അഞ്ഞതോ പസ്സതി. പരിഞ്ഞാതാഭിനിവേസോതി** തീരണപരിഞ്ഞായ

പരിച്ഛിജ്ജ ഞാതമിച്ഛാഭിനിവേസോ. **പരിഞ്ഞാതാഭിനിവേസോ**തി വാ പരിഞ്ഞാതവിപസ്സനാഭിനിവേസോ. **വിപസ്സനാ**തി അരൂപസത്തകവസേന വിപസ്സനായ പരിജാനിതബ്ബാ.

ദുതിയഅവിജ്ജാപഹാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സമ്ബഹുലഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ

൭൫. കേവലന്തി ഇതരലക്ഖണേഹി അവോമിസ്സം.

൮. ഫഗ്ഗുനപഞ്ഹാസുത്തവണ്ണനാ

൭൬. തണ്ഹായ പഹീനായ ദിട്ഠിമാനാപി പഹീനാ ഏവാതി **"തണ്ഹാപപഞ്ചസ്സ ഛിന്നത്താ ഛിന്നപപഞ്ചേ"**തി വുത്തം. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. ഇധ സത്തവോഹാരോ ചക്ഖാദീസു വിജ്ജമാനേസു ഏവ ഹോതി, തസ്മാ പരിനിബ്ബുതാനഞ്ച വോഹാരോ ചക്ഖാദീസു സന്നിസ്സയേനേവ, നാഞ്ഞഥാതി **അതിക്കന്തബുദ്ധേഹി പരിഹരിതാനി ചക്ഖുസോതാദീനി പുച്ഛാമീതി പുച്ഛതി** "അത്ഥി നു ഖോ ഭന്തേ"തിആദിനാ. **ചക്ഖുസോതാദിവട്ടം** വട്ടേ പവത്തേയ്യ.

ഫഗ്ഗുനപഞ്ഹാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഗിലാനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഛന്നവഗ്ഗോ

൧. പലോകധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. അനിച്ചലക്ഖണമേവ കഥിതം, തഞ്ച പരിയായേന, അനിച്ചലക്ഖണേ കഥിതേ ഇതരലക്ഖണാനി കഥിതാനേവ ഹോന്തി ബ്യഭിചാരഭാവതോ.

൨. സുഞ്ഞതലോകസുത്തവണ്ണനാ

൮൦. അത്തനോ ഇദന്തി **അത്തനിയ**ന്തി ആഹ **"അത്തനോ സന്തകേനാ"**തി.

൩. സംഖിത്തധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൮൧. വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി ഖന്ധിയവഗ്ഗേ ഖന്ധവസേന ആഗതം, ഇധ ആയതനവസേനാതി അയമേവ വിസേസോ.

൪. ഛന്നസുത്തവണ്ണനാ

൮൭. സബ്ബനിമിത്തേഹി പടിസല്ലീയതി ഏതേനാതി **പടിസല്ലാനം,** ഫലസമാപത്തി. **ജീവിതഹാരകസത്ഥം** ജീവിതസ്സ ഹരണതോ, സത്താനഞ്ച സസനതോ ഹിംസനതോ . **പരിചരിതോ**തി പയിരുപാസിതോ. തേന യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജിന്തി ദീപേതി.

അനുപവജ്ജന്തി പരേഹി ന ഉപവദിതബ്ബം. തം പനേത്ഥ ആയതിം അപ്പടിസന്ധിഭാവതോ ഹോതീതി ആഹ **"അപ്പവത്തിക"**ന്തി. "നേതം മമാ"തിആദീനി വദന്തോ **അരഹത്തേ പക്ഖിപിത്വാ കഥേസി. പുഥുജ്ജനഭാവമേവ ദീപേന്തോ വദതി** അകതകിച്ചഭാവദീപനേന. കിഞ്ചാപി ഥേരോ പുച്ഛിതം പഞ്ഹം അരഹത്തേ പക്ഖിപിത്വാ കഥേസി, "ന സമനുപസ്സാമീ"തി പന വദന്തോ കിഞ്ചി നിപ്ഫത്തിം ന കഥേസി, തസ്മാ "ഇദമ്പി മനസി കാതബ്ബ"ന്തി ഇദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

കിലേസപസ്സദ്ധീതി കിലേസപരിളാഹവൂപസമോ. **ഭവത്ഥായ** പുന ഭവത്ഥായ. **ആലയനികന്തി പരിയുട്ഠാനേ**തി ഭവന്തരേ അപേക്ഖാസഞ്ഞിതേ ആലയേ നികന്തിയാ ച പരിയുട്ഠാനപ്പത്തിയാ. **അസതി** അവിജ്ജമാനായ. പടിസന്ധിവസേന അഞ്ഞഭവതോ ഇധാഗമനം **ആഗതി നാമ. ചുതിവസേന ഗമന**ന്തി ചവനവസേന ഇതോ ഗതി. അനുരൂപഗമനം ഗതി നാമ തദുഭയം ന ഹോതി. ചുതൂപപാതോ അപരാപരഭവനവസേന **ചുതി,** ഉപപജ്ജനവസേന **ഉപപാതോ,** തദുഭയമ്പി ന ഹോതി. ഏവം പന ചുതൂപപാതേ അസതി **നേവിധ** ന ഇധ ലോകേ. **ന ഹുരം** ന പരലോകേ ഹോതി. തതോ ഏവ **ന ഉഭയത്ഥ ഹോതി. അയമേവ അന്തോ** അയം ഇധലോകേ പരലോകേ ച അഭാവോയേവ ദുക്ഖസ്സ പരിയോസാനം. **അയമേവാ**തി യഥാവുത്തോ ഏവ - **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം പാഠേ പരമ്പരാഗതോ പമാണഭൂതോ **അത്ഥോ**.

യേ പനാതി സമ്മവാദിനോ സന്ധായ വദതി. **അന്തരാഭവം ഇച്ഛന്തി** "ഏവം ഭവേന ഭവന്തരസമ്ബന്ധോ യുജ്ജേയ്യാ"തി. **നിരത്ഥകം** അന്തരാഭവസ്സ നാമ കസ്സചി അഭാവതോ. ചുതിക്ഖന്ധാനന്തരഞ്ഹി പടിസന്ധിക്ഖന്ധാനംയേവ പാതുഭാവോ. തേനാഹ **"അന്തരാഭവസ്സ...പേ॰... പടിക്ഖിത്തോയേവാ"**തി. തത്ഥ **ഭാവോ**തി അത്ഥിതാ. **അഭിധമ്മേ കഥാവത്ഥുപ്പകരണേ** (കഥാ॰ ൫൦൫-൫൦൭) **പടിക്ഖിത്തോയേവ.** യദി ഏവം "അന്തരേനാ"തി ഇദം കഥന്തി ആഹ **"അന്തരേനാ"**തിആദി. വികപ്പതോ അഞ്ഞം **വികപ്പന്തരം,** തസ്സ ദീപനം "അന്തരേനാ"തി വചനം. ന അന്തരാഭവദീപനം താദിസസ്സ അനുപലബ്ഭനതോ പയോജനാഭാവതോ ച. യഥ ഹി വിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ, തഥസ്സ നിസ്സയഭൂതസ്സ വത്ഥുസ്സ സഹഭാവീനഞ്ച ഖന്ധാനം സമ്ഭവോതി സദ്ധിം അത്തനോ നിസ്സയേന വിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതേവാതി നാസ്സ ഉപ്പത്തിയാ ദേസദൂരതാ വേദിതബ്ബാ. "നേവ ഇധ ന ഹുര"ന്തി വുത്തദ്വയതോ അപരം വികപ്പേന "ന ഉഭയ"ന്തി, തത്ഥപി ന ഹോതിയേവാതി അധിപ്പായോ. **"അന്തരേനാ"**തി വാ "വിനാ"തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ നിപാതോ, തസ്മാ നേവിധ, ന ഹുരം, ഉഭയം വിനാപി നേവാതി അത്ഥോ.

ആഹരീതി ഛിന്നവസേന ഗണ്ഹി. തേനാഹ **"കണ്ഠനാളം ഛിന്ദീ"**തി. **പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി സമ്മസന്തോ. **പരിനിബ്ബുതോ** ദീഘരത്തം വിപസ്സനായം യുത്തപയുത്തഭാവതോ. **"അനുപവജ്ജം ഛന്നേന ഭിക്ഖുനാ സത്ഥം ആഹരിത"**ന്തി, **കഥേസീ**തി അസേക്ഖകാലേ ബ്യാകരണം വിയ കത്വാ കഥേസി.

ഇമിനാതി "ഉപവജ്ജകുലാനീ"തി ഇമിനാ വചനേന. **ഥേരോ**തി സാരിപുത്തത്ഥേരോ. **ഏവന്തി** ഏവം പുബ്ബകാലേസു സംസട്ഠവിഹാരീ ഹുത്വാ ഠിതോ പച്ഛാ അരഹത്തം പാപുണിസ്സതീതി ആസങ്കന്തോ പുച്ഛതി. സേസം ഉത്താനമേവ.

ഛന്നസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. പുണ്ണസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൮-൮൯. തന്തി ചക്ഖുരൂപദ്വയം. തേനാഹ **"ചക്ഖുഞ്ചേവ രൂപഞ്ചാ"**തി. **നന്ദിസമുദയാ**തി നന്ദിയാ സമുദയതണ്ഹായ സേസകാരണേഹി നന്ദിയാ സമുദിതി സമോധാനം നന്ദിസമുദയോ, തസ്മാ നന്ദിസമുദയാ. തേനാഹ **"തണ്ഹായ സമോധാനേനാ"**തി. പഞ്ചക്ഖന്ധസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖസ്സ സമോധാനേന സമുദിതി പവത്തിയേവാതി സഹ സമുദയേന ദുക്ഖസ്സ ദസ്സിതത്താ **"വട്ടം മത്ഥകം പാപേത്വാ"**തി വുത്തം. നിരോധൂപായേന സദ്ധിം നിരോധസ്സ ദസ്സിതത്താ **"വിവട്ടം മത്ഥകം പാപേത്വാ"**തി. പുച്ഛാനുസന്ധിആദീസു അഞ്ഞതരോ ന ഹോതീതി ആഹ - **"പാടിയേക്കോ അനുസന്ധീ"**തി.

ചണ്ഡാതി കോധനാ. **ദുട്ഠാ**തി ദോസവന്തോതി അത്ഥോ. **കിബ്ബിസാ**തി പാപാ. **കക്ഖളാ**തി ദാരുണാ. **ഘടികമുഗ്ഗരേനാ**തി ഏകസ്മിം പക്ഖേ ഘടികം ദസ്സേത്വാ കതേന രസ്സദണ്ഡേന. സത്ഥാനം സസനതോ സത്ഥം, തതോ ഏവ ജീവിതസ്സ ഹരണതോ ഹാരകഞ്ചാതി **സത്ഥഹാരകം. ഇന്ദ്രിയസംവരോ "ദമോ"തി വുത്തോ** മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം ദമനതോ. **പഞ്ഞാ "ദമോ"തി വുത്താ** കിലേസവിസേവിതാനം ദമനതോ വൂപസമനതോ. **ഉപോസഥകമ്മം "ദമോ"തി വുത്തം** കായദ്വാരാദീഹി ഉപ്പജ്ജനകഅസമസ്സ ദമനതോ. **ഖന്തി "ദമോ"തി വേദിതബ്ബോ** അക്ഖന്തിയാ ദമനതോ വൂപസമനതോ. തേനാഹ **"ഉപസമോതി തസ്സേവ വേവചന"**ന്തി.

ഏത്ഥാതി സുനാപരന്തജനപദേ. **ഏതേ ദ്വേ**തി അയം പുണ്ണത്ഥേരോ തസ്സ കനിട്ഠോതി ഏതേ ദ്വേ ഭാതരോ. **ആഹച്ച അട്ഠാസി** ഉളാരം ബുദ്ധാരമ്മണം പീതിം ഉപ്പാദേത്വാ. **സത്ത സീഹനാദേ നദിത്വാ**തി മമ്മച്ഛേദകാനമ്പി അക്കോസപരിഭാസാനം ഖമനേ സന്തോസാഭാവദീപനം, പാണിപ്പഹാരസ്സ, ലേഡ്ഡുപ്പഹാരസ്സ, ദണ്ഡപ്പഹാരസ്സ, സത്ഥപ്പഹാരസ്സ, ജീവിതവോരോപനസ്സ, ഖമനേ സന്തോസാഭാവദീപനഞ്ചാതി ഏവം സത്ത സീഹനാദേ നദിത്വാ. ചതൂസു ഠാനേസു വസിതത്താ പാളിയം വസനട്ഠാനം അനുദ്ദേസികം കത്വാ **"സുനാപരന്തസ്മിം ജനപദേ വിഹരതി"**ഇച്ചേവ വുത്തം.

ചതൂസു ഠാനേസൂതി അബ്ബുഹത്ഥപബ്ബതേ, സമുദ്ദഗിരിവിഹാരേ, മാതുലഗിരിമ്ഹി, മകുളകാരാമവിഹാരേതി ഇമേസു ചതൂസു ഠാനേസു. **തന്തി** ചങ്കമം ആരുയ്ഹ കോചി ഭിക്ഖു ചങ്കമിതും സമത്ഥോ നത്ഥി മഹതാ സമുദ്ദപരിസ്സയേന ഭാവനാമനസികാരസ്സ അനഭിസമ്ഭുണനതോ. **ഉപ്പാതികന്തി** ഉപ്പാതകരം മഹാസങ്ഖോഭം ഉട്ഠപേത്വാ. **സമ്മുഖേ**തി അനിലപദേസേ. **പടിവേദേസുന്തി** പവേദേസും.

ആരദ്ധകാലതോ പട്ഠായാതി മണ്ഡലമാളസ്സ കാതും പഥവീമിതകാലതോ പഭുതി. സച്ചബന്ധേന പഞ്ചസതാനി പരിപൂരേതും **"ഏകൂനപഞ്ചസതാന"**ന്തി വുത്തം. **ഗന്ധകുടി**ന്തി ജേതവനമഹാവിഹാരേ മഹാഗന്ധകുടിം.

സച്ചബന്ധനാമോതി സച്ചബന്ധേ പബ്ബതേ ചിരനിവാസിതായ ''സച്ചബന്ധോ''ത്വേവ ലദ്ധനാമോ. **അരഹത്തം പാപുണീ**തി

പഞ്ചാഭിഞ്ഞാപരിവാരം അരഹത്തം അധിഗച്ഛി. തേനാഹ **"മഗ്ഗേനേവസ്സ അഭിഞ്ഞാ ആഗതാ"**തി.

തസ്മിം സന്നിപതിതാ മഹാജനാ കേചി സോതാപന്നാ, കേചി സകദാഗാമിനോ, കേചി അനാഗാമിനോ, കേചി അരഹന്തോ അഹേസും. തഥാപി കേചി തേവിജ്ജാ, കേചി ഛളഭിഞ്ഞാ, കേചി പടിസമ്ഭിദപ്പത്താ അഹേസും. തം സന്ധായ വുത്തം **"മഹാജനസ്സ ബന്ധനമോക്ഖോ ജാതോ"**തി. യേ പന തത്ഥ സരണഗമനപഞ്ചസീലദസസീലസമാദാനേന ലദ്ധാനുഗ്ഗഹാ, തേസം ദേവതാനഞ്ച വസേന **"മഹന്തം ബുദ്ധകോലാഹലം അഹോസീ"**തി വുത്തം.

അരുണം പന മഹാഗന്ധകുടിയംയേവ ഉട്ഠപേസി ദേവതാനുഗ്ഗഹത്ഥഞ്ചേവ കുലാനുദയായ ച. **അപായമഗ്ഗേ ഓതാരിതോ** "കോചി ലോകസ്സ സജിതാ അത്ഥി, തസ്സ വസേന പവത്തിസംഹാരാ ഹോന്തി, തേനേവായം പജാ സനാഥാ ഹോതി, തം യുഞ്ജതി ച തസ്മിം തസ്മിം കമ്മേ"തി മിച്ഛാഗാഹേഹി. **പരിചരിതബ്ബം യാചി** "ഏത്ഥ മയാ ചിരം വസിതബ്ബ"ന്തി.

ഛട്ഠന്തി ബാഹിയസുത്തം. തം **ഉത്താനമേവ** ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ.

പുണ്ണസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. പഠമഏജാസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൦-൯൧. ഏജതി ചലാരമ്മണനിമിത്തം കമ്പതീതി **ഏജാ**. തേനാഹ **"ചലനട്ഠേനാ"**തി. **ആബാധനട്ഠേന** പീളനട്ഠേന. **അന്തോ ദോസനട്ഠേനാ**തി അന്തോചിത്തേ ഏവ പദുസ്സനട്ഠേന. **നികന്തനട്ഠേനാ**തി ഛിന്ദനട്ഠേന. **ഹേട്ഠാ ഗഹിതമേവാ**തി ഹേട്ഠാ മഞ്ഞിതസമുഗ്ഘാതസാരുപ്പസുത്തേ ആഗതമേവ. **വുത്തനയമേവ** മഞ്ഞിതസമുഗ്ഘാതസുത്തേ.

പഠമഏജാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. പഠമദ്വയസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൨-൯൩. ദ്വയന്തി ദുകം. പാളിയം ആമേഡിതലോപേന നിദ്ദേസോതി ആഹ **"ദ്വേ ദ്വേ കോട്ഠാസേ"**തി. **ഏവമേത**ന്തി ഏവം അനിച്ചാദിഭാവേന ഏതം ചക്ഖുരൂപഞ്ചാതി ദ്വയം. **ചലതീ**തി അനവട്ഠാനേന പചലതി. **ബ്യഥതീ**തി ജരായ മരണേന ച പവേധതി. **ഹേതു ചേവ** ഉപ്പത്തിനിമിത്തത്താ. **സഹഗതീ**തി സഹപ്പവത്തി, തായ ഗഹേതബ്ബത്താ "സങ്ഗതീ"തി ഫസ്സോ വുത്തോ. ഏസ നയോ സേസപദദ്വയേപി. യസ്മാ ച സംഗച്ഛമാനധമ്മവിമുത്താ സങ്ഗതി നാമ നത്ഥി, തഥാ സന്നിപാതസമവായാ, തേസം വസേന നിബ്ബത്തോ ഫസ്സോ തഥാ വുച്ചതീതി. തേനാഹ **"ഇമിനാ"**തിആദി.

വത്ഥൂതി ചക്ഖു നിസ്സയപച്ചയാദിഭാവേന. **ആരമ്മണ**ന്തി രൂപം ആരമ്മണപച്ചയാദിഭാവേന. **സഹജാതാ തയോ ഖന്ധാ** വേദനാദയോ, തേ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവേന. **അയം ഹേതൂ**തി അയം തിവിധോ ഹേതൂ. **ഫസ്സേനാ**തിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - യസ്മാ രൂപാരമ്മണേ ഫസ്സേ അത്തനോ ഫുസനകിച്ചം കരോന്തേ ഏവം വേദനാ അനുഭവനകിച്ചം, സഞ്ഞാ സഞ്ജാനനകിച്ചം കരോതി, തസ്മാ **"ഫസ്സേന ഫുട്ഠമേവാ"**തിആദിവുത്തമേവ

അത്ഥം ഇദാനി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ദസ്സേതും **“ഫുട്ഠോ”**തിആദി വുത്തം. പഞ്ചേവ ഖന്ധാ ഭഗവതാ സമതിംസായ ആകാരേഹി വുത്താ. കസ്മാതി ആഹ **“കഥ”**ന്തിആദി. രുക്ഖസാഖാസു രുക്ഖവോഹാരോ വിയ ഏകേകധമ്മേപി ഖന്ധവോഹാരോ ഹോതിയേവ. തേനാഹ ഭഗവാ - ‘‘വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ’’തി (യമ॰ ഖന്ധയമക ൨).

പഠമദ്വയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛന്നവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സളവഗ്ഗോ

൧. അദന്തഅഗുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯൪. **അദമിതാ**തി ദമം നിബ്ബിസേവനഭാവം അനീതാ. **അഗോപിതാ**തി സതിസങ്ഖാതായ വതിയാ ന രക്ഖിതാ. **അപിഹിതാ**തി സതികവാടേന ന പിഹിതാ. ചതൂഹിപി പദേഹി ഇന്ദ്രിയാനം അനാവരണമേവാഹ. അധികം വഹന്തീതി അധിവാഹാ, ദുക്ഖസ്സ അധിവാഹാ **ദുക്ഖാധിവാഹാ**. നിരയേസു ഉപ്പജ്ജനകം **നേരയികം. ആദി**-സദ്ദേന സേസപാളിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

സളേവാതി ഛ-കാരസ്സ സ-കാരോ, ള-കാരോ പദസന്ധികരോ. **യത്ഥാ**തി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം. **അനവസ്സുതാ അതിന്താ**തി രാഗേന അതേമിതാ.

അസ്സാദിതന്തി അസ്സാദം ഇതം ഉപഗതം. തേനാഹ **“അസ്സാദവന്ത”**ന്തി. **സുഖദുക്ഖ**ന്തി ഇട്ഠാനിട്ഠം. അന്വയതീതി അന്വയോ, ഹേതു. ഫസ്സോതി അന്വയോ ഏതസ്സാതി **ഫസ്സന്വയ**ന്തി ആഹ - **“ഫസ്സഹേതുക”**ന്തി. **“അവിരുദ്ധ”**ഇതി വിഭത്തിലോപേന നിദ്ദേസോ.

പപഞ്ചസഞ്ഞാതി തണ്ഹാദിസമധൂപസംഹതസഞ്ഞാ. തേനാഹ **“കിലേസസഞ്ഞായ പപഞ്ചസഞ്ഞാ നാമ ഹുത്വാ”**തി. പപഞ്ചസഞ്ഞാ ഏതേസം അത്ഥീതി **പപഞ്ചസഞ്ഞാ,** ഇതരീതരാ നരാ. **പപഞ്ചയന്താ**തി സംസാരേ പപഞ്ചം ചിരായനം കരോന്താ. **സഞ്ഞിനോ**തി ഗേഹസ്സിതസഞ്ഞായ സഞ്ഞാവന്തോ. **മനോമയം വിതക്ക**ന്തി കേവലം മനസാ സമ്ഭാവിതം മിച്ഛാവിതക്കം. **ഇരീയതീ**തി ഇരിയം പടിപത്തിം ഇരീയതി പടിപജ്ജതി.

സുട്ഠു ഭാവിതോതി സുട്ഠുഭാവം സുഭാവനം ഇതോ ഭാവിതഭാവിതോ. **ഫുട്ഠസ്സ ചിത്ത**ന്തി തേന യഥാവുത്തഫസ്സേന ഫുട്ഠം അസ്സ ചിത്തം. **ന വികമ്പതേ ക്വചീ**തി കിസ്മിഞ്ചി ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണേ ന കമ്പതി. **പാരഗാ**തി പാരഗാമിനോ ഭവഥ.

അദന്തഅഗുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. മാലുക്യപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯൫. **അപസാദേതീ**തി തജ്ജേതി. **ഉസ്സാദേതീ**തി ഉക്കംസേതി. **അയം കിര** ഥേരോ മാലുക്യപുത്തോ. **പമജ്ജിത്വാ**തി യോനിസോമനസികാരസ്സ അനനുയുജ്ജനേന പമജ്ജിത്വാ.

യത്രാതി പച്ചത്തം വചനാലങ്കാരേ. **നാമാ**തി അസമ്ഭാവനേ അപസാദനപക്ഖേ, ഉസ്സാദനപക്ഖേ പന സമ്ഭാവനേ. **കിം ജാത**ന്തി കിം തേന മഹല്ലകഭാവേന ജാതന്തി മഹല്ലകഭാവം തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ വദതി. തേനാഹ **"യദി…പേ॰… അനുഗ്ഗണ്ഹന്തോ"**തി. **അനുഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി അചിന്തേന്തോ. മാദിസാനം ഭഗവതോ ഓവാദോ ഉപകാരാവഹോതി എതരഹി **ഓവാദഞ്ച പസംസന്തോ**.

''അദിട്ഠാ അദിട്ഠപുബ്ബാ''തിആദിനാ പരികപ്പവസേന വുത്തനിദസ്സനം ''യഥാ ഏതേസു ഛന്ദാദയോ ന ഹോന്തി, ഏവമിതരേസുപി പരിഞ്ഞാതേസൂ''തി നയപടിപജ്ജനത്ഥം, തേസമ്പി ഇമേഹി സമാനേതബ്ബത്താ. തേന വുത്തം ''സുപിനകൂപമാ കാമാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; ൨.൪൨; പാചി॰ ൪൧൭; ചൂളവ॰ ൬൫).

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ രൂപായതനം യത്തകോ ഗഹണാകാരോ, തത്തകം. കിത്തകം പമാണന്തി അത്തസംവേദിയം പരസ്സ ന ദിസിതബ്ബം, കപ്പനാമത്തം രൂപം. തേനാഹ **"ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഹീ"**തിആദി. **രൂപേ**തി രൂപായതനേ. **രൂപമത്തമേവാ**തി നീലാദിഭേദം രൂപായതനമത്തം, ന നീലാദി. വിസേസനിവത്തനത്ഥോ ഹി അയം മത്ത-സദ്ദോ. യദി ഏവം, **ഏവ**-കാരോ കിമത്ഥിയോ? ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഞ്ഹി രൂപായതനേ ലബ്ഭമാനമ്പി നീലാദിവിസേസം ''ഇദം നീലം നാമ, ഇദം പീതം നാമാ''തി ന ഗണ്ഹാതി. കുതോ നിച്ചാനിച്ചാദിസഭാവത്ഥന്തി സംഹിതസ്സപി നിവത്തനത്ഥം ഏവകാരഗ്ഗഹണം. തേനാഹ **"ന നിച്ചാദിസഭാവ"**ന്തി. **സേസവിഞ്ഞാണേഹിപീ**തി ജവനവിഞ്ഞാണേഹിപി.

ദിട്ഠം നാമ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപായതനസ്സ ദസ്സനന്തി കത്വാ. തേനാഹ **"രൂപേ രൂപവിജാനന"**ന്തി. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമത്തമേവാ**തി യത്തകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപായതനേ ഗഹണമത്തം, തംമത്തമേവ മേ സബ്ബം ചിത്തം ഭവിസ്സതീതി അത്ഥോ. ''രാഗാദിരഹേനാ''തി വാ പാഠോ. **ദിട്ഠം നാമ** പദത്ഥതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദിട്ഠം രൂപം. **തദത്ഥേവാ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദിട്ഠമത്തേ രൂപേ. **ചിത്തത്തയം** ദിട്ഠമത്തം നാമ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വിയ രാഗാദിവിരഹേന പവത്തനതോ. തേനാഹ **"യഥാ ത"**ന്തി ആദി.

മനോദ്വാരാവജ്ജനേന വിഞ്ഞാതാരമ്മണം വിഞ്ഞാതന്തി അധിപ്പേതം രാഗാദിവിരഹേന വിഞ്ഞേയ്യതോ. തേനാഹ **"യഥാ ആവജ്ജനേനാ"**തിആദി.

തദാതി തസ്മിം കാലേ, ന തതോ പട്ഠായാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ദസ്സേതി. ''ദിട്ഠമത്ത''ന്തിആദിനാ യേസം രാഗാദീനം നിവത്തനം അധിപ്പേതം, തേ ''തേനാ''തി ഏത്ഥ ത-സദ്ദേന പച്ചാമസീയന്തീതി **"തേന രാഗേന വാ രത്തോ"**തിആദി വുത്തം. **തത്ഥാ**തി വിസയേ ഭുമ്മം, വിസയഭാവോ ച വിസയിനാ സമ്ബന്ധവസേന ഇച്ഛിതബ്ബോതി വുത്തം **"പടിബദ്ധോ"**തിആദി.

സതീതി രൂപസ്സ യഥാസഭാവസല്ലക്ഖണാ സതി **മുട്ഠാ** പിയനിമിത്തമനസികാരേന അനുപ്പജ്ജനതോ ന ദിസ്സതി നപ്പവത്തതി. **അജ്ഝോസാ**തി അജ്ഝോസായ. **ഗിലിത്വാ** പരിനിട്ഠപേത്വാ അത്തനിയകരണേന.

അഭിജ്ഝാ ച വിഹേസാ ചാതി കരണത്ഥേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ - **“അഭിജ്ഝായ ച വിഹേസായ ചാ”**തി. അത്ഥവസേന വിഭത്തിപരിണാമോതി ആഹ - **“അഭിജ്ഝാവിഹേസാഹീ”**തി. **ആചിനന്തസ്സാ**തി വഡ്ഢേന്തസ്സ. **പടിസ്സതോ**തി പതിസ്സതോ സമ്ബന്ധ സതിയാ യുത്തോ. **സേവതോ ചാപീ**തി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ **അപി**-സദ്ദോ ച നിപാതമത്തന്തി **“സേവന്തസ്സ”**ഇച്ചേവ അത്ഥോ വുത്തോ.

മാലുക്യപുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പരിഹാനസുത്തവണ്ണനാ

൯൩. പരിഹാനസഭാവന്തി അനവജ്ജധമ്മേഹി പരിഹായനസഭാവം. **അഭിഭവിതാനീ**തി അഭിഭൂതാനി നിബ്ബിസേവനഭാവാകാരേന. **സരസങ്കപ്പാ**തി തസ്മിം തസ്മിം വിസയേ അനവട്ഠിതഭാവേന സങ്കപ്പാ. **സംയോജനിയാ**തി സംയോജേതബ്ബാ. സംയോജനാനഞ്ഹി പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തിയാ ഓകാസം ദേന്തോ കിലേസജാതം അധിവാസേതി നാമ. കിലേസോ ഏവ **കിലേസജാതം. ആരമ്മണം** പന ചിത്തേ കരോന്തോ അധിവാസേതി നാമ. **ഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന ന പജഹതി** ആരമ്മണം, കിലേസം പന അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനേന ഏവ. **അഭിഭവിതം ആയതനന്തി കഥിതം** അധിവാസനാദിനാ. ‘‘കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, പരിഹാനധമ്മോ ഹോതീ’’തി **ധമ്മം പുച്ഛിത്വാ** തം **വിഭജന്തേന ഭഗവതാ** ‘‘തഞ്ചേ ഭിക്ഖു അധിവാസേതീ’’തിആദിനാ **പുഗ്ഗലേന** പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന **ധമ്മോ ദസ്സിതോ**.

പരിഹാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പമാദവിഹാരീസുത്തവണ്ണനാ

൯൪. ന പിദഹിത്വാ ചക്ഖുന്ദ്രിയം ന പിദഹിത്വാ സഞ്ഛാദിത്വാ ഠിതസ്സ. **ബ്യാസിഞ്ചതീ**തി കിലേസേഹി വിസേസേന ആസിഞ്ചതി. **കിലേസതിന്ത**ന്തി കിലേസേഹി അവസ്സുതം. **ദുബ്ബലപീതി** തരുണാ ന ബലപ്പത്താ. **ബലവപീതി** ഉബ്ബേഗാ ഫരണപ്പത്താ ച പീതി. **ദരഥപ്പസ്സദ്ധീ**തി കായചിത്തദരഥവൂപസമലക്ഖണാ പസ്സദ്ധി. **ന ഉപ്പജ്ജന്തി** പച്ചയപരമ്പരായ അസിദ്ധത്താ. ‘‘കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, പമാദവിഹാരീ ഹോതീ’’തിആദിനാ **പുഗ്ഗലം പുച്ഛിത്വാ** ‘‘പാമോജ്ജം ന ഹോതി, പാമോജ്ജം ജായതീ’’തിആദിനാ ച, **ധമ്മേന** ‘‘പമാദവിഹാരീ അപ്പമാദവിഹാരീ’’തി ച **പുഗ്ഗലോ ദസ്സിതോ**.

പമാദവിഹാരീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. സംവരസുത്തവണ്ണനാ

൯൫. ഇദന്തി ‘‘കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, അസംവരോ’’തി? ഇദം വചനം. **പഹാതബ്ബധമ്മക്ഖാനവസേനാ**തി പഹാതബ്ബധമ്മസ്സേവ കഥനം വുത്തം. ‘‘കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, അസംവരോ ഹോതീ’’തി **ധമ്മം പുച്ഛിത്വാ** ‘‘സന്തി, ഭിക്ഖവേ, ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ രൂപാ’’തിആദിനാ **ധമ്മോവ വിഭത്തോ**.

സംവരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. സമാധിസുത്തവണ്ണനാ

൯൯. **ചിത്തേകഗ്ഗതായ**ാതി സമഥവസേന ചിത്തേകഗ്ഗതായ. **പരിഹായമാനേ**തി തസ്സ അലാഭേന പരിഹായമാനേ. **കമ്മട്ഠാന**ന്തി വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം, സമഥമേവ വാ.

൭. പടിസല്ലാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൦. **കമ്മട്ഠാന**ന്തി സമഥവിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം.

൮-൯. പഠമനതുമ്ഹാകംസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൧-൧൦൨. **ഉപമം പരിവാരേത്വാ**തി ഉപമം പരിഹരിത്വാ. **സുദ്ധികവസേനാ**തി ഉപമായ വിനാ കേവലമേവ.

൧൦. ഉദകസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൩. **ഉദകോ**തി തസ്സ നാമം. **വേദം** ഞാണം. സബ്ബം ജിതവാതി **സബ്ബജി**. **അവഖത**ന്തി നിഖതം. **ഉച്ഛാദനധമ്മോ**തി ഉച്ഛാദേതബ്ബസഭാവോ. **പരിമദ്ദനധമ്മോ**തി പരിമദ്ദിതബ്ബസഭാവോ. **പരിഹതോ**തി പരിഹരിതോ. ഓദനകുമ്മാസൂപചയുച്ഛാദനപരിമദ്ദനപദേഹീതി വത്തബ്ബം. ഉച്ഛാദനം വാ പരിമദ്ദനമത്തമേവാതി കത്വാ ന ഗഹിതം.

ഉദകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സളവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയോ പണ്ണാസകോ.

൧൧. യോഗക്ഖേമിവഗ്ഗോ

൧. യോഗക്ഖേമിസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൪. **ചതൂഹി യോഗേഹീ**തി കാമയോഗാദീഹി ചതൂഹി യോഗേഹി. **ഖേമിനോ**തി ഖേമവതോ കുസലിനോ. **കാരണഭൂത**ന്തി കത്തബ്ബഉപായസ്സ കാരണഭൂതം. പരിയായതി പവത്തിം നിവത്തിഞ്ച ഞാപേതീതി പരിയായോ, ധമ്മോ ച സോ പരിയത്തിധമ്മത്താ പരിയായോ ചാതി ധമ്മപരിയായോ, തം **ധമ്മപരിയായം**. യസ്മാ പന സോ തസ്സാധിഗമസ്സ കാരണം ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ധമ്മകാരണ"**ന്തി. **യുത്തി**ന്തി സമഥവിപസ്സനാധമ്മാനീതി വാ ചതുസച്ചധമ്മാനീതി വാ. "തസ്മാ"തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ - "കസ്മാ"തി കാരണം പുച്ഛന്തോ **"കിം അക്ഖാതത്താ, ഉദാഹു പഹീനത്താ"**തി വിഭജിത്വാ പുച്ഛി. യസ്മാ പന ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം യോഗക്ഖേമിഭാവസ്സ കാരണം, ന കഥനം, തസ്മാ **"പഹീനത്താ"**തിആദി വുത്തം.

യോഗക്ഖേമിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൫. ഉപാദായസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൫-൧൧൩. **വേദനാസുഖദുക്ഖ**ന്തി വേദനാസങ്ഖാതം സുഖഞ്ച ദുക്ഖഞ്ച കഥിതം. "അജ്ഝത്തം സുഖം ദുക്ഖ"ന്തി വുത്തത്താ വിമുത്തിസുഖസ്സ ച

സളായതനദുക്ഖസ്സ ച കഥിതത്താ വിവട്ടസുഖം ചേത്ഥ കഥിതമേവാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. കാമം ഖന്ധിയവഗ്ഗേ ഖന്ധവസേന ദേസനാ ആഗതാ, ന ആയതനവസേന. ഏത്ഥ പന വത്തബ്ബം അത്ഥജാതം ഖന്ധിയവഗ്ഗേ വുത്തനയമേവാതി.

ഉപാദായസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യോഗക്ഖേമിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ലോകകാമഗുണവഗ്ഗോ

൧-൨. പഠമമാരപാസസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧൪-൧൧൫. ആവസതി ഏത്ഥ കിലേസമാരോതി **ആവാസോ**. കാമഗുണഅജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി. കിലേസമാരസ്സ ആവാസം ഗതോ **വസം ഗതോ. തിവിധസ്സാ**തി പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാതസ്സ തിവിധസ്സപി മാരസ്സ. തതോ ഏവ ദേവപുത്തമാരസ്സപി വസം ഗതോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും.

പഠമമാരപാസസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ലോകന്തഗമനസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൬. ലോകിയന്തി ഏത്ഥ സത്തകായഭൂതഗാമാദീതി **ലോകോ,** ചക്കവാളോ. സങ്ഖാരോ പന ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ. അന്ത**ന്തി ഓസാനം. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സംസന്ദിത്വാ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഗതിയാ സമാനേത്വാ അവിരോധേത്വാ. **ഥോമേസ്സാമീ**തി പസംസിസ്സാമി.

ഏവംസമ്പത്തികന്തി ഏവംസമ്പജ്ജനകം ഏവംപസ്സിതബ്ബം ഇദം മമ അജ്ഝേസനം. തേനാഹ **"ഈദിസന്തി അത്ഥോ"**തി. **ജാനം ജാനാതീ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനിതബ്ബം ജാനാതി ഏവ. ന ഹി പദേസഞ്ഞാണേ ഠിതോ ജാനിതബ്ബം സബ്ബം ജാനാതി. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ഹി അവിസേസഗ്ഗഹണേന ച "ജാന"ന്തി ഇമിനാ നിരവസേസം ഞേയ്യജാതം പരിഗ്ഗയ്ഹതീതി തബ്ബിസയായ ജാനനകിരിയായ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ കരണം ഭവിതും യുത്തം. പകരണവസേന "ഭഗവാ"തി പദസന്നിധാനേന ച അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. **പസ്സിതബ്ബമേവ പസ്സതീ**തി ദിബ്ബചക്ഖു-പഞ്ഞാചക്ഖു-ധമ്മചക്ഖു-ബുദ്ധചക്ഖു-സമന്തചക്ഖു-സങ്ഖാതേഹി ഞാണചക്ഖൂഹി പസ്സിതബ്ബം പസ്സതി ഏവ. അഥ വാ **ജാനം ജാനാതീ**തി യഥാ അഞ്ഞേ സവിപല്ലാസാ കാമരൂപപരിഞ്ഞാവാദിനോ ജാനന്താപി വിപല്ലാസവസേന ജാനന്തി, ന ഏവം ഭഗവാ. ഭഗവാ പന പഹീനവിപല്ലാസത്താ ജാനന്തോ ജാനാതി ഏവ, ദിട്ഠിദസ്സനസ്സ അഭാവാ പസ്സന്തോ പസ്സതി ഏവാതി അത്ഥോ.

ദസ്സനപരിണായകട്ഠേനാതി യഥാ ചക്ഖു സത്താനം ദസ്സനത്ഥം പരിണേതി സാധേതി, ഏവം ലോകസ്സ യാഥാവദസ്സനസാധനതോപി ദസ്സനകിച്ചപരിണായകട്ഠേന **ചക്ഖുഭൂതോ,** പഞ്ഞാചക്ഖുമയത്താ വാ സയമ്ഭൂഞാണേന പഞ്ഞാചക്ഖും ഭൂതോ പത്തോതി വാ **ചക്ഖുഭൂതോ. ഞാണഭൂതോ**തി ഏതസ്സ ച ഏവമേവ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ധമ്മാ വാ

ബോധിപക്ഖിയാ, തേഹി ഉപ്പന്നത്താ ലോകസ്സ ച തദുപ്പാദനതോ അനഞ്ഞസാധാരണം വാ ധമ്മം പത്തോ അധിഗതോതി **ധമ്മഭൂതോ**. ''ബ്രഹ്മാ''വുച്ചതി സേട്ഠട്ഠേന മഗ്ഗഞാണം, തേന ഉപ്പന്നത്താ ലോകസ്സ ച തദുപ്പാദനതോ തഞ്ച സയമ്ഭൂഞാണേന പത്തോതി **ബ്രഹ്മഭൂതോ**. ചതുസച്ചധമ്മം വദതീതി **വത്താ**. ചിരം സച്ചപടിവേധം പവത്തേന്തോ വദതീതി **പവത്താ. അത്ഥം നീഹരിത്വാ**തി ദുക്ഖാദിഅത്ഥം ഉദ്ധരിത്വാ. പരമത്ഥം വാ നിബ്ബാനം പാപയിതാ. അമതസച്ഛികിരിയം സത്തേസു ഉപ്പാദേന്തോ അമതം ദദാതീതി **അമതസ്സ ദാതാ**. ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം തദായത്തഭാവതോ **ധമ്മസ്സാമീ**. പുനപ്പുനം യാചാപേന്തോ ഭാരിയം കരോന്തോ **ഗരും കരോതി** നാമ, തഥാ ദുവിഞ്ഞേയ്യം കത്വാ കഥേന്തോപി.

ചക്ഖുനാ വിജ്ജമാനേന **ലോകസഞ്ഞീ ഹോതി,** ന തസ്മിം അസതി. ന ഹി അജ്ഝത്തികായതനവിരഹേന ലോകസമഞ്ഞാ അത്ഥി. തേനാഹ **''ചക്ഖുഞ്ഹി ലോകോ''**തിആദി. **അപ്പഹീനദിട്ഠീ**തി അസമൂഹതസക്കായദിട്ഠികോ ഘനവിനിബ്ഭോഗം കാതും അസക്കോന്തോ സമുദായം വിയ അവയവം ''ലോകോ''തി സഞ്ജാനാതി ചേവ മഞ്ഞതി ച. തഥാതി ഇമിനാ ''ലോകോതി സഞ്ജാനാതി ചേവ മഞ്ഞതി ചാ''തി പദത്തയം ആകഡ്ഢതി. **തസ്സാ**തി പുഥുജ്ജനസ്സ, ചക്കവാളലോകസ്സ വാ. ചക്ഖാദിമേവ ഹി സഹോകാസേന ''ചക്കവാള്ളോ''തി പുഥുജ്ജനോ സഞ്ജാനാതി. **ഗമനേനാ**തി പദസാ ഗമനേന. **ന സക്കാ** തേസം അനന്തത്താ. **ലുജ്ജനട്ഠേനാ**തി അഭിസങ്ഖാരലോകവസേന ലോകസ്സ അന്തം ദസ്സേതും വുത്തം. തസ്സ **അന്തോ** നാമ നിബ്ബാനം. തം പത്തും സക്കാ സമ്മാപടിപത്തിയാ പത്തബ്ബത്താ. ചക്കവാളലോകസ്സ പന അന്തോ നാമ, നത്ഥി തസ്സ ഗമനേന അപ്പത്തബ്ബത്താ.

ഇമേഹി പദേഹീതി ഇമേഹി വാക്യവിഭാഗേഹി പദേഹി. താനി പന അക്ഖരസമുദായലക്ഖണാനീതി ആഹ **''അക്ഖരസമ്പിണ്ഡനേഹീ''**തി. **പാടിയേക്കഅക്ഖരേഹീ**തി തസ്മിം തസ്മിം പദേ പടിനിയതസന്നിവേസേഹി വിസും വിസും ചിത്തേന ഗയ്ഹമാനേഹി അക്ഖരേഹീതി അത്ഥോ.

ഗമനട്ഠേന ''പണ്ഡാ'' വുച്ചതി പഞ്ഞാ, തായ ഇതോ ഗതോ പത്തോതി **പണ്ഡിതോ,** പഞ്ഞവാ. മഹാപഞ്ഞതാ നാമ പടിസമ്ഭിദാവസേന വേദിതബ്ബാതി ആഹ **''മഹന്തേ അത്ഥേ''**തിആദി. **യഥാ തന്തി** ഏത്ഥ **തന്തി** നിപാതമത്തം പഠമവികപ്പേ, ദുതിയവികപ്പേ പന പച്ചാമസനന്തി ആഹ **''തം ബ്യാകത''**ന്തി.

ലോകന്തഗമനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. കാമഗുണസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൭. ചേതസോതി കരണേ സാമിവചനം. ചിത്തേന സംഫുസനം നാമ അനുഭവോതി ആഹ **''ചിത്തേന അനുഭൂതപുബ്ബാ''**തി. ഉതുത്തയാനുരൂപതാവസേന **പാസാദത്തയം,** തം വസേന **തിവിധനാടകഭേദോ**. മനോരമ്മതാമത്തേന കാമഗുണം കത്വാ ദസ്സിതം, ന കാമവസേന. ന ഹി അഭിനിക്ഖമനതോ ഉദ്ധം ബോധിസത്തസ്സ കാമവിതക്കാ ഭൂതപുബ്ബാ. തേനാഹ മാരോ പാപിമാ -

''സത്ത വസ്സാനി ഭഗവന്തം, അനുബന്ധിം പദാപദം;

ഓതാരം നാധിഗച്ഛിസ്സം, സമ്ബുദ്ധസ്സ സതീമതോ”തി. (സും നിം ർവ്വ);

മേത്തേയ്യോ നാമാതിആദി അനാഗതാരമ്മണദസ്സനമത്തം, ന ബോധിസത്തസ്സ ഏവം ഉപ്പജ്ജതീതി. അത്താ പിയായിതബ്ബരൂപോ ഏതസ്സാതി **അത്തരൂപോ,** ഉത്തരപദേ പുരിമപദലോപേനാതി **“അത്തനോ ഹിതകാമജാതികേനാ”**തി അത്ഥോ വുത്തോ. **അത്തരൂപേനാ**തി വാ പീതിസോമനസ്സേഹി ഗഹിതസഭാവേന തുട്ഠപഹട്ഠേന ഉദഗ്ഗുദഗ്ഗേന. **അപ്പമാദോ**തി അപ്പമജ്ജനം കുസലധമ്മേസു അഖണ്ഡകാരിതാതി ആഹ **“സാതച്ചകിരിയാ”**തി. **അവോസ്സഗ്ഗോ**തി ചിത്തസ്സ കാമഗുണേസു അവോസ്സജ്ജനം പക്ഖന്ദിതും അപ്പദാനം. പുരിമോ വികപ്പോ കുസലാനം ധമ്മാനം കരണവസേന ദസ്സിതോ, പച്ഛിമോ അകുസലാനം അകരണവസേന. **ദ്വേ ധമ്മാ**തി അപ്പമാദോ സതീതി ദ്വേ ധമ്മാ. അപ്പമാദോ സതി ച തഥാ പവത്താ ചത്താരോ കുസലധമ്മക്ഖന്ധാ വേദിതബ്ബാ. **കത്തബ്ബാ**തി പവത്തേതബ്ബാ.

തസ്മിം ആയതനേതി തസ്മിം നിബ്ബാനസഞ്ഞിതേ കാരണേ പടിവേധേ. **തം കാരണ**ന്തി ഛന്നം ആയതനാനം കാരണം. സളായതനം നിരുജ്ഝതി ഏത്ഥാതി **സളായതനനിരോധോ വുച്ചതി നിബ്ബാനം**. തേനാഹ **“നിബ്ബാനം. തം സന്ധായാ”**തിആദി. **നിബ്ബാനസ്മി**ന്തി നിബ്ബാനമ്ഹി.

കാമഗുണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧-൩. സക്കപഞ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧൮-൧൧൯. **ദിട്ഠേ**തി പച്ചക്ഖഭൂതേ. **ധമ്മേ**തി ഉപാദാനക്ഖന്ധധമ്മേ. തത്ഥ ഹി അത്താതി ഭവതി സഞ്ഞാ ദിട്ഠി ചാതി അത്തഭാവസഞ്ഞാ. തേനാഹ - **“ദിട്ഠേവ ധമ്മേതി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ”**തി. **“തന്നിസ്സിത”**ന്തി ഏത്ഥ **തം-**സദ്ദേന ഹേട്ഠാ അഭിനന്ദനാദിപരിയായേന വുത്താ തണ്ഹാ പച്ചാമട്ഠാതി ആഹ - **“തണ്ഹാനിസ്സിത”**ന്തി. തം ഉപാദാനം ഏതസ്സാതി **തദുപാദാനം.** തേനാഹ - “തംഗഹണ”ന്തിആദി. തണ്ഹുപാദാനസങ്ഖാതം ഗഹണം ഏതസ്സാതി **തംഗഹണം. ഛട്ഠം ഉത്താനമേവ** പഞ്ചമേ വുത്തനയത്താ.

സക്കപഞ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സാരിപുത്തസദ്ധിവിഹാരികസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൦. **ഘടേസ്സതീ**തി പുബ്ബേനാപരം ഘടിതം സമ്ബന്ധം കരിസ്സതി. **വിച്ഛേദ**ന്തി ബ്രഹ്മചരിയസ്സ വിരോധിപച്ചയസമുപ്പത്തിയാ ഉച്ഛേദം.

൮. രാഹുലോവാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൧. യേ ധമ്മാ സമ്മദേവ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ വിമുത്തിയാ അരഹത്തസ്സ സച്ഛികിരിയായ സംവത്തന്തി, തേ സദ്ധാദയോ സമ്ഭാരാ **വിമുത്തിപരിപാചനിയാ**തി അധിപ്പേതാ. **പരിപാചേന്തീ**തി പരിപാകം പരിണാമം ഗമേന്തി. **ധമ്മാ**തി കാരണഭൂതാ ധമ്മാ. **വിസുദ്ധികാരണവസേനാ**തി വിസുദ്ധികാരണതാവസേന, സാ പന സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം കാരണതോ വിസുദ്ധി. യഥാ നാമ ജാതിസമ്പന്നസ്സ ഖത്തിയകുമാരസ്സ വിപക്ഖവിഗമേന

പക്ഖസങ്ഗഹേന പവത്തിട്ഠാനസമ്പത്തിയാ ച പരിസുദ്ധി ഹോതി, ഏവമേവം ദട്ഠബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"വുത്തം ഹേത"**ന്തിആദിമാഹ.

അസ്സദ്ധാദയോപി പുഗ്ഗലാ സദ്ധാദീനം യാവദേവ പരിഹാനായ ഹോന്തി, സദ്ധാദയോ പാരിപൂരിയാവ, തഥാ പസാദനിയസുത്തന്താദിപച്ചവേക്ഖണാ, **പസാദനിയസുത്തന്താ** നാമ സമ്പസാദനീയസുത്താദയോ. **സമ്മപ്പധാനേതി** സമ്മപ്പധാനസുത്തന്തേ. **സതിപട്ഠാനേ**തി ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ. **ഝാനവിമോക്ഖേ**തി ഝാനാനി ചേവ വിമോക്ഖേ ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്തസുത്തന്തേ. **ഗമ്ഭീരഞാണചരിയേ**തി ഖന്ധായതനധാതുപടിച്ചസമുപ്പാദപടിസംയുത്തസുത്തന്തേ.

കല്യാണമിത്തതാദയോതി കല്യാണമിത്തതാ സീലസംവരോ അഭിസല്ലേഖകഥാ വീരിയാരമ്ഭോ നിബ്ബേധികപഞ്ഞാതി ഇമേ കല്യാണമിത്താദയോ **പഞ്ച ധമ്മാ,** യേ "ഇധ, മേഘിയ, ഭിക്ഖു കല്യാണമിത്തോ ഹോതീ"തിആദിനാ **ഉദാനേ** (ഉദാ॰ ൩൧) കഥിതാ. **ലോകം വോലോകേന്തസ്സാ**തി ആയസ്മതോ രാഹുലസ്സ താസഞ്ച ദേവതാനം ഇന്ദ്രിയപരിപാകം പസ്സന്തസ്സ. തതോ യേന അന്ധവനം, തത്ഥ ദിവാവിഹാരായ മഹാസമാഗമോ ഭവിസ്സതീതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "ഏത്തകാതി ഗണനാവസേന പരിച്ഛേദോ നത്ഥീ"തി.

രുക്ഖപബ്ബതനിസ്സിതാ **ഭൂമട്ഠകാ,** ആകാസചാരിവിമാനവാസിനോ **അന്തലിക്ഖട്ഠകാ. ധമ്മചക്ഖുന്തി വേദിതബ്ബാനി** ചതുസച്ചധമ്മാനം ദസ്സനട്ഠേന.

രാഹുലോവാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ലോകകാമഗുണവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. ഗഹപതിവഗ്ഗോ

൧-൩. വേസാലീസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൨൪-൧൨൬. ദീസൂതി ഇമസ്മിം ഗഹപതിവഗ്ഗേ പഠമദുതിയേസു **തതിയേ ച വുത്തത്ഥമേവ** പാഠജാതം അപുബ്ബം നത്ഥീതി അത്ഥോ.

൪-൭. ഭാരദ്വാജസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൨൭-൧൨൯. കാമം അഞ്ഞേപി പബ്ബജിതാ യുത്തകാലേ പിണ്ഡം ഉലമാനാ ചരന്തിയേവ, അയം പന ഓദരിതോ, തേനേവ കാരണേന പബ്ബജിതോതി ദസ്സേന്തോ **"പിണ്ഡം ഉലമാനോ"**തിആദിമാഹ. **ഘംസന്തോവാ**തി ഭൂമിയം ഘംസന്തോ ഏവ പത്തം ഠപേതി. **പരിക്ഖീണ**ന്തി സമന്തതോ പരിക്ഖീണം. **നാളികോ ...പേ॰... ജാതം,** അതിരേകപത്തട്ഠപനസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ അഞ്ഞം ന ഗണ്ഹാതി. **"ഇന്ദ്രിയഭാവന**ന്തി ചക്ഖാദിപഞ്ചിന്ദ്രിയഭാവന"ന്തി കേചി വദന്തി, തഥാ വിപസ്സനാഭിനിവേസം കത്വാ ഉപരിവിപസ്സനം വഡ്ഢിത്വാതി അധിപ്പായോ. അപരേ പന "സദ്ധാപഞ്ചമാനം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന വിപസ്സനാഭിനിവേസം കത്വാ തേന സുഖേന അഭിഞ്ഞാപഹാനാനം സമ്പാദനവസേന ഇന്ദ്രിയം ഭാവേത്വാ"തി വദന്തി.

ഉപസങ്കമതീതി എത്ഥ യഥാ സോ രാജാ ഉപസങ്കമി, തം ആഗമനതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും **“ഥേരോ കിരാ”**തിആദി ആരദ്ധം. **മഹാപാനം** നാമ അഞ്ഞം കമ്മം അകത്വാ പാനപസുതോ ഹുത്വാ സത്താഹം തദനുരൂപപരിജനസ്സ സുരാപിവനം. തേനാഹ **“മഹാപാനം നാമ പിവിത്വാ”**തി. **സാലിഥുസേഹീ**തി രത്തസാലിഥുസേഹി. **ഡയ്ഹമാനം വിയ** കിപില്ലികദംസനജാതാഹി ദുക്ഖവേദനാഹി. **മുഖസത്തീഹി വിജ്ഝിംസു** വല്ലഭതായ. ഇത്ഥിലോലോ ഹി സോ രാജാ.

പവേണിന്തി തേസം സമാദാനപവേണിം ബ്രഹ്മചരിയപബന്ധം. **പടിപാദേന്തീ**തി സമ്പാദേന്തി. **ഗരുകാരമ്മണ**ന്തി ഗരുകാതബ്ബആരമ്മണം, അവീതിക്കമിതബ്ബാരമ്മണന്തി അത്ഥോ. **അസ്സാ**തി രഞ്ഞോ. **ചിത്തം അനോതരന്ത**ന്തി പസാദവീഥിം അനോതരന്തം അനുപഗച്ഛന്തം. **വിഹേഠേതു**ന്തി വിബാധിതും.

ലോഭസ്സ അപരാപരുപ്പത്തിയാ ബഹുവചനവസേന **“ലോഭധമ്മാ”**തി വുത്തം. **ഉപ്പജ്ജന്തീതിപി അത്ഥോ യേവ,** യസ്മാ ഉപ്പജ്ജമാനോ ലോഭധമ്മോ അത്തനോ ഹേതുപച്ചയേ പരിഗ്ഗഹാപേന്തോ ജാനാപേന്തോ വിയ സഹതി പവത്തതീതി. **ഇമമേവ കായ**ന്തി എത്ഥ സമൂഹത്ഥേ എവ **കായ**-സദ്ദോ ഗബ്ഭാസയാദിട്ഠാനേസു ഉപ്പജ്ജനധമ്മസമൂഹവിസയത്താ, ഇതരേ പന കായൂപലക്ഖിതതായ ‘‘കായോ’’തി വേദിതബ്ബാ. **ഉത്താനമേവ** ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ.

ഭാരദ്വാജസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഘോസിതസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൯. **രൂപാ ച മനാപാ**തി നീലാദിഭേദാ രൂപധമ്മാ ച മനസാ മനുഞ്ഞാ പിയരൂപാ സംവിജ്ജന്തി, ഇദഞ്ച സുഖവേദനിയസ്സ ഫസ്സസ്സ സഭാവദസ്സനത്ഥം. എവം **“രൂപാ ച മനാപാ ഉപേക്ഖാവേദനിയാ”**തി എത്ഥാപി യഥാരഹം വത്തബ്ബം. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ…പേ॰… ഫസ്സ**ന്തി വുത്തം. ഉപനിസ്സയകോടിയാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തഫസ്സോ സുഖവേദനിയോ, ന സഹജാതകോടിയാ. തേനാഹ - **“ഏകം ഫസ്സം പടിച്ച ജവനവസേന സുഖവേദനാ ഉപ്പജ്ജതീ”**തി. **സേസപദേസൂ**തി ‘‘സംവിജ്ജതി ഖോ, ഗഹപതി, സോതധാതൂ’’തി ആഗതേസു പഞ്ചസു കോട്ഠാസേസു.

തേവീസതി ധാതുയോ കഥിതാ ഛന്നം ദ്വാരാനം വസേന വിഭജ്ജഗഹണേന. **വത്ഥുനിസ്സിത**ന്തി ഹദയവത്ഥുനിസ്സിതം. പഞ്ചദ്വാരേ വീസതി, മനോദ്വാരേ തിസ്സോ **എവം തേവീസതി**.

ഘോസിതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬-൭. ഹാലിദ്ദികാനിസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩൦-൧൩൧. **തം ഇത്ഥേത**ന്തി ചക്ഖുനാ യം രൂപം ദിട്ഠം, തം ഇത്ഥന്തി അത്ഥോ. **തം സുഖവേദനിയ**ന്തി തം സുഖവേദനായ ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയഭൂതം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഞ്ചേവ, യോ ച യഥാരഹം ഉപനിസ്സയകോടിയാ വാ, അനന്തരോ ചേ അനന്തരകോടിയാ വാ, സഹജാതോ ചേ

സമ്പയുത്തകോടിയാ വാ, സുഖവേദനായ പച്ചയോ ഫസ്സോ. തം സുഖവേദനിയഞ്ച ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖവേദനാതി യോജനാ. **ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ** സബ്ബേസു സേസേസു സത്തസു വാരേസു. **മനോധാതുയേവ വാ സമാനാതി** അഭിധമ്മനയേന. സുത്തന്തനയേന പന സുഞ്ഞതട്ഠേന നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന ച മനോധാതുസമഞ്ഞം ലഭതേവ. **അട്ഠമം ഉത്താനമേവ** ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ.

ഹാലിദ്ദികാനിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ലോഹിച്ചസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൧. **തേപി മാണവകാത്വേവ വുത്താ,** ന ബ്രാഹ്മണകുമാരാ ഏവ. **സേലേയ്യകാനീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം സിലിസ്സനലങ്ഘനകീളനാനി.

ഉപട്ഠാനവസേന ഇഭം ഹരന്തീതി **ഇബ്ഭാ,** ഹത്ഥിഗോപകാ. തേ പന നിഹീനകുടുമ്ബസ്സ ഭോഗ്ഗം ഉപാദായ ഗഹപതിഭാവം ഉപാദായ ‘‘ഗഹപതികാ’’തിപി വുച്ചന്തീതി ആഹ **‘‘ഗഹപതികാ’’**തി. **കണ്ഹാ**തി കണ്ഹാഭിജാതികാ. **രട്ഠം ഭരന്തീ**തി യസ്മിം രട്ഠേ വസന്തി, തസ്സ രട്ഠസ്സ ബലിം ഭരണേന, അത്തനോ വാ കുടുമ്ബസ്സ ഭരണേന ഭരതാ. **പരിയായന്താ**തി പരിതോ സംചരന്താ കീളന്തി.

സീലജേട്ഠകാതി സീലപ്പധാനാ. യേ പുരാണം സരന്തി, തേ സീലുത്തമാ അഹേസും. **ദ്വാരാനി** ചക്ഖാദിദ്വാരാനി.

അപക്കമിത്വാ അപേതാ വിരഹിതാ ഹുത്വാ. **വിസമാനീ**തി വിഗതസമാനി ദുച്ചരിതസഭാവാനി. **നാനാവിധദണ്ഡാ** നാനാവിധദണ്ഡനിപാതാ.

അനാഹാരകാതി കിഞ്ചി അഭുഞ്ജനകാ. പങ്കോ വിയ **പങ്കോ,** മലം. ദന്തപങ്കോ പുരിമപദലോപേന പങ്കോതി വുത്തോതി **‘‘പങ്കോ നാമ ദന്തമല’’**ന്തി വുത്തം. അജേഹി കാതബ്ബകാനം അകോപേത്വാ കരണം സമാദാനവസേന **വതം**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. കോഹഞ്ഞം നാമ അത്തനി വിജ്ജമാനദോസം പടിച്ഛാദേത്വാ അസന്തഗുണപകാസനാതി ആഹ - **‘‘പടിച്ഛന്ന... പേ... കോഹഞ്ഞഞ്ചേവാ’’**തി. **പരിക്ഖാരഭണ്ഡകവണ്ണാ**തി പരിക്ഖാരഭണ്ഡാ കപ്പകാതി. തേ ച ഖോ അത്തനോ ജീവികത്ഥായ ആമിസകിഞ്ജക്ഖസ്സ അത്തനിബന്ധനത്ഥായ അമോചനത്ഥായ കതാ.

അഖിലന്തി ചേതോഖിലരഹിതം ബ്രഹ്മവിഹാരവസേന. തേനാഹ **‘‘മുദു അത്ഥദ്ധ’’**ന്തി.

അധിമുത്തോതി അഭിരതിവസേന യുത്തപയുത്തോ. **പരിത്തചിത്തോ**തി പരിതോ ഖണ്ഡിതചിത്തോ. **അപ്പമാണചിത്തോ**തി ഏത്ഥ ‘‘കോ അയ’’ന്തി പടിക്ഖിതും സക്കുണേയ്യചിത്തോ.

ലോഹിച്ചസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വേരഹച്ചാനിസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൩. ബ്രാഹ്മണിം ധമ്മസവനായ ചോദേന്തോ മാണവകോ **“യഗ്ഘേ”**തി അവോച. തേനാഹ **“യഗ്ഘേതി ചോദനത്ഥേ നിപാതോ”**തി.

വേരഹച്ചാനിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഗഹപതിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. ദേവദഹവഗ്ഗോ

൧. ദേവദഹസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൪. **മനം രമയന്താ**തി ആപാഥഗതാ മനസ്സ രമണവസേന പിയായിതബ്ബതാവസേന പവത്തന്താ.

൨. ഖണസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൫. **ഛഫസ്സായതനികാ**തി ഛഹി ഫസ്സായതനേഹി അനിട്ഠസംവേദനിയാ. **ഛദ്വാരഫസ്സപടിവിഞ്ഞത്തീ**തി ഛഹിപി ദ്വാരേഹി ആരമ്മണസ്സ പടിസംവേദനാ ഹോതിയേവ സബ്ബസോ ദുക്ഖാനുഭവനത്ഥം. **താവതിംസപുര**ന്തി സുദസ്സനമഹാനഗരം. **അഭാവോ നാമ നത്ഥി** സബ്ബഥാ സുഖാനുഭവനതോ. **നിരയേ**തി ഇമിനാ ദുഗ്ഗതി ഭവസാമഞ്ഞേന ഇതരാപായാപി ഗഹിതാ ഏവ. **മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയവാസം വസിതും ന സക്കാ**തി ഇമിനാ പന സബ്ബേസമ്പി അച്ഛിന്ദികട്ഠാനാനം ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **ഇമേവാ**തി ഇമസ്മിം മനുസ്സലോകേ ഏവ. **അപായോപി പഞ്ഞായതി** അപായദുക്ഖസദിസസ്സ ദുക്ഖസ്സ കദാചി പടിസംവേദനതോ. **സഗ്ഗോപി പഞ്ഞായതി** ദേവഭോഗസദിസസമ്പത്തിയാ കദാചി പടിലഭിതബ്ബതോ.

അയം കമ്മഭൂമീതി അയം മനുസ്സലോകോ പുരിസഥാമകരണായ കമ്മഭൂമി നാമ താസം യോഗ്യട്ഠാനഭാവതോ. തത്ഥ പധാനകമ്മം ദസ്സേന്തോ **“ഇധ മഗ്ഗഭാവനാ”**തി ആഹ. **ഠാനാനീ**തി കാരണാനി. **സംവേജനിയാനീ**തി സംവേഗജനനാനി ബഹൂനി ജാതിആദീനി. തഥാ ഹി ജാതി, ജരാ, ബ്യാധി, മരണം, അപായഭവം, തത്ഥപി നിരയൂപപത്തിഹേതുകം, തിരച്ഛാനുപപത്തിഹേതുകം, അസുരകായൂപപത്തിഹേതുകം, അതീതേ വട്ടമൂലകം, അനാഗതേ വട്ടമൂലകം, പച്ചുപ്പന്നേ ആഹാരപരിയേട്ഠിമൂലകന്തി ബഹൂനി സംവേഗവത്ഥൂനി പച്ചവേക്ഖിത്വാ **സംവേഗജാതോ** സഞ്ജാതസംവേഗോ യോനിസോ പധാനമനുയുഞ്ജസ്സു. **സംവേഗാ**തി സംവേഗമാപജ്ജസ്സു.

ഖണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഠമരൂപാരാമസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൬. **സമ്മുദിതാ** സമ്മോദപ്പത്താ, **പമോദിതാ** സഞ്ജാതപമോദാ. **ദുക്ഖാ**തി ദുക്ഖവന്തോ സഞ്ജാതദുക്ഖാ. തേനാഹ **“ദുക്ഖിതാ”**തി. സുഖം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സുഖോ,** സുഖീ. തേനാഹ **“സുഖിതോ”**തി. **യത്തകാ** രൂപാദയോ ധമ്മാ ലോകേ **അത്ഥീതി വുച്ചതി. പസ്സന്താന**ന്തി സച്ചപടിവേധേന സമ്മദേവ പസ്സന്താനം. **“പച്ചനീകം ഹോതീ”**തി വത്വാ തം പച്ചനീകഭാവം

ദസ്സേതും **"ലോകോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അസുഭാതി** "ആഹൂ"തിപദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **സബ്ബമേതന്തി** "സുഖം ദിട്ഠമരിയേഭി...പേ.... തദരിയാ സുഖതോ വിദൂ"തി ച വുത്തം. സബ്ബമേതം നിബ്ബാനമേവ സന്ധായ വുത്തം. നിബ്ബാനമേവ ഹി ഏകന്തതോ സുഖം നാമ.

പഞ്ചനവുതിപാസണ്ഡിനോ തേസഞ്ച പാസണ്ഡിഭാവോ പപഞ്ചസൂദനിട്ഠകഥായം പകാസിതോ ഏവ. **കിലേസനീവരണേന നിവുതാനന്തി** കിലേസഖന്ധാ കിലേസനീവരണം, തേന നിവാരിതാനം. **നിബ്ബാനദസ്സനം** നാമ അരിയമഗ്ഗോ, തേന തസ്സ പടിവിജ്ഝനഞ്ച **കാളമേഘഅവച്ഛാദിതം വിയ ചന്ദമണ്ഡലം**.

പരിച്ഛിന്ദിത്വാതി അസുഭഭാവപരിച്ഛിന്ദനേന സമ്മാവിഞ്ഞാണദസ്സനേന ച പരിച്ഛിന്ദിത്വാ. **മഗ്ഗധമ്മസ്സാതി** അരിയമഗ്ഗധമ്മസ്സ.

അനുപന്നേഹീതി അനു അനു അവിഹായ പടിപന്നേഹി. **കോ നു അഞ്ഞോ ജാനിതും അരഹതി,** അഞ്ഞോ ന ജാനാതീതി ദസ്സേതി.

പഠമരൂപാരാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൧൨. ദുതിയരൂപാരാമസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩൭-൧൪൪. സുദ്ധികം കത്വാ ഗാഥാബന്ധനേന വിനാ കേവലം ചുണ്ണിയപദവസേനേവ. **തഥാ തഥാതി** അജ്ഝത്തികാനി ബാഹിരാനി ച ആയതനാനി അനിച്ചലക്ഖണേന ദുക്ഖാനത്തലക്ഖണേഹി ച യോജേത്വാ ദസ്സനവസേന.

ദുതിയരൂപാരാമസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദേവദഹവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. നവപുരാണവഗ്ഗോ

൧. കമ്മനിരോധസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൫. സമ്പതി വിജ്ജമാനസ്സ ചക്ഖുസ്സ തംനിബ്ബത്തസ്സ കമ്മസ്സ ച അധിപ്പേതത്താ **"ന ചക്ഖു പുരാണം, കമ്മമേവ പുരാണ"**ന്തി വത്വാ യഥാ തസ്സ ചക്ഖുസ്സ പുരാണപരിയായോ വുത്തോ, തം ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"കമ്മതോ പനാ"**തിആദി. **പച്ചയനാമേനാതി** പുരിമജാതിസംസിദ്ധത്താ "പുരാണ"ന്തി വത്തബ്ബസ്സ പച്ചയഭൂതസ്സ കമ്മസ്സ നാമേന. **ഏവം വുത്തന്തി** "പുരാണകമ്മ"ന്തി ഏവം വുത്തം. **പച്ചയേഹി അഭിസമാഗന്ത്വാ കതന്തി** തണ്ഹാവിജ്ജാദിപച്ചയേഹി അഭിമുഖഭാവേന സമാഗന്ത്വാ സമേച്ച നിബ്ബത്തിതം. **ചേതനായാതി** കമ്മചേതനായ. **പകപ്പിതന്തി** അഭിസമീഹിതം. **വേദനായാതി** അത്താനം നിസ്സായ ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തായ വേദനായ. **വത്ഥൂതി** നിബ്ബത്തികാരണം പവത്തട്ഠാനന്തി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ **പസ്സിതബ്ബം. കമ്മസ്സ നിരോധേനാതി** കിലേസാനം അനുപ്പാദനിരോധസിദ്ധേന കമ്മസ്സ നിരോധേന. **വിമുത്തിം ഫുസതീതി** അരഹത്തഫലവിമുത്തിം പാപുണാതി. **ആരമ്മണഭൂതോ നിരോധോ** നിബ്ബാനം **"കമ്മനിരോധോ"**തി വുച്ചതി, "കമ്മം

നിരുജ്ഝതി ഏത്ഥാ''തി കത്വാ. ''ഝായഥ, ഭിക്ഖവേ, മാ പമാദത്ഥാ''തി വുത്തത്താ **''പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ കഥിതാ''**തി വുത്തം.

കമ്മനിരോധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൭. അനിച്ചനിബ്ബാനസപ്പായസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൪൭-൧൫൦. നിബ്ബാനസ്സാതി നിബ്ബാനാധിഗമസ്സ, കിലേസനിബ്ബാനസ്സേവ വാ. **ഉപകാരപടിപദ**ന്തി ഉപകാരാവഹം പടിപദം. **ചതൂസൂ**തി ദുതിയാദീസു ചതൂസു. നിബ്ബാനസപ്പായാ പടിപദാ ദേസിതാതി കത്വാ **''സഹ വിപസ്സനായ ചത്താരോ മഗ്ഗാ കഥിതാ''**തി വുത്തം.

അനിച്ചനിബ്ബാനസപ്പായസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൭. അന്തേവാസികസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫൧-൧൫൨. അന്ത-സദ്ദോ സമീപത്ഥേ വത്തതി ''ഉദകന്തം വനന്ത''ന്തിആദീസു, കിലേസോ പന അതിആസന്നേ വസതി അബ്ഭന്തരവുത്തിതായാതി **''അന്തേവാസിക''**ന്തി വുത്തോ വിഭത്തിഅലോപേന യഥാ ''വനേകുസലോ, കൂലേരുക്ഖാ''തി. തേനാഹ - **''അനന്തേവാസികന്തി അന്തോവസനകിലേസവിരഹിത''**ന്തി. **ആചരണകകിലേസവിരഹിത**ന്തി സമുദാചരണകിലേസരഹിതം. **അന്തോ അസ്സ വസന്തീ**തി അസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അന്തോ അബ്ഭന്തരേ ചിത്തേ വസന്തി പവത്തന്തി. **തേ ഏതം അധിഭവന്തീ**തി തേ കിലേസാ ഏതം പുഗ്ഗലം അഭിഭവിത്വാ അത്തനോ വസേ വത്തേന്തി. തേനാഹ - **''അജ്ഝോത്ഥരന്തി സിക്ഖാപേന്തി വാ''**തി. **തേഹി ആചരിയേഹീ**തി തേഹി കിലേസസങ്ഖാതേഹി സത്തേ അത്തനോ ഗതിയം ഠപേന്തേഹി ആചരിയേഹി. **സത്തമം ഹേട്ഠാ കഥിതനയമേവാ**തി യസ്മാ ഹേട്ഠാ ഖന്ധവസേന ദേസനാ ആഗതാ, ഇധ ആയതനവസേനാതി അയമേവ വിസേസോ.

അന്തേവാസികസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അത്ഥിനുഖോപരിയായസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൩. പരിയായതി പരിഗച്ഛതി ഫലം ഏതസ്സാതി **പരിയായോ** ഹേതൂതി ആഹ - **''യം പരിയായന്തി യം കാരണ''**ന്തി. പച്ചക്ഖദിട്ഠേ അവിപരീതേ അത്ഥേ പവത്തസദ്ധാ **പച്ചക്ഖസദ്ധാ** യഥാ ''സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ, സ്വാഖാതോ ധമ്മോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൮) ച. **ഏവം കിരാ**തി ഇതി കിരായ ഉപ്പന്നോ സദ്ദഹനാകാരോ സദ്ധാപതിരൂപകോ. **ഏത**ന്തി ''അഞ്ഞത്രേവ സദ്ധായാ''തി ഏതം വചനം . **രുചാപേത്വാ**തി കിഞ്ചി അത്ഥം അത്തനോ മതിയാ രോചേത്വാ. **ഖമാപേത്വാ**തി തസ്സേവ വേവചനം, ചിത്തം തഥാ ഖമാപേത്വാ. തേനാഹ - **''അത്ഥേതന്തി ഗഹണാകാരോ''**തി. പരമ്പരാഗതസ്സ അത്ഥസ്സ ഏവം കിരസ്സാതി **അനുസ്സവനം. കാരണം ചിന്തേന്തസ്സാ**തി യുത്തിം ചിന്തേന്തസ്സ. **കാരണം ഉപട്ഠാതീ**തി ''സാധൂ''തി അത്തനോ ചിത്തസ്സ ഉപതിട്ഠതി. **അത്ഥേത**ന്തി ''ഏതം കാരണം ഏവമയമത്ഥോ യുജ്ജതീ''തി ചിന്തേന ഗഹണം. **ആകാരപരിവിതക്കോ**തി യുത്തിപരികപ്പനാ. **ലദ്ധീ**തി നിച്ഛയേന ഗഹണം, സാ ച ഖോ ദിട്ഠി അയാഥാവഗ്ഗഹണേന അഞ്ഞാണമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **ത**ന്തി ലദ്ധിം. **അത്ഥേസാ**തി ഏസാ ലദ്ധി മമ ഉപ്പന്നാ അത്ഥി യുത്തരൂപാ ഹുത്വാ

ഉപലബ്ഭതി. ഏവം ഗഹണാകാരോ **ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തി നാമ,** പഠമുപ്പന്നലദ്ധിസങ്ഖാതായ ദിട്ഠിയാ നിജ്ഝാനം ഖമനാകാരോ **ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തി നാമ. പഞ്ച ഠാനാനീ**തി യഥാവുത്താനി സദ്ധാദീനി പഞ്ച കാരണാനി. **മുഞ്ചിത്വാ** അഗ്ഗഹേത്വാ. ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝാനം രാഗാദീനം അഭാവം സന്ധായ ''നത്ഥി മേ അജ്ഝത്തം രാഗദോസമോഹോ''തി അയം സേക്ഖാനം പച്ചവേക്ഖണാ, സബ്ബസോ അഭാവം സന്ധായ അസേക്ഖാനന്തി ആഹ - **''സേക്ഖാസേക്ഖാനം പച്ചവേക്ഖണാ കഥിതാ''**തി. ''സന്തം വാ അജ്ഝത്ത''ന്തിആദിനാ **സേക്ഖാനം,** ''അസന്തം വാ അജ്ഝത്ത''ന്തിആദിനാ **അസേക്ഖാനം പച്ചവേക്ഖണാ കഥിതാ**തി ദട്ഠബ്ബം.

അത്ഥിനുഖോപരിയായസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫൯-൧൬൦. ''സമ്പന്നസീലാ, ഭിക്ഖവേ, വിഹരഥാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൬൯) വിയ പരിപുണ്ണത്ഥോ ഇധ **സമ്പന്ന**-സദ്ദോതി ആഹ **''പരിപുണ്ണിന്ദ്രിയോ''**തി. ഇന്ദ്രിയേഹി സമന്നാഗതത്താ പരിപുണ്ണിന്ദ്രിയോ നാമ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം സതി സമന്നാഗമസമ്പത്തി വുത്താ ഹോതീതി ആസങ്കന്തോ **''ചക്ഖാദീനി വാ''**തിആദിമാഹ. **തം സന്ധായാ**തി ദുതിയവികപ്പേന വുത്തമത്ഥം സന്ധായ. ഹേട്ഠാ ഖന്ധിയവഗ്ഗേ ഖന്ധവസേന ദേസനാ ആഗതാ, ഇധ ആയതനവസേനാതി ആഹ **''വുത്തനയമേവാ''**തി.

ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നവപുരാണവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയോ പണ്ണാസകോ.

൧൭. നന്ദിക്ഖയവഗ്ഗോ

൧-൪. അജ്ഝത്തനന്ദിക്ഖയസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൯-൧൮൪. **അത്ഥതോ**തി സഭാവതോ. ഞാണേന അരിയതോ ഞാതബ്ബതോ **അത്ഥോ,** സഭാവോതി. ഏവഞ്ഹി അഭിജ്ജനസഭാവോ നന്ദനട്ഠേന **നന്ദീ,** രഞ്ജനട്ഠേന **രാഗോ. വിമുത്തിവസേനാ**തി വിമുത്തിയാ അധിഗമവസേന. **ഏത്ഥാ**തി ഇമസ്മിം പഠമസുത്തേ. **ദുതിയാദീസൂ**തി ദുതിയതതിയചതുത്ഥേസു. **ഉത്താനമേവ** ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ.

അജ്ഝത്തനന്ദിക്ഖയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. ജീവകമ്ബവനസമാധിസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൮൫-൧൮൬. സമാധിവികലാനം ചിത്തേകഗ്ഗതം ലഭന്താനം, പടിസല്ലാനവികലാനം കായവിവേകഞ്ച ചിത്തേകഗ്ഗതഞ്ച ലഭന്താനന്തി യോജനാ. **പാകടം ഹോതീ**തി വിഭൂതം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. **ഓക്ഖായതി പച്ചക്ഖായതീ**തി ചതുസച്ചധമ്മാനം വിഭൂതഭാവേന ഉപട്ഠാനസ്സ കഥിതത്താ വുത്തം - **''ദ്വീസുപി... പേ॰... കഥിതാ''**തി.

ജീവകമ്ബവനസമാധിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൯. കോട്ഠികഅനിച്ചസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൬൨-൧൬൪. അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ ഏവ **വിമുത്തിപരിപാചനിയാ ധമ്മാ** നാമ. ഥേരസ്സ തദാ സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി ന പരിപാകം ഉപഗതാനി, ഥേരോ ഇമാഹി ദേസനാഹി ഇന്ദ്രിയപരിപാകമഗമാസി.

കോട്ഠികഅനിച്ചസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦-൧൨. മിച്ഛാദിട്ഠിപഹാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൬൫-൧൬൭. പാടിയേക്കന്തി വിസും വിസും. **വുത്തനയേനേവാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അപുബ്ബസ്സ വത്തബ്ബസ്സ അഭാവാ.

മിച്ഛാദിട്ഠിപഹാനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നന്ദിക്ഖയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. സട്ഠിപേയ്യാലവഗ്ഗോ

൧-൬൦. അജ്ഝത്തഅനിച്ചഛന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൬൮-൨൨൭. ''യം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം, തത്ര വോ ഛന്ദോ പഹാതബ്ബോ''തിആദിനാ തേസം തേസം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയവസേന സട്ഠി സുത്താനി കഥിതാനി , താനി ച പേയ്യാലനയേന ദേസനം ആരുള്ഹാനീതി **''സട്ഠിപേയ്യാലോ നാമ ഹോതീ''**തി വുത്തം. തേനാഹ **''യാനി പനേത്ഥാ''**തിആദി.

അജ്ഝത്തഅനിച്ചഛന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സട്ഠിപേയ്യാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. സമുദ്ദവഗ്ഗോ

൧. പഠമസമുദ്ദസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൮. യദി ''ദുപ്പൂരണട്ഠേന സമുദ്ദനട്ഠേനാ''തി ഇമിനാ അത്ഥദ്വയേന സാഗരോ ''സമുദ്ദോ''തി വുച്ചതി, ചക്ഖുസ്സേവേതം നിപ്പരിയായതോ യുജ്ജതീതി ദസ്സേതും **''യദീ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദുപ്പൂരണട്ഠേനാ**തി പൂരേതും അസക്കുണേയ്യഭാവേന. **സമുദ്ദനട്ഠേനാ**തി സബ്ബസോ ഉപരൂപരിപക്ഖിത്തഗമനേന. മഹാഗങ്ഗാദിമഹാനദീനം മഹതാ ഉദകോഘേന അനുസംവച്ഛരം അനുപക്ഖന്ദമാനോപി ഹി സമുദ്ദോ പാരിപൂരിം ന ഗച്ഛതി, യഞ്ച ഭൂമിപദേസം ഓത്ഥരതി, തം സമുദ്ദഭാവം നേതി, അഭാവം വാ പാപുണാതി അപയാതേ സമുദ്ദോദകേ, തം വാ അനുദകഭാവപത്തിയാ അതഥമേവ ഹോതി. കാമഞ്ചേസ ദുപ്പൂരണട്ഠോ സമുദ്ദനട്ഠോ സാഗരേ ലബ്ഭതി, തഥാപി തം ദ്വയം ചക്ഖുസ്മിംയേവ വിസേസതോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേന്തോ **''തസ്സ ഹീ''**തിആദിമാഹ. **സമോസരന്തന്തി** സബ്ബസോ നീലാദിഭാഗേഹി ഓസരന്തം, ആപാഥം ആഗച്ഛന്തന്തി അത്ഥോ. **കാതും ന സക്കോതി**

ദുപ്പൂരണീയത്താ. **സദോസഗമനേന ഗച്ഛതി** സത്തസന്താനസ്സ ദുസ്സനതോ. ദുസ്സനട്ഠതാ ചസ്സ ചക്ഖുദ്വാരികതണ്ഹാവസേന വേദിതബ്ബാ. യഥാ സമുദ്ദേ അപരാപരം പരിവത്തമാനോ ഊമിയാ വേഗോ സമുദ്ദസ്സാതി വുച്ചതി, ഏവം ചക്ഖുസമുദ്ദസ്സ പുരതോ അപരാപരം പരിവത്തമാനം നീലാദിഭേദം രൂപാരമ്മണം ചക്ഖുസ്സാതി വത്തബ്ബതം അരഹതി അനഞ്ഞസാധാരണത്താതി വുത്തം **"രൂപമയോ വേഗോ"**തി. **അസമപേക്ഖിതേ**തി സമ്മോദസ്സനേ രൂപേ മനാപഭാവം അമനാപഭാവഞ്ച ഗഹേത്വാ, "ഇദം നാമ മയാ ദിട്ഠ"ന്തി അനുപധാരേന്തസ്സ കേവലം സമൂഹഘനവസേന ഗണ്ഹന്തസ്സ ഗഹണം അസമപേക്ഖനം. **സഹതീ**തി അധിഭവതി, തംനിമിത്തം കഞ്ചി വികാരം നാപജ്ജതി.

ഊമീതി വീചിയോ. **ആവട്ടോ** ആവട്ടനവസേന പവത്തം ഉദകം. ഗാഹരക്ഖസമകരാദയോ **ഗാഹരക്ഖസോ**. യഥാ സമുദ്ദേ ഊമിയോ ഉപരൂപരി വത്തമാനാ അത്തനി പതിതപുഗ്ഗലം അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ അനയബ്യസനം ആപാദേന്തി, തഥാ ആവട്ടഗാഹരക്ഖസാ. ഏവമേതേ രാഗാദയോ കിലേസാ സയം ഉപ്പന്നകസത്തേ അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ അനയബ്യസനം ആപാദേന്തി, കിലേസുപ്പത്തിനിമിത്തതായ സത്താനം അനയബ്യസനാപത്തിഹേതുഭൂതസ്സ ഊമിഭയസ്സ ആരമ്മണവസേന ചക്ഖുസമുദ്ദോ "സഊമിസാവട്ടോ സഗാഹോ സരക്ഖസോ"തി വുത്തോ.

ഊമിഭയന്തി ഏത്ഥ ഭായതി ഏതസ്മാതി ഭയം, ഊമീവ ഭയം ഊമിഭയം. കുജ്ഝനട്ഠേന **കോധോ**. സ്വേവ ചിത്തസ്സ ച അഭിമദ്ദനവസേനുപ്പാദനട്ഠേന ദള്ഹം ആയാസനട്ഠേന **ഉപായാസോ**. ഏത്ഥ ച അനേകവാരം പവത്തിത്വാ സത്തേ അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ സീസം ഉക്ഖിപിതും അദത്വാ അനയബ്യസനനിപ്ഫാദനേന കോധൂപായാസസ്സ **ഊമിസദിസതാ** ദട്ഠബ്ബാ. തഥാ കാമഗുണാ കിലേസാഭിഭൂതേ സത്തേ മാനേ വിയ രൂപാദിവിസയസങ്ഖാതേ അത്തനി സംസാരേത്വാ യഥാ തതോ ബഹിഭൂതേ നേക്ഖമ്മേ ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം ആവട്ടേത്വാ ബ്യസനാപാദനേന **ആവട്ടസദിസതാ** ദട്ഠബ്ബാ. യദാ പന ഗാഹരക്ഖസോ ആരക്ഖരഹിതം അത്തനോ ഗോചരഭൂമിഗതം പുരിസം അഭിഭുയ്യ ഗഹേത്വാ അഗോചരേ ഠിതമ്പി ഗോചരം നേത്വാ ഭേരവരൂപദസ്സനാദിനാ അത്തനോ ഉപക്കമം കാതും അസമത്ഥം കത്വാ അനാവിസിത്വാ വണ്ണബലഭോഗആയുസുഖേഹി വിയോജേത്വാ മഹന്തം അനയബ്യസനം ആപാദേതി, ഏവം മാതുഗാമോപി യോനിസോമനസികാരരഹിതം അവീരപുരിസം അത്തനോ രൂപാദീഹി പലോഭനവസേന അഭിഭുയ്യ ഗഹേത്വാ വാ വീരജാതിയമ്പി ഇത്ഥികുത്തഭൂതേഹി അത്തനോ ഹാവഭാവവിലാസേഹി ഇത്ഥിമായായ അനാവിസിത്വാ വാ അവസം അത്തനോ ഉപകാരധമ്മേ സീലാദയോ സമ്പാദേതും അസമത്ഥം കരോന്തോ ഗുണവണ്ണാദീഹി വിയോജേത്വാ മഹന്തം അനയബ്യസനം ആപാദേതി, ഏവം മാതുഗാമസ്സ **ഗാഹരക്ഖസസദിസതാ** ദട്ഠബ്ബാ. **ഊമിഭയ**ന്തി ലക്ഖണവചനം . യഥാ ഹി ഊമി ഭായിതബ്ബട്ഠേന ഭയം, ഏവം ആവട്ടഗാഹരക്ഖസാപീതി ഊമിആദിഭയേന സഭയന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അന്തം** അവസാനം ഗതോ, ഏവം പാരം നിബ്ബാനം ഗതോതി വുച്ചതി.

പഠമസമുദ്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൩. ദുതിയസമുദ്ദസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൨൯-൨൩൦. കിലേസാനം അല്ലഭാവൂപനയനന്തി ആഹ **“തേമനട്ഠേനാ”**തി. **അരിയസാവകേതി** അനാഗാമിനോ. തേ ഹി കാമഭവവസേന അതിന്തതായ ന സമുന്നാ. **തയോ മച്ചൂ**തി കിലേസാഭിസങ്ഖാരദേവപുത്തമാരേ. **തീഹി ഉപധീഹീ**തി കിലേസാഭിസങ്ഖാരകാമഗുണാനം വസേന തീഹി ഉപധീഹി. ഖന്ധുപധിനാ പന സോ ന നിരൂപധി സഉപാദിസേസസ്സേവ നിബ്ബാനസ്സ അധിഗതത്താ. **ഗതോതി** പടിപത്തിഗമനേന ഗതോ.

ദുതിയസമുദ്ദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൬. ഖീരരുക്ഖോപമസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൩൧-൨൩൩. **അപ്പഹീനട്ഠേനാ**തി മഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാടിതഭാവേന. **അത്ഥീ**തി വിജ്ജതി. സതി പച്ചയേ വിജ്ജമാനകിച്ചകരണതോ പരിയുട്ഠാനം അപ്പകം മൂസികാവിസം വിയ **പരിത്തം നാമ ഹോതി** അപ്പാനുഭാവത്താ. **ഏവരൂപാപീ**തി അപ്പകാപി. **അസ്സാ**തി അപ്പഹീനകിലേസസ്സ. **അധിമത്താന**ന്തി ഇട്ഠാനം രജനീയാനം, വത്ഥുവസേന പരിത്തകമ്പി ഇട്ഠാരമ്മണം അധിമത്തമേവ. തേനാഹ **“നഖപിട്ഠിപ്പമാണമ്പീ”**തിആദി. **ദഹരോതിആദീനി തീണിപി** പദാനി. **ആഭിന്ദേയ്യാ**തി ഭിന്ദേയ്യ. **തം ഉഭയ**ന്തി തം ചക്ഖുരൂപന്തി ഉഭയമ്പി ആയതനം.

ഖീരരുക്ഖോപമസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഉദായീസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൪. **ഇതിപീ**തി ഇമിനാപി കാരണേന. **അനിച്ചേനാ**തി അനിച്ചഭാവേന അനത്തലക്ഖണം കഥിതം. യസ്മാ ഹേതുപച്ചയാ വിഞ്ഞാണസ്സ ഉപ്പത്തി സതി ച ഉപ്പാദേ നിരോധേന ഭവിതബ്ബം, ഉപ്പാദവയവന്തതായ അനിച്ചം വിഞ്ഞാണം, യദി ച അത്താ സിയാ പച്ചയേഹി വിനാ സിജ്ഝേയ്യ, ന ച തഥാസ്സ സിദ്ധി, തസ്മാ ‘‘വിഞ്ഞാണം അനത്താ’’തി അനിച്ചതായ അനത്തതാ കഥിതാ.

ഉദായീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ആദിത്തപരിയായസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൫. കിലേസാനം അനു അനു ബ്യഞ്ജനതോ പരിബ്യത്തിയാ ഉപ്പത്തിപച്ചയഭാവതോ **അനുബ്യഞ്ജനം,** ഹത്ഥപാദാദിഅവയവാതി ആഹ - ‘‘ഹത്ഥാ സോഭനാ’’തിആദി. **നിമിത്തഗ്ഗാഹോ**തി കിലേസുപ്പത്തിയാ നിമിത്തഭൂതോ ഗാഹോ. **സംസന്ദേത്വാ ഗഹണ**ന്തി അവയവേ സമോധാനേത്വാ ‘‘ഇത്ഥിപുരിസോ’’തിആദിനാ ഏകജ്ഝം ഗഹണം. **വിഭത്തിഗഹണ**ന്തി വിഭാഗേന അനവസേസഗ്ഗഹണം. **കുമ്ഭീലസദിസോ**തി കുമ്ഭീലഗാഹസദിസോ. തേനാഹ - **“സബ്ബമേവ ഗണ്ഹാതീ”**തി ഹത്ഥപാദാദീസു തം തം കോട്ഠാസം വിഭജിത്വാ **ഗഹണം രത്തപാസദിസോ** ജലൂകഗാഹസദിസോ. **ഏകജവനവാരേപി ലബ്ഭന്തീ**തി ഇദം ചക്ഖുദ്വാരാനുസാരേന ഉപ്പന്നമനോദ്വാരികജവനം സന്ധായ വുത്തം.

നിമിത്തസ്സാദേന ഗന്ഥിതന്തി യഥാവുത്തേ നിമിത്തേ അസ്സാദഗാഹേന ഗന്ഥിതം സമ്ബദ്ധം. **ഭവങ്ഗേനേവാ**തി മൂലഭവങ്ഗേനേവ. **കിലേസഭയം ദസ്സേന്തോ**തി തഥാ കിലേസുപ്പത്തിയാ സതി അകുസലചിത്തേന അന്തരിതം ചേ മരണചിത്തം

ഭവേയ്യ, ഏകന്തതോ നിരയേ വാ തിരച്ഛാനയോനിയാ വാ ഉപ്പത്തി സിയാതി കിലേസാനം ഭായിതബ്ബം ദസ്സേന്തോ. **“സമയവസേന വാ ഏവം വുത്ത”**ന്തി വത്വാ തമത്ഥം വിവരന്തോ **“ചക്ഖുദ്വാരസ്മിഞ്ഹീ”**തിആദിമാഹ. **രത്തചിത്തം വാ**തി രാഗവസേന രത്തചിത്തം വാ. ദുട്ഠചിത്തേന കഥം ആരമ്മണരസാനുഭവനന്തി? ദോമനസ്സവേദനുപ്പത്തി ഏവ തസ്സ ആരമ്മണരസാനുഭവനം ദട്ഠബ്ബം. **ഇമസ്സ സമയസ്സാ**തി മരണസമയസ്സ.

ഉഭിന്നം നാസച്ഛിദ്ദാനം മജ്ഝേ ഠിത-അട്ഠിതുദനം സഹ ഖുരട്ഠേന ഛിന്ദനം. **ദണ്ഡകവാസീ**തി ദീഘദണ്ഡകാ മഹാവാസി. **നിപജ്ജിത്വാ നിദ്ദോക്കമനന്തി** ഇമിനാ പചലായികനിദ്ദം പടിക്ഖിപതി. തഥ ഹി കദാചി അന്തരാ മിച്ഛാവിതക്കാനം സല്ലകാനം അവസരോ സിയാ, നത്ഥേവ നിപജ്ജിത്വാ മഹാനിദ്ദം ഓക്കന്തകാലേ. **വിതക്കാന**ന്തി മിച്ഛാവിതക്കാനം.

ആദിത്തപരിയായസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. പഠമഹത്ഥപാദോപമസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൩൨-൨൩൩. നവമം “പഞ്ഞായതീ”തി വുച്ചമാനേ ബുജ്ഝനകാനം അജ്ഝാസയവസേന വുത്തന്തി ആഹ - **“ദസമേ ന ഹോതീതി വുച്ചമാനേ”**തിആദി. ഏത്തകമേവ ഹി ദ്വിന്നം സുത്താനം വിസേസോതി.

പഠമഹത്ഥപാദോപമസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമുദ്ദവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൯. ആസീവിസവഗ്ഗോ

൧. ആസീവിസോപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൮. യേ ഭിക്ഖൂ തദാ ഭഗവന്തം പരിവാരേത്വാ നിസിന്നാ, തേസു കേചി ഏകവിഹാരിനോ, കേചി അത്തദുതിയാ, കേചി അത്തതതിയാ, കേചി അത്തചതുത്ഥാ, കേചി അത്തപഞ്ചമാ ഹുത്വാ അരഞ്ഞായതനേസു വിഹരന്തീതി വുത്തം - **“ഏകചാരിക...പേ॰... പഞ്ചചാരികേ”**തി. സമാനജ്ഝാസയതാ **സഭാഗവുത്തിനോ**. കമ്മട്ഠാനാനുയുഞ്ജനസ്സ **കാരകേ**. തതോ ഏവ തത്ഥ **യുത്തപയുത്തേ. പുഗ്ഗലജ്ഝാസയേന** കാരണഭൂതേന. **പച്ചയഭൂത**ന്തി അപസ്സയഭൂതം. “സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ”തി ആരഭിത്വാ യാവ “തിണ്ണോ പാരങ്ഗതോ ഥലേ തിട്ഠതി ബ്രാഹ്മണോ”തി അയം മാതികാനിക്ഖേപോ. തേസം മാതികായ വിത്ഥാരഭാജനം. **വാസനാ ഭവിസ്സതീ**തി വാസനാവഹം ഭവിസ്സതി. **സിനേരും ഉക്ഖിപന്തോ വിയാ**തിആദി ഇമിസ്സാ ദേസനായ അനഞ്ഞസാധാരണതായ സുദുക്കരഭാവദസ്സനം.

മഞ്ചട്ഠേസു മഞ്ചസമഞ്ഞാ വിയ മുഖട്ഠം വിസം “മുഖ”ന്തി അധിപ്പേതം. സുക്ഖകട്ഠസദിസഭാവാപാദനതോ “കട്ഠ”ന്തി വുച്ചതീതി കട്ഠം മുഖം ഏതസ്സാതി **കട്ഠമുഖോ,** ദംസനാദിനാ കട്ഠസദിസഭാവകരോ സപ്പോ. അഥ വാ കട്ഠസദിസഭാവാപാദനതോ കട്ഠം വിസം വാ മുഖേ ഏതസ്സാതി **കട്ഠമുഖോ**. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഇമേ ചത്താരോ**തി ഇമേ വിസകിച്ചഭേദേന ചത്താരോ. ഇദാനി തം നേസം വിസകിച്ചഭേദം

ദസ്സേതും **"തേസൂ"**തിആദി വുത്തം. **അയസൂലസമപ്പിതം വിയാ**തി അബ്ഭന്തരേ അയസൂലം അനുപ്പവേസിതം വിയ. **പക്കപൂതിപനസം വിയാ**തി പച്ചിത്വാ കാലാതിക്കമേ കുഥിതപനസഫലം വിയ. **ചങ്ഗവാരേ**തി രജകാനം ഖാരപരിസ്സാവനേ സുരാപരിസ്സാവനേ വാ. അനവസേസം ഛിജ്ജനേന **അസനിപാതട്ഠാനം വിയ. മഹാനിഖാദനേനാ**തി മഹന്തേന നിഖാദനേന.

വിസവേഗവികാരേനാതി വിസവേഗഗതേന വികാരേന. **വാതേനാ**തി തസ്സ സപ്പസ്സ സരീരം ഫുസിത്വാ ഉഗ്ഗതവാതേന. നാസവാതേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **പുഗ്ഗലപണ്ണത്തിവസേനാ**തി തേസംയേവ സോളസന്നം സപ്പാനം ആഗതവിസോതിആദിപുഗ്ഗലനാമസ്സ വസേന **ചതുസട്ഠി ഹോന്തി** പച്ചേകം ചതുബ്ബിധഭാവതോ. **ആഗതവിസോ**തി ആഗച്ഛവിസോ, സീഘതരം അഭിരുഹനവിസോതി അത്ഥോ. **ഘോരവിസോ**തി കക്ഖളവിസോ, ദുത്തികിച്ഛവിസോ. **അയം സീതഉദകം വിയ ഹോതി** ഗാള്ഹദുബ്ബിനിമ്മോചയഭാവേന. ഉദകസപ്പോ ഹി ഘോരവിസോ ഹോതിയേവാതി വുത്തം - **"ഉദകസപ്പാദീനം വിസം വിയാ"**തി. **പഞ്ഞായതീ**തി ഗണ്ഡപിളകാദിവസേന പഞ്ഞായതി. **അനേളകസപ്പോ** നാമ മഹാആസീവിസോ. **നീലസപ്പോ** നാമ സാഖവണ്ണോ രുക്ഖഗ്ഗാദീസു വിചരണകസപ്പോ. **ഇമിനാ ഉപായേനാ**തി യോയം കട്ഠമുഖേസു ദട്ഠവിസാനംയേവ ''ആഗതവിസോ നോ ഘോരവിസോ''തിആദിനാ ചതുബ്ബിധഭാവോ വുത്തോ, ഇമിനാ ഉപായേന. **കട്ഠമുഖേ ദട്ഠവിസാദയോ**തി കട്ഠമുഖേസു ദട്ഠവിസോ, ഫുട്ഠവിസോ, വാതവിഭോതി തയോ, **പൂതിമുഖാദീസു ച ദട്ഠവിസാദയോ** ചത്താരോ ചത്താരോ വേദിതബ്ബോ.

ഏകേകന്തി ചതുസട്ഠിയോ ഏകേകം. **ചതുധാ**തി അണ്ഡജാദിവിഭാഗേന ചതുധാ വിഭജിത്വാ. **ഛപണ്ണാസാനീ**തി ഛപണ്ണാസാധികാനി. **ഗതമഗ്ഗസ്സാ**തി യഥാവുത്തസങ്ഖ്യാഗതമഗ്ഗസ്സ **പടിലോമതോ സംഖിപ്പമാനാ** അനുക്കമേന ചത്താരോവ ഹോന്തി. **കുലവസേനാ**തി കട്ഠമുഖാദിജാതിവസേന.

സകലകായേ ആസിഞ്ചിത്വാ വിയ ഠപിതവിസാതി ഹി തേസം ഫുട്ഠവിസതാ, വാതവിസതാ വുച്ചതി. **ഏവന്തി** ''ആസിത്തവിസാ''തിആദിനാ. **ഏത്ഥാ**തി ആസീവിസസദ്ദേ **വചനത്ഥോ** നിരുത്തിനയേന **വേദിതബ്ബോ. ഉഗ്ഗതതേജാ**തി ഉദഗ്ഗതേജാ, അത്തനോ വിസതേജേന നേസം കുരൂരദബ്ബതാ വാ. **ദുന്നിമ്മദ്ദനവിസാ**തി മന്താഗദേഹി അനിമ്മദ്ദനീയവിസാ. **ചത്താരോ ആസീവിസാ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേനേത്ഥ അവസേസപാളിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ആസീവിസേസൂതി ഇമേ ആസീവിസാ ദട്ഠവിസാ ഏവാതി വേദിതബ്ബാ. **സരീരട്ഠകേസുയേവാ**തി തേന പുരിസേന തേസം കസ്സചി അനിട്ഠസ്സ അകതത്താ ആയുസേസസ്സ ച വിജ്ജമാനത്താ നം ന ഡംസിംസൂതി ദട്ഠബ്ബം. **പുച്ഛി** യഥാഭൂതം പവേദേതുകാമോ. **ദുരുപട്ഠാഹാ**തി ദുരുപട്ഠാനാ. **സോത്ഥിമഗ്ഗോ**തി സോത്ഥിഭാവസ്സ ഉപായോ.

അന്തരചരോതി അന്തരം ചരോ സുഖസത്തു വിസ്സാസഘാതീ. തേനാഹ **"വധകോ"**തി. ഇദാനി താസം പേസനേ കാരണം ദസ്സേതും **"പഠമ"**ന്തിആദി വുത്തം. അഭിമുഖഗതം വിയ **അഭിമുഖഗതം**. ഈദിസീപി ഹി വചോയുത്തി ലോകേ നിരൂപീയതി സന്തിയം പുരിസം ഠപേതീതി വിയ. തസ്മാ

അഭിമുഖഗതന്തി അഭിമുഖം തേന സമ്പത്തന്തി അത്ഥോ. **വങ്കസണ്ഠാനം ഫലകം** രുക്ഖമൂലേ ആഗതാഗതാനം നിസീദനത്ഥായ **അത്ഥതം**.

അരിത്തഹത്ഥോ പുരിസോ സന്താരേതി ഏതായാതി **സന്താരണീ**. ഓരിമതീരതോ ഉത്തരണായ സേതു **ഉത്തരസേതു**. ഏകേന ദീഘേന വാ ഗന്തബ്ബോ രുക്ഖമയോ സേതു **രുക്ഖസേതു**. ജങ്ഘസത്ഥേന ഗമനയോഗ്ഗോ സേതു **ജങ്ഘസേതു**. സകടേന ഗന്തും സക്കുണേയ്യോ **സകടസേതു. ന ഖോ ഏസ ബ്രാഹ്മണോ** പരമത്ഥതോ. തദത്ഥോ പന ഏകദേസേന സമ്ഭവതീതി തഥാ വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഏത്തകാനം പച്ചത്ഥികാനം ബാഹിതത്താ"**തി ആഹ. **ദേസന**ന്തി ഉദ്ദേസദേസനം. **വിനിവത്തേന്തോ**തി പടിസംഹരന്തോ. **ന ലദ്ധോ വതാസീ**തി ന ലദ്ധോ വത ആസി.

രാജാ വിയ കമ്മം സത്തേസു ഇസ്സരിയസ്സ വത്താപനതോ. **രാജാ...പേ०... പുഥുജ്ജനോ** വട്ടദുക്ഖസങ്ഖാതാപരാധതായ. **ഞാണപലായനേനാ**തി മഹാഭൂതേഹി നിബ്ബിന്ദിത്വാ വിരജ്ജിത്വാ വിമുച്ചിതുകാമതാവസേന ഉപ്പന്നഞാണപലായനേ മഗ്ഗാധിഗമസിദ്ധേനേവ ഞാണപലായനേന. ഏവഞ്ഹേത്ഥ ഉപമാസംസന്ദനം മത്ഥകം പാപിതമേവ ഹോതി.

യഥേവ ഹീതിആദിനാ ഏകദേസനാസമുദായസ്സ നിദസ്സനം ആരദ്ധം. യഥാവുത്തവചനം അട്ഠകഥാചരിയാനം വചനേന സമത്ഥേതി **"പത്ഥദ്ധോ ഭവതീ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **കട്ഠമുഖേന വാ**തി **വാ**-സദ്ദോ ഉപമത്ഥോ. യഥാ കട്ഠമുഖേന സപ്പേന ദട്ഠോ പത്ഥദ്ധോ ഹോതി, ഏവം പഥവീധാതുപ്പകോപേന സോ കായോ കട്ഠമുഖേവ ഹോതി, കട്ഠമുഖഗതോ വിയ പത്ഥദ്ധോ ഹോതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ **വാ**-സദ്ദോ അവധാരണത്ഥോ. സോ "പഥവീധാതുപകോപേന വാ"തി ഏവം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - കട്ഠമുഖേന ദട്ഠോപി കായോ പഥവീധാതുപ്പകോപേനേവ പത്ഥദ്ധോ ഹോതി, തസ്മാ പഥവീധാതുയാ അവിയുത്തോ സോ കായോ സബ്ബദാ കട്ഠമുഖഗതോ വിയ ഹോതീതി. **വാ**-സദ്ദോ വാ അനിയമത്ഥോ. തത്രായമത്ഥോ - കട്ഠമുഖേന ദട്ഠോ കായോ പത്ഥദ്ധോ ഹോതി വാ, ന വാ മന്താഗദവസേന. പഥവീധാതുപ്പകോപേന പന മന്താഗദരഹിതോ സോ കായോ കട്ഠമുഖഗതോ വിയ ഹോതി ഏകന്തപത്ഥദ്ധോതി. തത്ഥ **കായോ**തി പകതികായോ. **പൂതികോ**തി കുഥിതോ. **സന്തത്തോ**തി സബ്ബസോ തത്തോ മഹാദാഹപ്പത്തോ. **സഞ്ഛിന്നോ**തി സബ്ബസോ ഛിന്നോ ചുണ്ണവിചുണ്ണഭൂതോ. യദാ കായോ പത്ഥദ്ധാദിഭാവപ്പത്തോ ഹോതി, തദാ പുരിസോ കട്ഠമുഖാദിസപ്പസ്സ മുഖേ വത്തമാനോ വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ.

വിസേസതോതി കട്ഠമുഖാദിവിസേസതോ ച പഥവീആദിവിസേസതോ ച. **അനത്ഥഗ്ഗഹണതോ**തിആദി അചേതനേസുപി ഭൂതേസു സചേതനേസു വിയ അനത്ഥാദീനം പച്ചക്ഖതായ നിബ്ബേദജനനത്ഥം ആരദ്ധം. തത്ഥ **ആസയതോ**തി പവത്തിട്ഠാനതോ. **ഏതേസ**ന്തി മഹാഭൂതാനം. **സദിസതാ**തി വമ്മികാസയസുസിരഗഹനസങ്കാരട്ഠാനാസയതായ ച സദിസതാ.

പച്ചത്തലക്ഖണവസേനാതി വിസും വിസും ലക്ഖണവസേന. പഥവീആദീനം കക്ഖളഭാവാദി, തംസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ

കക്ഖളഭാവാപാദനാദിനാ വികാരുപ്പാദനതോ **വിസവേഗവികാരതോ സദിസതാ വേദിതബ്ബാ**.

അനത്ഥാതി ബ്യസനാ. **ബ്യാധിന്തി** കുട്ഠാദിബ്യാധിം. **ഭവേ ജാതാഭിനന്ദിനോ**തി ഭവേസു ജാതിയാ അഭിനന്ദനസീലാ. പഞ്ചവോകാരേ ഹി ജാതിയാ അഭിനന്ദനാ നാമ മഹാഭൂതാഭിനന്ദനാ ഏവ.

ദുരുപട്ഠാനതരാനീതി ദുപ്പടികാരതരാനി. **ദുരാസദാ**തി ദുരുപസങ്കമനാ. "ഉപട്ഠാമീ"തി **ഉപസങ്കമിതും ന സക്കോന്തി**. പരിജാനാമ കമ്മനാമാനി, ഉപകാരാ നാമ നത്ഥി. **അനന്തദോസൂപദ്ദവതോ**തി അപരിമാണദോസൂപദ്ദവഹേതുതോ. **ഏകപക്ഖല**ന്തി ഏകദുക്ഖം.

രൂപക്ഖന്ധോ ഭിജ്ജമാനോ ചത്താരോ അരൂപക്ഖന്ധേ ഗഹേത്വാവ ഭിജ്ജതി അരൂപക്ഖന്ധാനം ഏകനിരോധത്താ. **വത്ഥുരൂപമ്പി ഗഹേത്വാവ ഭിജ്ജന്തി** പഞ്ചവോകാരേ അരൂപക്ഖന്ധേസു ഭിന്നേസു രൂപക്ഖന്ധസ്സ അവട്ഠാനാഭാവതോ. **ഏത്താവതാ**തി ലോഭുപ്പാദനമത്തേന. പഞ്ഞാ നാമ അത്തഭാവേ ഉത്തമങ്ഗം പഞ്ഞുത്തരത്താ കുസലധമ്മാനം, സതി ച കിലേസുപ്പത്തിയം പഞ്ഞായ അനുപ്പജ്ജനതോ വുത്തം - **"ഏത്താവതാ പഞ്ഞാസീസം പതിതം നാമ ഹോതീ**"തി. **യോനിയോ ഉപനേതി** തദുപഗസ്സ കമ്മപച്ചയസ്സ ഭാവേ. "ജാതിഭയം, ജരാഭയം, മരണഭയം, ചോരഭയ"ന്തിആദിനാ ആഗതാനി **പഞ്ചവീസതി മഹാഭയാനി,** "ഹത്ഥമ്പി ഛിന്ദതീ"തിആദിനാ ആഗതാനി **ദ്വത്തിംസ കമ്മകാരണാനി ആഗതാനേവ ഹോന്തി** കാരണസ്സ സമവട്ഠിതത്താ. **നന്ദീരാഗോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ**തി സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നത്താ വുത്തം.

പാളിയംയേവ ആഗതാ "ചക്ഖുതോ ചേപി നം, ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ. **കിഞ്ചി അലഭിത്വാ**തി തസ്മിം സുഞ്ഞഗാമേ ചോരാനം ഗയ്ഹൂപഗസ്സ അലാഭവചനേനേവ തസ്സ പുരിസസ്സ അത്തനോ പടിസരണസ്സ അലാഭോ വുത്തോ ഏവ ഹോതീതി ന ഉദ്ധടോ, പുരിസട്ഠാനിയോ ഭിക്ഖു, ചോരാ പന ബാഹിരായതനട്ഠാനിയാ. **അഭിനിവിസിത്വാ**തി വിപസ്സനാഭിനിവേസം കത്വാ. അജ്ഝത്തികായതനവസേന ദേസനായ ആഗതത്താ വുത്തം **"ഉപാദാരൂപകമ്മട്ഠാനവസേനാ"**തി.

ബാഹിരാനന്തി ബാഹിരായതനാനം. **പഞ്ച കിച്ചാനീ**തി ചോരേഹി തദാ കാതബ്ബാനി പഞ്ച കിച്ചാനി. **ഹത്ഥസാര**ന്തി അത്തനോ സന്തകേ ഹത്ഥേഹി ഗഹേതബ്ബസാരഭണ്ഡം. പാതനാദിവസേന **ഹത്ഥപരാമാസം കരോന്തി. പഹാരഠാനേ**തി പഹടട്ഠാനേ. ഠാനസോ തസ്മിം ഏവ ഖണേതി വദന്തി. അത്തനോ സുഖാവഹം **കുസലധമ്മം പഹായ** ദുക്ഖാവഹേന അകുസലേന സമങ്ഗിതാ സുഖാവഹം ഭണ്ഡം പഹായ **ബഹി നിക്ഖമനം വിയാ**തി വുത്തം സുഖനിസ്സയത്താ തസ്സ. **ഹത്ഥപരാ...പേ॰... ആപജ്ജനകാലോ** ഗുണസരീരസ്സ തദാ പമാദേന ബാധിതത്താ. **പഹാര...പേ॰... കാലോ** തതോ ദള്ഹതരം ഗുണസരീരസ്സ ബാധിതത്താ. **പഹാരം...പേ॰... അസ്സമണകാലോ** ഗുണസരീരസ്സ മരണപ്പത്തിസദിസത്താ. **അവസേസജനസ്സ ദാസപരിഭോഗേന പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതാ** അഞ്ഞഥത്തപ്പത്തിഗിഹിഭാവാപത്തിയാ നിദസ്സനഭാവേന വുത്താ. യം "ഛസു ദ്വാരേസു ആരമ്മണേ ആപാഥഗതേ"തി വുത്തം, തമേവ ആരമ്മണം നിസ്സായ സമ്പരായികോ ദുക്ഖക്ഖന്ധോ വേദിതബ്ബോതി യോജനാ.

രൂപാദീനീതി രൂപസദ്ദഗന്ധരസാനി. **തേസന്തി** യഥാവുത്തഭൂതുപാദാരൂപാനം. **ലഹുതാദിവസേനാ**തി തേസം ലഹുതാദിവസേന. **ദുരുത്തരണട്ഠോ**തി ഉത്തരിതും അസക്കുണേയ്യഭാവോ **ഓഘട്ഠോ. വുത്തനയേനാ**തി "സമ്പയുത്താ വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ"തിആദിനാ വുത്തനയേന. **ചതുമഹാഭൂതാദീഹീ**തി **ആദി**സദ്ദേന ഉപാദാനക്ഖന്ധാദീനം ഗഹണം. **ചിത്തകിരിയദസ്സനത്ഥ**ന്തി ചിത്തപയോഗദസ്സനത്ഥം. **വുത്തവായാമമേവാ**തി "സമ്മാവായാമോ"തി യോ അരിയമഗ്ഗേ വുത്തോ. **ഭദ്ദേകരത്താദീനീ**തി "അജ്ജേവ കിച്ചം ആതപ്പ"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨, ൨൭൬, ൨൭൯) വുത്താനി ഭദ്ദേകരത്തസുത്താദീനി.

കുണ്ഠപാദോതി ഛിന്നപാദോവ ഹുത്വാ ഗതിവികലോ. **മാനസം ബന്ധതീ**തി തസ്മിം ചിത്തേ കിച്ചം നിബന്ധതി. "അയം അരിയമഗ്ഗോ മയ്ഹം ഓഘുത്തരനുപായോ"തി തത്ഥ ചിത്തസ്സ സന്നിട്ഠാനം പുന തത്ഥ പവത്തനം വീരിയാരമ്ഭോ ചിത്തബന്ധനം.

തസ്സ നാമരൂപസ്സ ഇമേ നന്ദീരാഗാദയോ തണ്ഹാവിജ്ജാദയോതി കത്വാ പച്ചയോ **ധമ്മായതനേകദേസോ**. അരിയമഗ്ഗനിബ്ബാനതണ്ഹാവജ്ജോ ഇധ ധമ്മായതനേകദേസോതി ച. **സോളസഹാകാരേഹീ**തി പീളനാദീഹി സോളസഹി ആകാരേഹി. സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗേ ആഗതനയേന **സട്ഠിനയസഹസ്സേഹി. ദേസനാപരിയോസാനേ…പേ॰… പതിട്ഠഹിംസൂ**തി വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ ഏവേത്ഥ ഗഹണവസേന അധിഗതവിസേസാ പരിച്ഛിന്ദിതാ. തേ ഹി തദാ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകഭാവേന സത്ഥു സന്തികേ സന്നിസിന്നാ. ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂനം പന നേയ്യാനഞ്ച വിസേസാധിഗമോ അട്ഠകഥായം ന രുള്ഹോതി ഇധ ന ഗഹിതോതി.

ആസീവിസോപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. രഥോപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൯. സുസംവുതിന്ദ്രിയസ്സ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുനോ സതസ്സ സമ്പജാനസ്സ വിഹരതോ കിലേസനിമിത്തം ദുക്ഖം അനവസരന്തി **സുഖസോമനസ്സബഹുലതാ** വുത്താ. യവതി തേന ഫലം മിസ്സിതം വിയ ഹോതീതി **യോനി,** ഏകന്തികം കാരണം. **അസ്സാ**തി ഭിക്ഖുനോ. **പരിപുണ്ണ**ന്തി അവികലം. അനവസേസം ആസവേ ഖേപേതീതി **ആസവക്ഖയോ,** അഗ്ഗമഗ്ഗോ. **യം യ**ന്തി ദന്ധം മജ്ഝം ജവോതി ജവാദീസു യം യം **ഗമനം. രക്ഖണത്ഥായാ**തി കിലേസചോരേഹി രക്ഖണത്ഥായ . **വേഗനിഗ്ഗഹണത്ഥായാ**തി കിലേസഹേതുകസ്സ ഇന്ദ്രിയവേഗസ്സ നിഗ്ഗണ്ഹനത്ഥായ. **നിബ്ബിസേവനത്ഥായാ**തി വിസേവനസ്സ വിപ്ഫന്ദിതസ്സ നിരോധനായ. **കിലേസൂപസമത്ഥായാ**തി കിലേസാനം ഉപരൂപരി സമനത്ഥായ വൂപസമനത്ഥായ.

സമണരതി നാമ സമഥവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലസുഖാനി. ദന്താനമ്പി സിന്ധവാനം സാരഥിനോ പയോഗേന സിയാ കാചി വിസേവനമത്താതി തദഭാവം ദസ്സേന്തോ **"നിബ്ബിസേവനേ കത്വാ പേസേന്തോ"**തി വുത്തം. **ഞാണം ഗച്ഛതീ**തി അസങ്ഗമനം പവത്തതി പഗേവ ഇന്ദ്രിയഭാവനായ കതത്താ, കിലേസനിഗ്ഗഹസ്സ സുഖേനേവ സിദ്ധത്താ. **ദായകസ്സ** അജ്ഝാസയോ **വസോ** ഉളാരോ ലാമകോ. **ദേയ്യധമ്മസ്സ** പമാണം **വസോ** അപ്പകം ബഹുകഞ്ച.

മഹാമണ്ഡപട്ഠാനം നാമ ലോഹപാസാദസ്സ പുരതോ ഏവ മഹാഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ സന്നിപാതകാലേ തേസം പഹോനകവസേന മഹാമണ്ഡപസ്സ കത്തബ്ബട്ഠാനം. **ഗഹണമാന**ന്തി പരിവിസഗഹണഭാജനം.

പകതിയാ ഭത്തകാരകിച്ചേ അധിഗതോ **ഉപട്ഠാകുപാസകോ**. മുദുസമഖരസഞ്ഞിതേഹി, ദഹനപചനഭജ്ജനസഞ്ഞിതേഹി വാ **തീഹി പാകേഹി**.

പരിസോധേത്വാതി രഞ്ഞോ അനുച്ഛവികഭാവം പരിസോധേത്വാ. **ഭൂമിയം ഛഡ്ഡേസി** "ഭിക്ഖൂനം അദത്വാ മയാ മുഖേ പക്ഖിത്ത"ന്തി. **മുഖേന ഗണ്ഹി** തസ്സ നിദ്ദോസഭാവം ദസ്സേതും. മത്തം ജാനാപേതും **പമജ്ജി**. "ത്വം കുതോ ആഗതോ"തി പുച്ഛനേ **പമാദം ആപജ്ജി. അനുഭാഗോ**തി അവസിട്ഠഭാഗോ. **ഇദമത്ഥിയ**ന്തി ഇദം പയോജനം. **ഇതര**ന്തി പാളിയം അനാഗതമ്പി ആഹാരേ പമാണജാനനം.

സയനം സേയ്യാ, കാമഭോഗീനം സേയ്യാ **കാമഭോഗിസേയ്യാ. ദക്ഖിണപസ്സേന സയാനോ നാമ നത്ഥി** ദക്ഖിണഹത്ഥേന കാതബ്ബകിച്ചകരണതോ. **തേജുസ്സദത്താ**തി ഇദം അനുത്രാസസ്സേവ സീഹസ്സ സയനന്തി ദസ്സേതും വുത്തം. **ദ്വേ പുരിമപാദേ ഏകസ്മിം, പച്ഛിമപാദേ ഏകസ്മിം ഠാനേ ഠപേത്വാ**തി ഹി ഇദം പാദാനം അവിക്ഖിത്തഭാവകരണദസ്സനം.

ചതുത്ഥജ്ഝാനസേയ്യാതി ചതുത്ഥജ്ഝാനികം ഫലസമാപത്തിം വദതി. യേഭുയ്യേന ഹി തഥാഗതാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാവ സയന്തി. സാ ച നേസം ചതുത്ഥജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ, കിലേസപരിനിബ്ബാനസ്സ ച കതത്താതി വദന്തി . **ഇധ സീഹസേയ്യാ ആഗതാ** പാദം അച്ചാധായ പുബ്ബേനാപരം അജഹിതസംലക്ഖണാ സേയ്യാതി കത്വാ. തേനാഹ **"അയം ഹീ"**തിആദി. **ഏവ**ന്തി "ദക്ഖിണേന പസ്സേനാ"തിആദിനാ വുത്താകാരേന സേയ്യം കപ്പേതി.

കഥം നിദ്ദായന്തോ സതോ സമ്പജാനോ ഹോതി? ഭവങ്ഗചിത്തേന ഹി നിദ്ദൂപഗമനന്തി അധിപ്പായോ. **അപ്പഹാനേനാ**തി തദധിമുത്തതായ തദപ്പഹാനം ദട്ഠബ്ബം. തഥാ തേസു നിദ്ദോക്കമനസ്സ ആദിപരിയോസാനേസു അജഹിതസതിസമ്പജഞ്ഞം ഹോതി. തേനാഹ - **"നിദ്ദം ഓക്കമന്തോപി സതോ സമ്പജാനോ ഹോതീ"**തി. **ഏതം പനാ**തി "നിദ്ദം ഓക്കമന്തോപി സതോ സമ്പജാനോ ഹോതീ"തി വുത്തനയം വദതി. **ഞാണധാതുകന്തി ന രോചയിംസൂ**തി നിദ്ദോക്കമനേപി ജാഗരണേ പവത്തഞാണസഭാവമേവാതി ന രോചയിംസു പോരാണാ. നിരന്തരം ഭവങ്ഗചിത്തേസു വത്തമാനേസു സതിസമ്പജഞ്ഞാസമ്ഭവോതി അധിപ്പായോ. പുരിമസ്മിഞ്ഹി നയേ സതിസമ്പജഞ്ഞസ്സ അസംവരോ, ന ഭവങ്ഗസ്സ. ഇന്ദ്രിയസംവരോ, ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, ജാഗരിയാനുയോഗോതി ഇമേഹി **തിവങ്ഗികാ,** നിമിത്താനുബ്യഞ്ജനപരിവജ്ജനാദി സബ്ബം വിപസ്സനാപക്ഖികമേവാതി അധിപ്പായോ.

താനേവാതി വിപസ്സനാക്ഖണേ പവത്താനി ഇന്ദ്രിയാദീനി. **യാവ അരഹത്താ ദേസനാ** വിത്ഥാരതോ **കഥേതബ്ബാ**. പാളിയം പന "യോനി ചസ്സ ആരദ്ധാ ഹോതി ആസവാനം ഖയായാ"തി സങ്ഖേപേന കഥിതാ.

രഥോപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കുമ്മോപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൦. അട്ഠികുമ്മോതി പിട്ഠിയം തിഖിണട്ഠികോ കുമ്മോ. **തന്തിബന്ധോതി** ബ്യാവടോ. **സമുഗ്ഗേ വിയ** അത്തനോ കപാലേ **പക്ഖിപിത്വാ. സമോദഹന്തോ** സമ്മാ ഓദഹന്തോ അജ്ഝത്തമേവ ദഹന്തോ. **ആരമ്മണകപാലേതി** ആരമ്മണകടാഹേ. **സമോദഹന്തോതി** ദിട്ഠമത്തസ്സേവ ച ഗഹണതോ മനോവിതക്കേ തത്ഥേവ സമ്മദേവ ഓദഹന്തോ. തഞ്ഹി വിസയവസേന പവത്തിതും അദേന്തോ. **പഞ്ച ധമ്മേ**തി "കാലേന വക്ഖാമീ"തിആദിനാ (പരി॰ ൩൬൨) വുച്ചമാനേ.

കുമ്മോപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പഠമദാരുക്ഖന്ധോപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൧. വിലാസമാനോ വിയ **സാഗരം പത്വാ. അന്തോസാഖോതി** ഗങ്ഗായ തീരസ്സ അന്തോ ഓനതസാഖോ. **തേമേതീതി** തിന്തോ ഹോതി. **തിരിയം പതിതോ** ദണ്ഡസേതു വിയ ഠിതത്താ മഹാജനസ്സ **പച്ചയോ ജാതോ,** തഥാ മഹന്തഭാവേന ഗങ്ഗാസോതം ഓതരണാദി നത്ഥി.

അയം ഹീതി അനന്തരം വുത്തപുഗ്ഗലോ. **അരിയമഗ്ഗം ഓരുയ്ഹാതി** ചതുബ്ബിധം അരിയമഗ്ഗവീഥിം ഓതരിത്വാ. "ചിത്തം നാമേത"ന്തിആദിനാ ചിന്തേത്വാ ഗിഹിബന്ധനം ന വിസ്സജ്ജേതീതി സമ്ബന്ധോ. **അത്തനോ ഭജമാനകേതി** അത്തനോ ഭജന്തേ. ജീവികത്ഥായ പയുജ്ജിതബ്ബതോ **പയോഗോ,** ഖേത്തവത്ഥാദി. തതോ പയോഗതോ **ഉട്ഠിതം ആയം. കിഞ്ചാപി ഭിക്ഖൂനം കായസാമഗ്ഗിം ദേതി** ഭിക്ഖത്ഥായ.

മുണ്ഡഘടന്തി ഭിന്നോട്ഠം ഘടം. **ഖന്ധേതി** അംസേ. **സങ്ഘഭോഗന്തി** സങ്ഘസന്തകം ഭോഗഗാമം **ഗന്ത്വാ. അത്ഥതോ ഏവം വദന്തീതി** തഥാ അത്ഥസ്സ സമ്ഭവതോ ഏവം വദന്താ വിയ ഹോന്തി. **യാഗുമത്തകേ യാഗുന്തി** യാഗും പിവിത്വാ തായ അപരിപക്കായ ഏവ അഞ്ഞം യാഗും അജ്ഝോഹരിത്വാതി സമ്ബന്ധോ.

കിലേസാനുരഞ്ജിതോവാതി യോനിസോമനസികാരസ്സ അഭാവേന കിലേസാനുഗതചിത്തോ ഏവ. **അക്ഖീനി നീഹരിത്വാതി** കോധവസേന അക്ഖികേ കരോന്തോ അക്ഖീനി നീഹരിത്വാ **വിചരിസ്സതി. ഉദ്ധതോ ഹോതി** അവൂപസന്തോ.

ദിട്ഠിഗതികോതി സാസനികോ ഏവം അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ സാസനം ഉദ്ധമ്മം ഉബ്ബിനയം കത്വാ ദീപേന്തോ അരിട്ഠസദിസോ. തേനാഹ **"സോ ഹീ"**തിആദി. **അരൂപഭവേ രൂപം അത്ഥി,** അഞ്ഞഥാ തതോ ചുതസ്സ കുതോ രൂപക്ഖന്ധസ്സ സമ്ഭവോ. **അസഞ്ഞീഭവേ ചിത്തം അത്ഥീതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ബഹുചിത്തക്ഖണികോ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ** "യോ ഇമേ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ഭാവേയ്യ സത്തവസ്സാനീ"തിആദിവചനതോ (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൪; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൭). **അനുസയോ ചിത്തവിപ്പയുത്തോ,** അഞ്ഞഥാ

സാവജ്ജാനവജ്ജധമ്മാനം ഏകജ്ഝം ഉപ്പത്തി സിയാ. **തേ ച സത്താ സന്ധാവന്തി സംസരന്തി,** അഞ്ഞഥാ കമ്മഫലാനം സമ്ബന്ധോ ന സിയാതി. **ഇതി വദന്തോ** ഏവം മിച്ഛാവാദം പഗ്ഗയ്ഹ വദന്തോ.

തേമനരുക്ഖോ വിയ...പേ... ദുല്ലഭധമ്മസ്സവനോ ച പുഗ്ഗലോ സദ്ധാസിനേഹേന അതേമനതോ. **കതവിനയോ** സിക്ഖിതവിനയോ യഥാ "കതവിജ്ജോ"തി. **ധമ്മകഥികാനം വിചാരേഥാതി** ഇദം ദേയ്യധമ്മം ധമ്മകഥികാനം അയ്യാനം തസ്സ തസ്സ യുത്തവസേന വിചാരേഥാതി നിയ്യാതനവസേന **വത്വാ. ദിവാകഥികോ സരഭാണകോ** സായന്ഹേ കഥേതി, പുരിമയാമം കഥേന്തോ **രത്തികഥികോ** ഭാണകപുഗ്ഗലോ.

നന്ദനവനാഭിരാമേതി നന്ദനവനം വിയ മനോരമേ. **അസ്സ ഭാരഹാരഭിക്ഖൂതി** അസ്സ കിച്ചവാഹകഭിക്ഖൂ ഉപജ്ഝായാദയോ. **സുഖനിസിന്നകഥന്തി** പടിസന്ഥാരകഥാപുബ്ബകം ഉപനിസിന്നകഥം **സുത്വാ.**

ഠിതസണ്ഠാനേനേവ ഠിതാകാരേനേവ **ഠിതം,** നപ്പയുത്തന്തി അത്ഥോ. ചിത്തകമ്മമൂലാദീനി ഠിതസണ്ഠാനേനേവ ഠിതാതി യോജനാ. **മുദുതായാതി** മുദുഹദയതായ സാപേക്ഖതായ.

പടിപദന്തി സമഥവിപസ്സനാപടിപത്തിം. **ദീപേത്വാ** പകാസേത്വാ പാകടം കത്വാ. **തത്രുപ്പാദോതി** തത്ര ഉപ്പജ്ജനകആയുപ്പാദോ. ഖേത്തം സന്ധായ വദതി. **തേല...പേ... ഹത്ഥാതി** തേലഘട-മധുഘടഫാണിതഘടാദിഹത്ഥാ. **അപക്കമിംസു** ദുബ്ബിചാരിതത്താ. **പൂരേസീതി** ഹേട്ഠാ ച തത്ഥ തത്ഥ അതീതാനി കാലവചനാനി പോരാണട്ഠകഥായ ആഗതത്താ കിര വുത്താനി.

ഉപഗമനാനുപഗമനാദീനി ഓരിമസ്സ പാരിമസ്സ ച ഉപഗമനാനുപഗമനാനി ചേവ മജ്ഝേ സംസീദനാനി ച. **പടിവിജ്ഝിതുന്തി** ജാനിതും. **ഏതന്തി** യഥാവുത്തം ചക്ഖുസഭാവം. **ദോമനസ്സന്തി** തസ്സേവ മന്ദഭാവപച്ചയം ദോമനസ്സം. **ആപജ്ജന്തോപി ഉപഗച്ഛതി നാമ** തന്നിമിത്തസംകിലേസസ്സ ഉപ്പാദിതത്താ. **തിണ്ണം ലക്ഖണാനന്തി** ഹുത്വാ അഭാവതോ ആദിഅന്തവന്തതോ താവകാലികതോ നിച്ചപടിക്ഖേപതോതിആദീനം തിണ്ണം ലക്ഖണാനം സല്ലക്ഖണവസേന.

വാമതോതി മിച്ഛാ. **ദക്ഖിണതോതി** സമ്മാ. യഥാ തസ്സ തസ്സ സത്തസ്സ ഓരഭാവത്താ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി **ഓരിമം തീരം** കത്വാ വുത്താനി, ഏവം നേസം പരഭാവത്താ ബാഹിരാനി ആയതനാനി **പാരിമം** വുത്താനി. അപായമജ്ഝേ സംസരണഹേതുതായ നന്ദീരാഗോവ "മജ്ഝേ സംസാദോ"തി വുത്തോ.

ഉന്നതോതി "സേയ്യോഹമസ്മീ"തിആദിനാ ഉന്നതിം ഉപഗതോ. അത്തുക്കംസനേ പംസുകൂലികഭാവേന അത്താനം ദഹനതോ അഞ്ഞാകാരതാഗഹേതബ്ബോ. **പാസാണോ നു ഖോ ഏസ ഖാണുകോതി** ഗഹേതബ്ബദാരുക്ഖന്ധസദിസോ വുത്തോ.

ചുണ്ണവിചുണ്ണം ഹോതി ആവട്ടവേഗസ്സ ബലവഭാവതോ. **ചതൂസു അപായേസൂതി** പഞ്ചകാമഗുണാവട്ടേ പതിതപുഗ്ഗലോ മനുസ്സലോകേപി

ഗുണസരീരഭേദനേന ദീഘരത്തം ചുണ്ണവിചുണ്ണം ആപജ്ജതിയേവ, തസ്സ തഥാ ആപന്നത്താ. ഏവഞ്ഹി സോ അപായേസു താദിസേസു ജായതി.

സീലസ്സ ദുട്ഠം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ അഭാവത്ഥോ ഇധ ദു-സദ്ദോതി ആഹ **"നിസ്സീലോ"**തി. "പാപം പാപേന സുകര"ന്തിആദീസു (ഉദാ॰ ൪൮) വിയ പാപ-സദ്ദോ നിഹീനപരിയായോതി ആഹ **"ലാമകധമ്മോ"**തി. **ന സുചീ**തി കായവാചാചിത്തേഹി ന സുചി. **സങ്കായ വാ**തി അത്തനോ വാ സങ്കായ പരേസം സമാചാരകിരിയം സരതി ആസങ്കതി. തേനാഹ **"തസ്സ ഹീ"**തിആദി. **താനി കമ്മാനി പവിസതീ**തി താനി കമ്മാനി കരോന്താനം അന്തരേ പവിസതി. **ഗുണാനം പൂതിഭാവേനാ**തി ഗുണഭാവേന ഗഹിതാനം സീലധമ്മാനം സംകിലിട്ഠഭാവപ്പത്തിയാ. **കചവരജാതോ**തി അബ്ഭന്തരം സഞ്ജാതകചവരോ, കചവരഭൂതോ വാ.

അണണാ പബ്ബജ്ജാതി അണണസ്സേവ പബ്ബജ്ജാ. ഓരിമതീരാദീനം ഉപഗമനാനുപഗമനാദീനം ജോതിതത്താ **വട്ടവിവട്ടം കഥിതം**.

പഠമദാരുക്ഖന്ധോപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദുതിയദാരുക്ഖന്ധോപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൫. യാ ആപത്തി വുട്ഠാനഗാമിനീ ദേസനാഗാമിനീ, തം പടിച്ഛാദിതകാലതോ പട്ഠായ **സംകിലിട്ഠാ** നാമ അന്തരായികഭാവതോ. ആവീകതാ പന അനാപത്തിട്ഠാനേ തിട്ഠതീതി **അസംകിലിട്ഠാ നാമ**. തേനാഹ - **"ആവീകതാ ഹിസ്സ ഫാസു ഹോതീ"**തി. **ഏവരൂപം സംകിലിട്ഠ**ന്തി പടിച്ഛാദിതതായ വാ ദുട്ഠുല്ലഭാവേന വാ സംകിലിട്ഠം.

ദുതിയദാരുക്ഖന്ധോപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അവസ്സുതപരിയായസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൬. സന്ഥാഗാരന്തി സഞ്ഞാപനാഗാരം. തേനാഹ **"ഉയ്യോഗകാലാദീസൂ"**തിആദി. **ആദി**-സദ്ദേന മങ്ഗലമഹാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **സന്ഥരന്തീ**തി വിസ്സമന്തി , പരിസ്സമം വിനോദേന്തീതി അത്ഥോ. **സഹാ**തി സന്നിപാതവസേന ഏകജ്ഝം. **സഹ അത്ഥാനുസാസനം അഗാര**ന്തി തസ്മിം അത്ഥേ **ത്ഥ**-കാരസ്സ **ന്ഥ**-കാരം കത്വാ "സന്ഥാഗാര"ന്തി വുച്ചതീതി ദട്ഠബ്ബം, പഠമം തത്ഥ സമ്മന്തനവസേന സന്ഥരന്തി വിചാരേന്തീതി അത്ഥോ.

തേപിടകം ബുദ്ധവചനം ആഗതമേവ ഭവിസ്സതീതി ബുദ്ധവചനസ്സ ആഗമനസീസേന അരിയഫലധമ്മാനമ്പി ആഗമനം വുത്തമേവ. തിയാമരത്തിം തത്ഥ വസന്താനം ഫലസമാപത്തിവളഞ്ജനം ഹോതീതി. തസ്മിഞ്ച ഭിക്ഖുസങ്ഘേ കല്യാണധമ്മാ കല്യാണപുഥുജ്ജനാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേന്താ ഹോന്തീതി അരിയമഗ്ഗധമ്മാനമ്പി തത്ഥ ആഗമനം ഹോതിയേവ.

അല്ലഗോമയേനാതി അച്ഛേന അല്ലഗോമയരസേന. **ഓപുഞ്ജാപേത്വാ**തി വിലിമ്പേത്വാ. **ചതുജ്ജാതിയഗന്ധേഹീ**തി കുങ്കുമതുരുക്ഖയവനപുപ്ഫതമാലപത്തഗന്ധേഹി. **നാനാവണ്ണേ**തി നീലാദിവസേന നാനാവണ്ണേ, ഭിത്തിവിസേസവസേന നാനാസണ്ഠാനരൂപേ.

“മഹാപിട്ഠികകോജവേതി ഹത്ഥിപിട്ഠിആദീസു അത്ഥരിതബ്ബതായ ‘മഹാപിട്ഠികാ’തി ലദ്ധസമഞ്ഞേ കോജവേ”തി വദന്തി. കുത്തകേ പന സന്ധായേതം വുത്തം, “ചതുരങ്ഗുലാധികപുപ്ഫാ മഹാപിട്ഠികകോജവാ”തിപി വദന്തി. **ഹത്ഥത്ഥരഅസ്സത്ഥരാ** ഹത്ഥിഅസ്സപിട്ഠീസു അത്ഥരിതബ്ബാ ഹത്ഥിഅസ്സരൂപവിചിത്താ ച അത്ഥരകാ. **സീഹത്ഥരകാദയോ** പന സീഹരൂപാദിവിചിത്താ ഏവ അത്ഥരകാ. **ചിത്തത്ഥരകം** നാനാവിധരൂപേഹി ചേവ നാനാവിധമാലാകമ്മാദീഹി ച വിചിത്തം അത്ഥരകം.

ഉപധാനന്തി അപസ്സയനം. **ഉപദഹിത്വാതി** അപസ്സയയോഗ്ഗഭാവേന ഠപേത്വാ. ഗന്ധേഹി കതമാലാ **ഗന്ധദാമം**. തമാലപത്താദീഹി കതമാലാ **പത്തദാമം**. ആദി-സദ്ദേന ഹിങ്ഗുലതക്കോലജാതിഫലജാതിപുപ്ഫാദീഹി കതദാമം സങ്ഗണ്ഹാതി. പല്ലങ്കാകാരേന കതപീഠം **പല്ലങ്കപീഠം**. തീസു പസ്സേസു ഏകപസ്സേ ഏവ വാ സഉപസ്സയം **അപസ്സയപീഠം**. അനപസ്സയം **മുണ്ഡപീഠം. യോജനാവട്ടേതി** യോജനപരിക്ഖേപോകാസേ.

സംവിധായാതി അന്തരവാസകസ്സ കോണപദേസം ഇതരപദേസഞ്ച സമം കത്വാ വിധായ. തേനാഹ - **“കത്തരിയാ പദുമം കന്തേന്തോ വിയാ”**തി, **“തിമണ്ഡലം പടിച്ഛാദേന്തോ”**തി ച. യസ്മാ ബുദ്ധാനം രൂപസമ്പദാ വിയ ആകപ്പസമ്പദാപി പരമുക്കംസതം ഗതാ, തസ്മാ തദാ ഭഗവാ ഏവം സോഭേയ്യാതി ദസ്സേന്തോ **“സുവണ്ണപാമങ്ഗേനാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ “അസമേന ബുദ്ധവേസേനാ”തിആദിനാ തദാ ഭഗവാ ബുദ്ധാനുഭാവസ്സ നിഗുഹനേ കാരണാഭാവതോ തത്ഥ സന്നിപതിതദേവമനുസ്സനാഗയക്ഖഗന്ധബ്ബാദീനം പസാദജനനത്ഥം അത്തനോ സഭാവപകതിയാവ കപിലവത്ഥും പാവിസീതി ദസ്സേതി. ബുദ്ധാനം കായപഭാ നാമ പകതിയാ അസീതിഹത്ഥമത്തപദേസം വിസരതീതി ആഹ **“അസീതിഹത്ഥട്ഠാനം അഗ്ഗഹേസീ”**തി. നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠപഭസ്സരാനം വസേന **ഛബ്ബണ്ണാ ബുദ്ധരസ്മിയോ**.

സബ്ബപാലിഫുല്ലോതി മൂലതോ പട്ഠായ യാവ സാഖഗ്ഗാ സമന്തതോ ഫുല്ലോ വികസിതോ. **പടിപാടിയാ ഠപിതാനന്തി**ആദി പരികപ്പൂപമാ, **യഥാ തം...പേ॰... അലങ്കതം** അഞ്ഞം വിരോചതി, ഏവം വിരോചിത്ഥ, സമതിംസായ പാരമിതാഹി അഭിസങ്ഖതത്താ ഏവം വിരോചിത്ഥാതി വുത്തം ഹോതി. **“പഞ്ചവീസതിയാ ഗങ്ഗാനന്തി** സതമുഖാ ഹുത്വാ സമുദ്ദം പവിട്ഠായ മഹാഗങ്ഗായ മഹന്തമഹന്താനം ഗങ്ഗാനം പഞ്ചവീസതീ”തി വദന്തി. **പപഞ്ചസൂദനിയം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ၃.၃၃) “പഞ്ചവീസതിയാ നദീന”ന്തി വുത്തം, ഗങ്ഗാദീനം ചന്ദഭാഗാപരിയോസാനാനം പഞ്ചവീസതിയാ മഹാനദീനന്തി അത്ഥോ. പരികപ്പവചനഞ്ഹേതം. **സമ്ഭിജ്ജാതി** സമ്ഭേദം മിസ്സീഭാവം പത്വാ **മുഖദ്വാരേതി** സമുദ്ദം പവിട്ഠട്ഠാനേ.

നാഗസുപണ്ണഗന്ധബ്ബയക്ഖാദീനന്തിആദി പരികപ്പവസേന വുത്തം. **സഹസ്സേനാതി** പദസഹസ്സേന, ഭാണവാരപ്പമാണേന ഗന്ഥേനാതി അത്ഥോ.

കമ്പയന്തോ വസുന്ധരന്തി അത്തനോ ഗുണവിസേസേഹി പഥവീകമ്പം ഉന്നാദേന്തോ, ഏവംഭൂതോപി അഹേഠയന്തോ പാണാനി. സബ്ബപദക്ഖിണത്താ ബുദ്ധാനം **ദക്ഖിണം പഠമം പാദം ഉദ്ധരന്തോ. സമം സമ്ഫുസതേ ഭൂമിം** സുപ്പതിട്ഠിതപാദതായ. യദിപി ഭൂമിം സമം ഫുസതി, **രജസാ നുപലിപ്പതി**

സുഖുമത്താ ഛവിയാ. **നിന്നട്ഠാനം ഉന്നമ**തീതിആദി ബുദ്ധാനം സുപ്പതിട്ഠിതപാദതാസങ്ഖാതമഹാപുരിസലക്ഖണപടിലാഭസ്സ നിസ്സന്ദഫലം. **നാതിദൂരേ ഉദ്ധരതീ**തി അതിദൂരേ ഠപേതും ന ഉദ്ധരതി. **നച്ചാസന്നേ ച നിക്ഖിപന്തി** അച്ചാസന്നേ ച ഠാനേ അനിക്ഖിപന്തോ നിയ്യാതി. **ഹാസയന്തോ സദേവകേ** ലോകേ തോസേന്തോ. ചതൂഹി പാദേഹി ചരതീതി **ചതുചാരീ**.

ബുദ്ധാനുഭാവസ്സ പകാസനവസേന ഗതത്താ **വണ്ണകാലോ നാമ ഏസ**. സരീരവണ്ണേ വാ ഗുണവണ്ണേ വാ കഥിയമാനേ **ദുക്കഥിതന്തി ന വത്തബ്ബം**. കസ്മാ? **അപ്പമാണവണ്ണാ ഹി ബുദ്ധാ** ഭഗവന്തോ, ബുദ്ധഗുണസംവണ്ണനാ ജാനന്തസ്സ യഥാരദ്ധസംവണ്ണനംയേവ അനുപവിസതി. **ദുകൂലചുമ്ബടകേനാ**തി ഗന്ഥിത്വാ ഗഹിതദുകൂലവത്ഥേന.

നാഗവിക്കന്തചാരണോതി ഹത്ഥിനാഗസദിസപദനിക്ഖേപോ. **സതപുഞ്ഞലക്ഖണോ**തി അനേകസതപുഞ്ഞാഭിനിബ്ബത്തമഹാപുരിസലക്ഖണോ. **മണിവേരോചനോ യഥാ**തി ചതുരാസീതിസഹസ്സമണിപരിവാരിതോ അതിവിയ വിരോചമാനോ വിജ്ജോതമാനോ മണി വിയ. "വേരോചനോ നാമ ഏകോ മണീ"തി കേചി. **മഹാസാലോവാ**തി മഹന്തോ സാലരുക്ഖോ വിയ, സുദ്ധട്ഠിതോ കോവിളാരാദി മഹാരുക്ഖോ വിയ വാ. **പദുമോ കോകനദോ യഥാ**തി കോകനദസങ്ഖാതം മഹാപദുമം വിയ, വികസമാനപദുമം വിയ വാ.

ആകാസഗങ്ഗം ഓതാരേന്തോ വിയാതിആദി തസ്സാ പകിണ്ണകകഥായ അഞ്ഞേസം സുദുക്കരഭാവദസ്സനഞ്ചേവ സുണന്താനം അച്ചന്തസുഖാവഹഭാവദസ്സനഞ്ച. **പഥവോജം ആകഡ്ഢന്തോ വിയാ**തി നാളിയന്തം യോജേത്വാ മഹാപഥവിയാ ഹേട്ഠിമതലേ പപ്പടകോജം ഉദ്ധം മുഖം കത്വാ ആകഡ്ഢന്തോ വിയ. **യോജനികാ**ന്തി യോജനപമാണം. **മധുഭണ്ഡ**ന്തി മധുപടലം.

മഹന്തന്തി വിപുലം ഉളാരപുഞ്ഞം. **സബ്ബദാനം ദിന്നമേവ ഹോതീ**തി സബ്ബമേവ പച്ചയജാതം ആവാസദായകേന ദിന്നമേവ ഹോതി. തഥാ ഹി ദ്വേ തയോ ഗാമേ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ കിഞ്ചി അലദ്ധാ ആഗതസ്സാപി ഛായൂദകസമ്പന്നം ആരാമം പവിസിത്വാ ന്ഹായിത്വാ പടിസ്സയേ മുഹുത്തം നിപജ്ജിത്വാ ഉട്ഠായ നിസിന്നസ്സ കായേ ബലം ആഹരിത്വാ പക്ഖിത്തം വിയ ഹോതി. ബഹി വിചരന്തസ്സ ച കായേ വണ്ണധാതു വാതാതപേഹി കിലമതി, പടിസ്സയം പവിസിത്വാ ദ്വാരം പിധായ മുഹുത്തം നിസിന്നസ്സ വിസഭാഗസന്തതി വൂപസമ്മതി, സഭാഗസന്തതി പതിട്ഠാതി, വണ്ണധാതു ആഹരിത്വാ പക്ഖിത്താ വിയ ഹോതി, ബഹി വിചരന്തസ്സ ച പാദേ കണ്ടകാ വിജ്ഝന്തി, ഖാണു പഹരതി, സരീസപാദിപരിസ്സയാ ചേവ ചോരഭയഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി, പടിസ്സയം പവിസിത്വാ ദ്വാരം പിധായ നിസിന്നസ്സ പന സബ്ബേപേതേ പരിസ്സയാ ന ഹോന്തി. സജ്ഝായന്തസ്സ ധമ്മപീതിസുഖം, കമ്മട്ഠാനം മനസികരോന്തസ്സ ഉപസമസുഖം ഉപ്പജ്ജതി ബഹിദ്ധാ വിക്ഖേപാഭാവതോ. ബഹി വിചരന്തസ്സ ച കായേ സേദാ മുച്ചന്തി, അക്ഖീനി ഫന്ദന്തി, സേനാസനം പവിസനക്ഖണേ മഞ്ചപീഠാദീനി ന പഞ്ഞായന്തി, മുഹുത്തം നിസിന്നസ്സ പന അക്ഖിപസാദോ ആഹരിത്വാ പക്ഖിത്തോ വിയ ഹോതി, ദ്വാരവാതപാനമഞ്ചപീഠാദീനി പഞ്ഞായന്തി. ഏതസ്മിഞ്ച ആവാസേ വസന്തം ദിസ്വാ മനുസ്സാ ചതൂഹി പച്ചയേഹി സക്കച്ചം ഉപട്ഠഹന്തി. തേന വുത്തം - **"ആവാസദാനസ്മിഞ്ഹി ദിന്നേ സബ്ബദാനം ദിന്നമേവ ഹോതീ**"തി. **ഭൂമട്ഠക...പേ॰... ന സക്കാ**തി അയമത്ഥോ മഹാസുദസ്സനവത്ഥുനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൪൧ ആദയോ) ദീപേതബ്ബോ. **മാതുകുച്ഛി**

അസമ്ബാധോവ ഹോതീതി അയമത്ഥോ അന്തിമഭവികാനം മഹാബോധിസത്താനം പടിസന്ധിവസേന ദീപേതബ്ബോ.

സീതന്തി അജ്ഝത്തം ധാതുക്ഖോഭവസേന വാ ബഹിദ്ധാ ഉതുവിപരിണാമവസേന വാ ഉപ്പജ്ജനകസീതം. **ഉണ്ഹ**ന്തി അഗ്ഗിസന്താപം, തസ്സ ച ദവദാഹാദീസു സമ്ഭവോ ദട്ഠബ്ബോ. **പടിഹന്തീ**തി പടിഹനതി. യഥാ തദുഭയവസേന കായചിത്താനം ആബാധോ ന ഹനതി, ഏവം കരോതി. സീതുണ്ഹബ്ഭാഹതേ ഹി സരീരേ വിക്ഖിത്തചിത്തോ ഭിക്ഖു യോനിസോ പദഹിതും ന സക്കോതി. **വാളമിഗാനീ**തി സീഹബ്യഗ്ഘാദിവാളമിഗേ. ഗുത്തസേനാസനഞ്ഹി പവിസിത്വാ ദ്വാരം പിധായ നിസിന്നസ്സ തേ പരിസ്സയാ ന ഹോന്തി. **സരീസപേ**തി യേ കേചി സരന്താ ഗച്ഛന്തേ ദീഘജാതികേ സപ്പാദികേ അഞ്ഞേ ച തഥാരൂപേ. **മകസേ**തി നിദസ്സനമത്തമേതം, ഡംസാദീനം ഏതേനേവ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **സിസിരേ**തി സീതകാലവസേന സത്താഹവദ്ദലികാദിവസേന ച ഉപ്പന്നേ സിസിരസമ്ഫസ്സേ. **വുട്ഠിയോ**തി യദാ തദാ ഉപ്പന്നാ വസ്സവുട്ഠിയോ പടിഹനതീതി യോജനാ.

വാതാതപോ ഘോരോതി രുക്ഖഗച്ഛാദീനം ഉബ്ബഹനഭഞ്ജനാദിവസേന പവത്തിയാ ഘോരോ സരജഅരജാദിഭേദോ വാതോ ചേവ ഗിമ്ഹപരിളാഹസമയേസു ഉപ്പത്തിയാ ഘോരോ സൂരിയാതപോ ച. **പടിഹഞ്ഞതീ**തി പടിബാഹീയതി. **ലേണത്ഥ**ന്തി നാനാരമ്മണതോ ചിത്തം നിവത്തിത്വാ പടിസല്ലാണാരാമത്ഥം. **സുഖത്ഥ**ന്തി വുത്തപരിസ്സയാഭാവേന ഫാസുവിഹാരത്ഥം. **ഝായിതു**ന്തി അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു യത്ഥ കത്ഥചി ചിത്തം ഉപനിബന്ധിത്വാ സമാദഹനവസേന ഝായിതും. **വിപസ്സിതു**ന്തി അനിച്ചാദിവസേന സങ്ഖാരേ സമ്മസിതും.

വിഹാരേതി പടിസ്സയേ. **കാരയേ**തി കാരാപേയ്യ. **രമ്മേ**തി മനോരമേ. **വാസയേത്ഥ ബഹുസ്സുതേ**തി കാരേത്വാ പന ഏത്ഥ വിഹാരേസു ബഹുസ്സുതേ സീലവന്തേ കല്യാണധമ്മേ നിവാസേയ്യ. തേ നിവാസേന്തോ പന **തേസം** ബഹുസ്സുതാനം യഥാ പച്ചയേഹി കിലമഥോ ന ഹോതി. ഏവം **അന്നഞ്ച പാനഞ്ച വത്ഥസേനാസനാനി ച ദദേയ്യ ഉജുഭൂതേസു** അജ്ഝാസയസമ്പന്നേസു കമ്മഫലാനം രതനത്തയഗുണാനഞ്ച സദ്ദഹനേന **വിപ്പസന്നേന ചേതസാ**. ഇദാനി ഗഹട്ഠപബ്ബജിതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരതം ദസ്സേതും **"തേ തസ്സാ"**തി ഗാഥമാഹ. തത്ഥ **തേ**തി ബഹുസ്സുതാ. **തസ്സാ**തി ഉപാസകസ്സ. **ധമ്മം ദേസേന്തീ**തി സകലവട്ടദുക്ഖപനൂദനം നിയ്യാനികം ധമ്മം കഥേന്തി. **യം സോ ധമ്മം ഇധഞ്ഞായാ**തി സോ പുഗ്ഗലോ യം സദ്ധമ്മം ഇമസ്മിം സാസനേ സമ്മാപടിപജ്ജനേന ജാനിത്വാ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന അനാസവോ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബായതി.

ആവാസേതി ആവാസദാനേ. **ആനിസംസോ**തി ഉദ്രയോ. പൂജാസക്കാരവസേന പഠമയാമോ ഖേപിതോ, സത്ഥു ധമ്മദേസനായ അപ്പാവസേസോ മജ്ഝിമയാമോ ഗതോതി പാളിയം "ബഹുദേവ രത്തി"ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **"അതിരേകതരം ദിയഡ്ഢയാമ"**ന്തി. **സങ്ഗഹം നാരോഹതി** വിപുലവിത്ഥാരഭാവതോ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി ഭത്താനുമോദനാപി ഥോകം വഡ്ഢേത്വാ വുച്ചമാനാ ദീഘമജ്ഝിമപമാണാപി ഹോതി. തഥാ ഹി സുഫുസിതം ദന്താവരണം, ജിവ്ഹാ തനുകാ, ഭവങ്ഗപരിവാസോ പരിത്തോ, നത്ഥി വേഗായിതം, നത്ഥി

വിത്ഥായിതം, നത്ഥി അബ്യാവടമനോ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം സമുപബ്യൂള്ഹം, അപരിക്ഖയാ പടിസമ്ഭിദാ.

സന്ദസ്സേത്വാതിആദീസു സന്ദസ്സേത്വാ ആവാസദാനപടിസംയുത്തം ധമ്മിം കഥം കത്വാ. തതോ പരം, മഹാരാജ, ഇതിപി സീലം, ഇതിപി സമാധി, ഇതിപി പഞ്ഞാതി സീലാദിഗുണേ തേസം സമ്മാ ദസ്സേത്വാ ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാ വിയ പച്ചക്ഖതോ പകാസേത്വാ. **സമാദപേത്വാ**തി ഏവം സീലം സമാദാതബ്ബം, സീലേ പതിട്ഠിതേന ഏവം സമാധിപഞ്ഞാ ഭാവേതബ്ബാതി യഥാ തേ സീലാദിഗുണേ സമ്മാ ആദിയന്തി, തഥാ ഗണ്ഹാപേത്വാ. **സമുത്തേജേത്വാ**തി യഥാസമാദിന്നം സീലം സുവിസുദ്ധം ഹോതി, സമഥവിപസ്സനാ ച ഭാവിയമാനാ യഥാ സുട്ഠു വിസോധിതാ ഉപരൂപരി വിസേസാവഹാ ഹോന്തി, ഏവം സമുത്തേജേത്വാ നിസാമനവസേന വോദാപേത്വാ. **സമ്പഹംസേത്വാ**തി യഥാനുസിട്ഠം ഠിതസീലാദിഗുണേഹി സമ്പതി പടിലദ്ധഗുണാനിസംസേഹി ചേവ ഉപരിലദ്ധബ്ബഫലവിസേസേഹി ച ചിത്തം സമ്പഹംസേത്വാ ലദ്ധസ്സാസവസേന സുട്ഠു തോസേത്വാ. ഏവമേതേസം പദാനം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സക്യരാജാനോ യേഭുയ്യേന ഭഗവതോ ധമ്മദേസനായ സാസനേ ലദ്ധസ്സാദാ ലദ്ധപ്പതിട്ഠാ ച.

ഉപസഗ്ഗസദ്ദാനം അനേകത്ഥത്താ അഭി-സദ്ദോ അതി-സദ്ദേന സമാനത്ഥോപി ഹോതീതി വുത്തം **"അഭിക്കന്താതി അതിക്കന്താ"**തി.

തത്ര കിരാതിആദി കേചിവാദോതി ബദ്ധോപി ന ഹോതി. തേനാഹ **"അകാരണമേത"**ന്തിആദി. **കായചിത്തലഹുതാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി ഇദം കായികചേതസികഅഞ്ഞഥാഭാവസ്സ കാരണവചനം, ലഹുതാദിഉപ്പന്നേ സവനാനുത്തരിയപടിലാഭേന ലദ്ധബ്ബധമ്മത്ഥവേദസമധിഗമതോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "യഥാ , യഥാവുസോ, ഭിക്ഖുനോ സത്ഥാ വാ ധമ്മം ദേസേതി അഞ്ഞതരോ വാ ഗരുട്ഠാനികോ സബ്രഹ്മചാരീ, തഥാ തഥാ സോ തസ്മിം ധമ്മേ ലഭതി അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മൂപസംഹിതം പാമോജ്ജ"ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൨, ൩൫൫; അ॰ നി॰ ൫.൨൬).

പിട്ഠിവാതോ ഉപ്പജ്ജി ഉപാദിന്നസരീരസ്സ തഥാരൂപത്താ സങ്ഖാരാനഞ്ച അനിച്ചതായ ദുക്ഖാനുബന്ധത്താ. **അകാരണം വാ ഏത**ന്തി യേനാധിപ്പായേന വുത്തം, തമേവ അധിപ്പായം വിവരിതും **"പഹോതീ"**തിആദി വുത്തം. **ഏകപല്ലങ്കേന നിസീദിതും പഹോതി** യഥാ തം വേലുവഗാമകേ. **ഏത്തകേ ഠാനേ**തി ഏത്തകേ ഠാനേ ഠാനം നിപ്ഫന്നന്തി യോജനാ. **തഞ്ച ഖോ**തി വുട്ഠാനസഞ്ഞം ചിത്തേ ഠപനം. **ധമ്മകഥം സുണമാനോ** ധമ്മഗാരവേന.

അവസ്സുതസ്സാതി അവസ്സുതഭാവസ്സ രാഗാദിവസേന. **അവസ്സുതസ്സ കാരണ**ന്തി തിന്തഭാവകാരണം. **കിലേസാധിമുച്ചനേനാ**തി കിലേസവസേന പരിപ്ഫന്ദിതവസേന. **നിബ്ബാപനം വിയാ**തി വൂപസമോ വിയ. **നിബ്ബിസേവനാന**ന്തി പരിപ്ഫന്ദനരഹിതാനം.

അവസ്സുതപരിയായസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദുക്ഖധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൮. **ദുക്ഖധമ്മാന**ന്തി ദുക്ഖകാരണാനം. തേനാഹ **"ദുക്ഖസമ്ഭവധമ്മാന"**ന്തിആദി. തത്ഥ കിം ദുക്ഖം, കാ ദുക്ഖധമ്മാതി തദുഭയം ദസ്സേതും **"പഞ്ചസു ഹീ"**തി വുത്തം. **തേതി** പഞ്ചക്ഖന്ധാ. **ദുക്ഖസമ്ഭവധമ്മത്താ**തി ദുക്ഖുപ്പത്തികാരണത്താ. **അസ്സാ**തി തേന. കരണേ ഹേതം സാമിവചനം. **കാമേ**തി വത്ഥുകാമേ കിലേസകാമേ ച. പുന **അസ്സാ**തി സാമിഅത്ഥേ ഏവ സാമിവചനം. **ചാര**ന്തി ചിത്താചാരം. **വിഹാര**ന്തി പഞ്ചദ്വാരപ്പവത്തിചാരവിഹാരം. "ഏകട്ഠാ"തി ച വദന്തി. തേനേവ ഹി "അനുബന്ധിത്വാ ചരന്തം"ഇച്ചേവ വുത്തം. **അനുബന്ധിത്വാ**തി ച വീഥിചിത്തപ്പവത്തിതോ പട്ഠായ യാവ തതിയജവനവാരാ അനു അനു ബന്ധിത്വാ. **പക്ഖന്ദനാദീതി ആദി**-സദ്ദേന കസിഗോരക്ഖാദിവസേനപി കാമാനം പരിയേസനദുക്ഖം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ദായതീതി **ദായോ,** വനം. തേനാഹ **"അടവി"**ന്തി. **കണ്ടകഗബ്ഭ**ന്തി ഓവരകസദിസം വനം. നാമപദം നാമ കിരിയാപദാപേക്ഖന്തി **"വിജ്ഝതീ"**തി വചനസേസേന കിരിയാപദം ഗണ്ഹാതി.

ദന്ധായിതത്തം ഉപ്പന്നകിലേസാനം അവട്ഠാനം. തേനാഹ **"ഉപ്പന്നമത്തായാ"**തിആദി. **തായാ**തി സതിയാ. **കാചി കിലേസാ**തി ചുദ്ദസവിധേ ചിത്തസ്സ കിച്ചേ ജവനകിച്ചേ ഏവ ചിത്തകിലേസാനം ഉപ്പത്തിം കത്വാ തഥാ വുത്തം. **നിഗ്ഗഹിതാവ ഹോന്തി** പവത്തിതും അപ്പദാനവസേന. തേനാഹ **"ന സണ്ഠാതും സക്കോന്തീ"**തി. **ചക്ഖുദ്വാരസ്മി**ന്തി പാളിയം തസ്സ പഠമം ഗഹിതതായ വുത്തം, തേന നയേന സേസദ്വാരാനിപി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തി. **രാഗാദീസു ഉപ്പന്നേസു** പഠമജവനവാരേ. സതിസമ്മോസേന **"കിലേസാ മേ ഉപ്പന്നാ"തി ഞത്വാ** തഥാ പച്ചാമാസസതിയാ ലബ്ഭനതോ. തേനാഹ - **"അനച്ഛരിയം ചേത"**ന്തി. **ആവട്ടേത്വാ**തി അയോനിസോ ആവട്ടേത്വാ. **ആവജ്ജനാദീസൂ**തി തതോ ഏവ അയോനിസോ ആവജ്ജനാദീസു ഉപ്പന്നേസു ഇട്ഠാരമ്മണസ്സ ലദ്ധത്താ പച്ചയസിദ്ധിയാ സമ്പത്തം പവത്തനാരഹം. **നിവത്തേത്വാ**തി ദുതിയജവനവാരേപി കിലേസുപ്പത്തിം നിവത്തേത്വാ. കഥം പനസ്സ ഏവം ലദ്ധും സക്കാതി ആഹ **"ആരദ്ധവിപസ്സകാനം ഹീ"**തിആദി. **ഭാവനാപടിസങ്ഖാനേ**തി ഭാവനായം പടിസങ്ഖാനേ ച യോഗിനോ പതിട്ഠിതഭാവോ. തസ്സ **അയമാനിസംസോ** - യം പച്ചയലാഭേന ഉപ്പജ്ജിതും ലദ്ധോകാസാപി കിലേസാ പുബ്ബേ പവത്തഭാവനാനുഭാവേന വിക്ഖമ്ഭിതാ തഥാ തഥാ നിഗ്ഗഹിതാ ഏവ ഹുത്വാ നിവത്തന്തി, കുസലാ ധമ്മാവ ലദ്ധോകാസാ ഉപരൂപരി വഡ്ഢന്തി.

അഭിഹട്ഠുന്തി അഭിഹരിത്വാ. **അനുദഹന്തീ**തി അനുദഹന്താ വിയ ഹോന്തി. **അനുസേന്തീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **അനാവട്ടന്തേ**തി അനിവത്തന്തേ സാമഞ്ഞതോതി അധിപ്പായോ. **വിപസ്സനാബലമേവ ദീപിതം** മഗ്ഗഫലാധിഗമസ്സ അജോതിതത്താ.

ദുക്ഖധമ്മസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. കിംസുകോപമസുത്തവണ്ണനാ

വർത. ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന വിവിധദസ്സനന്തി കിച്ചവസേന നാനാദസ്സനം ഹോതീതി വുത്തം, **"ദസ്സനന്തി പഠമമഗ്ഗസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി . തയിദം ഉപരിമഗ്ഗേസു ഭാവനാപരിയായസ്സ നിരുള്ഹത്താ പഠമമഗ്ഗസ്സ പഠമം നിബ്ബാനദസ്സനതോ. തേനാഹ **"പഠമമഗ്ഗോ ഹീ"**തിആദി . കോചി യഥാവുത്തം അവിപരീതം അത്ഥം അജാനന്തോ ഞാണദസ്സനം നാമ ആരമ്മണകരണസ്സ വസേന അതിപ്പസങ്ഗം ആസങ്കേയ്യാതി തം നിവത്തേതും **"ഗോത്രഭൂ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ന ദസ്സനന്തി വുച്ചതീ**തി ഏത്ഥ രാജദസ്സനം ഉദാഹരന്തി. **ചത്താരോപി മഗ്ഗാ ദസ്സനമേവ** യഥാവുത്തേനത്ഥേന, ഭാവനാപരിയായോ പന ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം പഠമമഗ്ഗഉപായസ്സ ഭാവനാകാരേന പവത്തനതോ. ദസ്സനം വിസുദ്ധി ഏത്ഥാതി **ദസ്സനവിസുദ്ധികം,** നിബ്ബാനം. ഫസ്സായതനം കമ്മട്ഠാനം അസ്സ അത്ഥീതി **ഫസ്സായതനകമ്മട്ഠാനികോ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി പദേസു.

പദേസസങ്ഖാരേസൂതി സങ്ഖാരേകദേസേസു. ഹേട്ഠിമപരിച്ഛേദേന പഥവിആദികേ ധമ്മമത്തേ ദിട്ഠേ രൂപപരിഗ്ഗഹോ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദികേ തംസഹഗതധമ്മമത്തേ ദിട്ഠേ അരൂപപരിഗ്ഗഹോ ച സിജ്ഝതീതി വദന്തി.

അധിഗതമഗ്ഗമേവ കഥേസീതി യേന മുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസം അകാസി, തമേവസ്സ മുഖം കഥേസി. **അയം പനാ**തി കമ്മട്ഠാനം പുച്ഛന്തോ ഭിക്ഖു. **ഇമേസ**ന്തി ഫസ്സായതനകമ്മട്ഠാനികപഞ്ചക്ഖന്ധകമ്മട്ഠാനികാനം വചനം. **"അഞ്ഞമഞ്ഞം ന സമേതീ"**തി വത്വാ തമേവത്ഥം പാകടം കരോതി **"പഠമേനാ"**തിആദിനാ. പഞ്ചക്ഖന്ധവിമുത്തസ്സ സങ്ഖാരസ്സ അഭാവാ **"നിപ്പദേസേസൂ"**തി വുത്തം. **തഥേവാ**തി യഥേവ ഫസ്സായതനകമ്മട്ഠാനികം, തഥേവ തം പഞ്ചക്ഖന്ധകമ്മട്ഠാനികം പുച്ഛിത്വാ.

സമപ്പവത്താ ധാതുയോതി രസാദയോ സരീരധാതുയോ സമപ്പവത്താ, ന വിസമാകാരസണ്ഠിതാ അഹേസും. തേനാഹ **"കല്ലസരീരം ബലപ്പത്ത"**ന്തി. **"അതീതാ സങ്ഖാരാ"**തിആദി വിപസ്സനാഭിനിവേസവസേന വുത്തം. സമ്മസനം സബ്ബത്ഥകമേവ ഇച്ഛിതബ്ബം. **ചാരിഭൂമി**ന്തി ഗോചരട്ഠാനം.

കാരകഭാവന്തി ഭാവനാനുയുഞ്ജനഭാവം. **പണ്ഡുരോഗപുരിസോ**തി പണ്ഡുരോഗീ പുരിസോ. **അരിട്ഠ**ന്തി സുത്തം. **ഭേസജ്ജം കത്വാ**തി ഭേസജ്ജപയോഗം കത്വാ. **കരിസ്സാമീ**തി ഭേസജ്ജം കരിസ്സാമി. **ഝാമഥുണോ വിയാ**തി ദഡ്ഢഥുണോ വിയ ധാരകജാലനദ്ധത്താ തരുണമകുലസന്താനസഞ്ഛന്നത്താ.

ദക്ഖിണദ്വാരഗാമേതി ദക്ഖിണദ്വാരസമീപേ ഗാമേ. **ലോഹിതകോ**തി ലോഹിതവണ്ണോ. **ഓചിരകജാതോ**തി ജാതഓലമ്ബമാനചിരകോ വിയ. **ആദിന്നസിപാടികോ**തി ഗഹിതഫലപോതകോ. **സന്ദച്ഛായോ**തി ബഹലച്ഛായോ. യസ്മാ തസ്സ രുക്ഖസ്സ സാഖാ അവിരളാ ഘനപ്പത്താ അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസന്ദിത്വാ ഠിതാ, തസ്മാ ഛായാപിസ്സ താദിസീതി വുത്തം **"സന്ദച്ഛായോ നാമ സംസന്ദിത്വാ ഠിതച്ഛായോ"**തി, ഘനച്ഛായോതി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തിആദി ഉപമാസംസന്ദനം.

യേന യേനാകാരേന അധിമുത്താനന്തി ഛഫസ്സായതനാദിമുഖേന യേന യേന വിപസ്സനാഭിനിവേസേന വിപസ്സന്താനം നിബ്ബാനഞ്ച അധിമുത്താനം. **സുട്ഠു**

വിസുദ്ധം പരിഞ്ഞാതിസമയാദിസിദ്ധിയാ. **തേന തേനേവാകാരേനാ**തി അത്തനാധിമുത്താകാരേന. ഇദാനി തം തം ആകാരം ഉപമായ സദ്ധിം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഇദന്തി നഗരോപമം. **തം സല്ലക്ഖിത**ന്തി കിംസുകോപമദീപിതം അത്ഥജാതം സചേ സല്ലക്ഖിതം. **അസ്സ** ഭിക്ഖുനോ. **ധമ്മദേസനത്ഥ**ന്തി യഥാസല്ലക്ഖിതസ്സ അത്ഥസ്സ വസേന ലദ്ധവിസേസസ്സ ഉപബ്രൂഹനായ. **തസ്സേവത്ഥസ്സാ**തി തസ്സ ദസ്സനവിസുദ്ധിസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ. **ചോരാസങ്കാ ന ഹോന്തി** മജ്ഝിമദേസരജ്ജസ്സ പസന്നഭാവതോ. **തിപുരിസുബ്ബേധാനീ**തി ഉബ്ബേധേന തിപുരിസപ്പമാണാനി നാനാഭിത്തിവിചിത്താനി ഥമ്ഭാനം ഉപരി വിവിധമാലാകമ്മാദിവിചിത്തധനുരാകാരലക്ഖിതാനി മനോരമാനി. തേനാഹ **"നഗരസ്സ അലങ്കാരത്ഥേ"**ന്തി. നഗരദ്വാരസ്സ ഥിരഭാവാപാദനവസേന ഠപേതബ്ബത്താ വുത്തം **"ചോരനിവാരണത്ഥാനിപി ഹോന്തിയേവാ"**തി. **പിട്ഠസങ്ഘാതസ്സാ**തി ദ്വാരബാഹസ്സ. ''ഇമേ ആവാസികാ, ഇമേ ആഗന്തുകാ, തത്ഥാപി ച ഇമേഹി നഗരസ്സ നഗരസാമികസ്സ ച അത്ഥോ. ഇമേസം വസേന അനത്ഥോ സിയാ''തി ജാനനഞാണസങ്ഖാതേന **പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതോ**. അഞ്ഞാതനിവാരണേ പടുഭാവസങ്ഖാതേന **വേയ്യത്തിയേന സമന്നാഗതോ. ഠാനുപ്പത്തികപഞ്ഞാസങ്ഖാതായാ**തി തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥകിച്ചേ തങ്ഖണുപ്പജ്ജനകപടിഭാനസങ്ഖാതായ.

രഞ്ഞാ ആയുത്തോ നിയോജിതോ **രാജായുത്തോ,** തത്ഥ തത്ഥ രഞ്ഞോ കാതബ്ബകിച്ചേ ഠപിതപുരിസോ. **കതിപാഹേയേവാ**തി കതിപയദിവസേയേവ അകിച്ചകരണേന തസ്സ ഠാനം വിബ്ഭമോ ജാതോതി കത്വാ വുത്തം - **"സബ്ബാനി വിനിച്ഛയട്ഠാനാദീനി ഹാരേത്വാ"**തി.

സീസമസ്സ ഛിന്ദാഹീതി സീസഭൂതം ഉത്തമങ്ഗട്ഠാനിയം തത്ഥ തസ്സ രാജകിച്ചം ഛിന്ദാതി അത്ഥോ. അഞ്ഞഥാ തസ്സ പാകതികേ അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ പാണാതിപാതോ ആണത്തോ നാമ സിയാ. ന ഹി ചക്കവത്തിരാജാ താദിസം ആണാപേതി, അഞ്ഞേസമ്പി തതോ നിവാരകത്താ. അഥ വാ **ഛിന്ദാഹീ**തി മമ ആണായ അസ്സ സീസം ഛിന്ദന്തോ വിയ അത്താനം ദസ്സേഹി, ഏവം സോ തത്ഥോവാദപടികരത്തപത്തോ ഓദമേയ്യാതി, തഥാ ചേവ ഉപരി പടിപത്തി ആഗതാ. **തത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം പച്ചന്തിമനഗരേ.

ഉപ്പന്നേനാതി സമഥകമ്മട്ഠാനേ ഉപ്പന്നേന.

തസ്സേവാതി സക്കായസങ്ഖാതസ്സ നഗരസ്സ ''ദ്വാരാനീ''തി വുത്താനീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. ''സീഘം ദൂതയുഗ''ന്തി വുത്താതി യോജനാ. ഹദയവത്ഥുരൂപസ്സ മജ്ഝേ സിങ്ഘാടകഭാവേന ഗഹിതത്താ **"ഹദയവത്ഥുസ്സ നിസ്സയഭൂതാനം മഹാഭൂതാന"**ന്തി വുത്തം. യദി ഏവം വത്ഥുരൂപമേവ ഗഹേതബ്ബം, തദേവേത്ഥ അഗ്ഗഹേത്വാ കസ്മാ മഹാഭൂതഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **"വത്ഥുരൂപസ്സ ഹീ"**തിആദി. **യാദിസോ**തി സമ്മാദിട്ഠിആദീനം വസേന യാദിസോ ഏവ പുബ്ബേ ആഗതവിപസ്സനാമഗ്ഗോ. **"അയമ്പി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതത്താ താദിസോ ഏവാ"**തി വത്വാ അരിയമഗ്ഗോ **"യഥാഗതമഗ്ഗോ"**തി വുത്തോ. **ഇദം താവേത്ഥാ**തി ഏത്ഥ ഏതസ്മിം സുത്തേ ധമ്മദേസനത്ഥം ആഭതായ യഥാവുത്തഉപമായ ഇദം സംസന്ദനം.

ഇദം സംസന്ദനന്തി ഇദാനി വക്ഖമാനം ഉപമായ സംസന്ദനം. **നഗരസാമിഉപമാ** പഞ്ചക്ഖന്ധവസേന ദസ്സനവിസുദ്ധിപത്തം ഖീണാസവം ദസ്സേതും ആഭതാ. സിങ്ഘാടകൂപമാ ചതുമഹാഭൂതവസേന ദസ്സനവിസുദ്ധിപത്തം ഖീണാസവം ദസ്സേതും ആഭതാതി യോജനാ. **"ചതുസച്ചമേവ കഥിത"**ന്തി വത്വാ താനി സച്ചാനി നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതും **"സകലേനപി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ഇധ നഗരസമ്ഭാരോ ഛദ്വാരാദയോ. തേന ഹി ഛഫസ്സായതനാദയോ ഉപമിതാ. തേ പന ദുക്ഖസച്ചപരിയാപന്നാതി വുത്തം **"നഗരസമ്ഭാരേന ദുക്ഖസച്ചമേവ കഥിത"**ന്തി.

കിംസുകോപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വീണോപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൬. ഭിക്ഖുസ്സ വാ ഭിക്ഖുനിയാ വാതി കാമം പാളിയം പരിസാദ്വയമേവ ഗഹിതം, സേസപരിസാനം പന തദഞ്ഞേസമ്പി ദേവമനുസ്സാനന്തി സബ്ബസാധാരണോവായം ധമ്മസങ്ഗഹോതി ഇമമത്ഥം ഉപമാപുബ്ബകം കത്വാ ദസ്സേതും **"യഥാ നാമാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **യജന്തോ**തി ദദന്തോ. **വിന്ദിതബ്ബോ**തി ലദ്ധബ്ബോ, അധിഗന്തബ്ബോതി അത്ഥോ.

ഛന്ദോതി തണ്ഹാഛന്ദോ. തേനാഹ - "ദുബ്ബലതണ്ഹാ സോ രഞ്ജേതും ന സക്കോതീ"തി. **പുബ്ബുപ്പത്തികാ** ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ പഠമം ഉപ്പന്നാ. സാ ഹി അനാസേവനത്താ മന്ദാ. **സോ**തി ഛന്ദോ. **രഞ്ജേതും ന സക്കോതി** ലദ്ധാസേവനത്താ. **ദോസോ നാമ** ചിത്തദൂസനത്താ. **താനീ**തി ദണ്ഡാദാനാദീനി. **തമ്മൂലകാ**തി ലോഭമൂലകാ താവ മായാസാഠേയ്യമാനാതിമാനദിട്ഠിചാപലാദയോ, ദോസമൂലകാ ഉപനാഹമക്ഖപലാസഇസ്സാമച്ഛരിയഥമ്ഭസാരമ്ഭാദയോ, മോഹമൂലകാ അഹിരിക-അനോത്തപ്പ-ഥിനമിദ്ധവിചികിച്ഛുദ്ധച്ച-വിപരീതമനസികാരാദയോ, സംകിലേസധമ്മാ ഗഹിതാവ ഹോന്തി തംമൂലകത്താ. യസ്മാ പന സബ്ബേപി സംകിലേസധമ്മാ ദ്വാദസാകുസലചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാ ഏവ, തസ്മാ തേസമ്പേത്ഥ ഗഹിതഭാവം ദസ്സേതും **"ഛന്ദോ രാഗോതി വാ"**തി വുത്തം.

ഭായിതബ്ബട്ഠേന **സഭയോ**. ഭേരവട്ഠേന **സപ്പടിഭയോ**. കുസലപക്ഖസ്സ വിക്ഖമ്ഭനട്ഠേന **സകണ്ടകോ**. കുസലഅനവജ്ജധമ്മേഹി ദുരവഗാഹട്ഠേന **സഗഹനോ**. ഭവസമ്പത്തിഭവനിബ്ബാനാനം അപ്പദാനഭാവതോ **ഉമ്മഗ്ഗോ**. ദുഗ്ഗതിഗാമിമഗ്ഗത്താ **കുമ്മഗ്ഗോ. ഇരിയനാ**തി വത്തനാ പടിപജ്ജനാ. ദുഗ്ഗതിഗാമിതായ കിലേസോ ഏവ **കിലേസമഗ്ഗോ. ന സക്കാ സമ്പത്തിഭവം ഗന്തും** കുതോ നിബ്ബാനഗമനന്തി അധിപ്പായോ.

അസുഭാവജ്ജനാദീഹീതി **ആദി**-സദ്ദേന അനിച്ചമനസികാരാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചിത്തം നിവത്തതി** സരാഗചിത്തം ന ഉപ്പജ്ജതി പടിപക്ഖമനസികാരേന വിനോദിതത്താ. **മജ്ഝത്താരമ്മണേ**തി അഞ്ഞാണുപേക്ഖട്ഠാനിയേ ആരമ്മണേ. **ഉദ്ദേസ...പേ॰... ആവജ്ജന്തസ്സാ**തി ഉദ്ദിസാപനവസേന ഉദ്ദേസം, പരിപുച്ഛാപനവസേന പരിപുച്ഛം, ഗരൂനം സന്തികേ വസനവസേന ഗരുവാസം ആവജ്ജന്തസ്സ. **ചിത്ത**ന്തി ഗമ്ഭീരഞാണചരിയ-പച്ചവേക്ഖണ-പഞ്ഞവന്ത-പുഗ്ഗലസേവനവസേന തദധിമുത്തിസിദ്ധിയാ അഞ്ഞാണചിത്തം നിവത്തതി.

യഥാ “പുജ്ജഭവഫലം പുഞ്ഞ”ന്തി വുത്തം “ഏവമിദം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ന.വ്വം), ഏവം കിട്ഠസമ്ഭവത്താ “കിട്ഠ”ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **“കിട്ഠന്തി കിട്ഠട്ഠാനേ ഉപ്പന്നസസ്സ”**ന്തി.

ഘടാതി സിങ്ഗയുഗം ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **“ദ്വിന്നം സിങ്ഗാനം അന്തരേ”**തി. **ഘടാ**തി ഗോണാദീനം സിങ്ഗന്തരട്ഠസ്സ സമഞ്ഞാതി വദന്തി. **നാസാരജ്ജുകേ**തി നാസാരജ്ജുപാതട്ഠാനേ.

ദമേതി പുഥുത്താരമ്മണതോ നിവാരേതി. **നന്തി** ചിത്തം. യം സുത്തം **സുഭാസിതം** മയാ. **തദസ്സാ**തി തദാ അസ്സ ഭിക്ഖുനോ. **ആരമ്മണേ**തി കമ്മട്ഠാനാരമ്മണേ.

സുദുജ്ജിതന്തി നിബ്ബിസേവനഭാവകരണേന ജിതം. **സുതജ്ജിത**ന്തി സുട്ഠു ദൂരകരണേന ജിതം, തഥാഭൂതഞ്ച തജ്ജിതം നാമ ഹോതീതി തഥാ വുത്തം. **ഗോചരജ്ഝത്ത**ന്തി അജ്ഝത്തഭൂതോ ഗോചരോ. കമ്മട്ഠാനാരമ്മണഞ്ഹി ബഹിദ്ധാരൂപാദിആരമ്മണവിധുരതായ അജ്ഝത്തന്തി വുച്ചതി. സമഥോ അനുരക്ഖണം ഏതസ്സാതി **സമഥാനുരക്ഖണം.** യഥാ ഇന്ദ്രിയസംവരസീലം സമഥാനുരക്ഖണം ഹോതി, തഥാ കഥിതന്തി അത്ഥോ. യഥാ ഹി ഇന്ദ്രിയസംവരസീലം സമഥസ്സ പച്ചയോ, ഏവം സമഥോപി തസ്സ പച്ചയോതി.

വാദിയമാനായ വീണായ. ചിത്തം രഞ്ജേതീതി രജ്ജനേന. അവിസ്സജ്ജനീയതായ ചിത്തം ബന്ധതീതി **ബന്ധനീയോ. വേട്ഠകേ**തി തന്തീനം ആസജ്ജനവേട്ഠകേ. **കോണ**ന്തി കവണതോ വീണായ സദ്ദകരണതോ കോണന്തി ലദ്ധനാമം ദാരുദണ്ഡം സിങ്ഗാദീസു യേന കേനചി കതം ഘടികം. തേനാഹ **“ചതുരസ്സം സാരദണ്ഡക”**ന്തി.

യസ്മാ സോ രാജാ രാജമഹാമത്തോ വാ സദ്ദം യഥാസഭാവതോ ന അഞ്ഞാസി, തസ്മിം തസ്സ അജാനനാകാരമേവ ദസ്സേതും **“സദ്ദം പസ്സിസ്സാമീ”**തിആദി വുത്തം.

അസതീ കിരായന്തി പാളിയം ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി യഥാലിങ്ഗമേവ വദന്തോ **“അസാ”**തി ആഹ. **“അസതീതി ലാമകാധിവചന”**ന്തി വത്വാ തത്ഥ പയോഗം ദസ്സേതും **“അസാ ലോകിത്ഥിയോ നാമാ”**തി വുത്തം, ലോകേ ഇത്ഥിയോ നാമ അസതിയോതി അത്ഥോ, തത്ഥ കാരണമാഹ **“വേലാ താസം ന വിജ്ജതീ”**തി. പകതിയാ ലോകേ ജേട്ഠഭാതാ കനിട്ഠഭാതാ മാതുലോതിആദികാ **വേലാ** മരിയാദാ **താസം ന വിജ്ജതി**. കസ്മാ? **സാരത്താ ച പഗബ്ഭാ ച** സബ്ബേസമ്പി സമ്ഭോഗവസേന വിനിയോഗം ഗച്ഛന്തി. കഥം? **സിഖീ സബ്ബഘസോ യഥാ**. തേനേവാഹ -

> “സബ്ബാ നദീ വങ്കഗതീ, സബ്ബേ കട്ഠമയാ വനാ;
> സബ്ബിത്ഥിയോ കരേ പാപം, ലഭമാനേ നിവാതകേ”തി. (ജാ॰ ൨.൨൧.൩൦൨);

അഞ്ഞമ്പി തന്തിബദ്ധം ചതുരസ്സഅമ്ബണവാദിതാദീനി. **വീണാ വിയ പഞ്ചക്ഖന്ധാ** അനേകധമ്മസമൂഹഭാവതോ. **രാജാ വിയ യോഗാവചരോ** തപ്പടിബദ്ധധമ്മഗവേസകത്താ. **അസ്സാ**തി യോഗാവചരസ്സ.

നിരയാദിതോ അഞ്ഞസ്മിമ്പി **ഗതി**-സദ്ദോ വത്തതി. തതോ വിസേസനത്ഥം **“ഗതിഗതീ”**തി വുത്തം “ദുക്ഖദുക്ഖം, രൂപരൂപ”ന്തി ച യഥാ, ഗതിസഞ്ഞിതം പവത്തിട്ഠാനന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ - **“ഏത്ഥന്തരേ സംസരതി വത്തതീ”**തി. സഞ്ജായനപദേസോ ഏവ ഗതീതി **സഞ്ജാതിഗതി**.

തം പന ഗതിം സത്താനം സംവേഗവത്ഥുഭൂതസ്സ പച്ചക്ഖസ്സ ഗബ്ഭാസയസ്സ വസേന ദസ്സേതും **“അയമസ്സ കായോ”**തിആദി വുത്തം. രൂപധമ്മസ്സ സലക്ഖണം ഗതി നിട്ഠാ, തതോ പരം അഞ്ഞം കിഞ്ചി നത്ഥീതി **സലക്ഖണഗതി. അഭാവോ** അച്ചന്താഭാവോ. സന്താനവിച്ഛേദോ **വിഭവഗതി** തംനിട്ഠാനഭാവാ. **ഭേദോ**തി ഖണനിരോധോ, ഇധാപി തംനിട്ഠാനതായേവ പരിയായോ. **യാവ ഭവഗ്ഗാ**തി യാവ സബ്ബഭവഗ്ഗാ. സലക്ഖണവിഭവഗതിഭേദഗതിയോ “ഏസേവ നയോ”തി ഇമിനാവ പകാസിതാതി ന ഗഹിതാ. **തസ്സ ഖീണാസവസ്സ ന ഹോതി** അഗ്ഗമഗ്ഗേന സമുച്ഛിന്നത്താ.

സീലം കഥിതം രൂപാദീസു ഛന്ദാദിനിവാരണസ്സ കഥിതത്താ. **മജ്ഝേ സമാധിഭാവനാ കഥിതാ** “അജ്ഝത്തമേവ സന്തിട്ഠതി...പേ॰... സമാധിയതീ”തി ജോതിതത്താ. **പരിയോസാനേ ച നിബ്ബാനം കഥിതം** “യമ്പിസ്സ...പേ॰... ന ഹോതീ”തി വചനതോ.

വീണോപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഛപ്പാണകോപമസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൭. വണസരീരോതി വണിതസരീരോ. **പക്കത്താ**തി കുഥിതത്താ. സരദണ്ഡേസു സരസമഞ്ഞാതി കണ്ഡ-സദ്ദോ സരപരിയായോതി ആഹ - **“സരവനന്തി കണ്ഡവന”**ന്തി. **അരുഗത്തോ...പേ॰... വേദിതബ്ബോ** ഗുണസരീരസ്സ ഖണ്ഡഛിദ്ദസീലാദീഹി ഹേട്ഠാ മജ്ഝേ ഉപരിഭാഗേ ച ഭേദവിസമച്ഛിന്നവികാരദോസത്താ. ഏത്ഥ കുസാ “കണ്ടകാ”തി അധിപ്പേതാ കണ്ടകസദിസത്താ, കുസതിണാനം ഏവ വാ വുത്താകാരപദേസോ **“കുസകണ്ടകോ”**തി വുത്തോ.

ഗാമവാസീനം വിജ്ഝനട്ഠേനാതി നാരഹോവ ഹുത്വാ തേസം കാരാനം പടിഗ്ഗഹണവസേന പീളനട്ഠേന.

പക്ഖിന്തി ഹത്ഥിലിങ്ഗസകുണം. തസ്സ കിര ഹത്ഥിസോണ്ഡസദിസം മുഖം, തസ്മാ **“ഹത്ഥിസോണ്ഡസകുണ”**ന്തി വുത്തം. **വിസ്സജ്ജേയ്യാ**തി രജ്ജുയാ യഥാബദ്ധം ഏവ വിസ്സജ്ജേയ്യ.

ഭോഗേഹീതി അത്തനോ സരീരഭോഗേഹി. **മണ്ഡലം ബന്ധിത്വാ**തി യഥാ സരീരം മണ്ഡലാകാരേന തിട്ഠതി, ഏവം കത്വാ. **സുപിസ്സാമീ**തി നിദ്ദം ഓക്കമിസ്സാമി. **ഡേതുകാമോ**തി ഉപ്പതിതുകാമോ. **ദിസാ ദിസ**ന്തി ദിസതോ ദിസം.

ഛ പാണകാ വിയ ഛ ആയതനാനി നാനജ്ഝാസയത്താ, നാനജ്ഝാസയതാ ച നേസം നാനാവിസയനിന്നതായ ദട്ഠബ്ബാ. **ദള്ഹരജ്ജു വിയ തണ്ഹാ** തേസം ബന്ധനതോ. **മജ്ഝേ ഗണ്ഠി വിയ അവിജ്ജാ** ബന്ധനസ്സ

ദുബ്ബിനിമ്മോചനഹേതുതോ. **ആരമ്മണം ബലവം ഹോതി** മനുഞ്ഞഭാവേന ചേവ തഥ തണ്ഹാഭിനിവേസസ്സ ദള്ഹഭാവേന ച.

സരിക്ഖകേന വാ ഉപമായ ആഹരണപക്ഖേ. **അപ്പനാ**തി സംസന്ദനാ. **പാളിയംയേവ അപ്പിതാ** ഉപമാ "ഏവമേവ ഖോ"തിആദിനാ. രൂപചിത്താദിവിസമനിന്നത്താ **ചക്ഖുസ്സ വിസമജ്ഝാസയതാ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

കണ്ണച്ഛിദ്ദകൂപകേതി കണ്ണച്ഛിദ്ദസഞ്ഞിതേ ആവാടേ. **തസ്സാ**തി സോതസ്സ. **പച്ചയോ ഹോതീ**തി ഉപനിസ്സയോ ഹോതി തേന വിനാ സദ്ദഗ്ഗഹണസ്സ അഭാവതോ. **"അജടാകാസോപി വട്ടതി ഏവാ"**തി വത്വാ തസ്സ പച്ചയഭാവം ദസ്സേതും **"അന്തോലേണസ്മി"**ന്തിആദി വുത്തം. **ധാതുപരമ്പരാ ഘട്ടേന്തോ**തി ഭൂതപരമ്പരാസങ്ഘട്ടേന്തോ.

ഏവം സന്തേതി ഏവം ഭൂതപരമ്പരാവസേന സദ്ദേ സോതപഥമാഗച്ഛന്തേ. **സമ്പത്തഗോചരതാ ഹോതി** സോതസ്സ. ഘാനാദീനം വിയ **"ദൂരേ സദ്ദോ"**തി **ജാനനം ന സമ്ഭവേയ്യ** സമ്പത്തഗാഹിഭാവതോ. **തഥാ തഥാ ജാനനാകാരോ ഹോതി** മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ഗഹണാകാരവിസേസതോ. സോതവിഞ്ഞാണപ്പവത്തി പന ഉഭയത്ഥ സമാനാവ. ദൂരേ ഠിതോപി സദ്ദോ താദിസേ ഠാനേ പടിഘോസാദീനം പച്ചയോ ഹോതി അയോകന്തോ വിയ അയോചലനസ്സാതി ദട്ഠബ്ബം. **ധമ്മതാ**തി ധമ്മസഭാവോ, സദ്ദസ്സ സോ സഭാവോതി അത്ഥോ. **തതോ തതോ സവനം ഹോതി** ആകാസസഞ്ഞിതസ്സ ഉപനിസ്സയസ്സ ലബ്ഭനതോ. യദി പന സോതം സമ്പത്തഗാഹീ സിയാ, ചിത്തസമുട്ഠാനസദ്ദോ സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയോ ന സിയാ. പട്ഠാനേ ച അവിസേസേന "സദ്ദായതനം സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തോ, ബഹിദ്ധാ ച ചിത്തജസ്സ സദ്ദസ്സ സമ്ഭവോ നത്ഥി. അഥ വാ ചിത്തജോ സദ്ദോ ധാതുപരമ്പരായ സോതപസാദം ഘട്ടേതി, ന സോ ചിത്തജോ സദ്ദോ, യോ പരമ്പരായ പവത്തോ. ഉതുജോ ഹി സോ, തസ്മാ യഥുപ്പന്നോ സദ്ദോ, തത്ഥ ഠിതോവ സോതപസാദസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛതീതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. തേന വുത്തം **"അസമ്പത്തഗോചരമേവേത"**ന്തി.

തദാ ഏകഗ്ഗചിത്തതം ആപജ്ജതി പരിസ്സയാനം അഭാവതോ. നാസച്ഛിദ്ദസങ്ഖാതആകാസസന്നിസ്സയേ വത്തനതോ **ഘാനം ആകാസജ്ഝാസയം** വുത്തം. വാതേന വിനാ ഗന്ധഗഹണസ്സ അസമ്ഭവതോ **വാതൂപനിസ്സയഗന്ധഗോചരം**. തേനാഹ **"തഥാ ഹീ"**തിആദി.

ഗാമതോ ലദ്ധബ്ബം ആഹാരം ഗാമം, തന്നിന്നതായ **ഗാമജ്ഝാസയതാ** വുത്താ. തഥാ ഹി ജീവിതനിമിത്തം രസോ ജീവിതം, തസ്മിം നിന്നതായ തം അവ്ഹായതീതി **ജിവ്ഹാ. ന സക്കാ ഖേളേന അതേമിതസ്സ രസം ജാനിതും,** തസ്മാ **ആപോസന്നിസ്സിതരസാരമ്മണാ ജിവ്ഹാ**തി.

ആമകസുസാനതോ **ബഹി. ഉപാദിണ്ണകജ്ഝാസയോ**തി ഉപാദിണ്ണകനിന്നോ. കായപസാദസന്നിസ്സയഭൂതായ പഥവിയാ ഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണേ ഘടിതേ ഏവ തത്ഥ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തി, ന അഞ്ഞഥാതി വുത്തം **"പഥവീസന്നിസ്സിതഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണോ"**തി. **തഥാ ഹീ**തിആദി കായസ്സ ഉപാദിണ്ണകജ്ഝാസയതായ സാധകം . **അജ്ഝത്തികബാഹിരാ**തി അജ്ഝത്തികാ

ബാഹിരാ വാ. **അസ്സാ**തി കായസ്സ. **സുസമ്ഥതസ്സാ**തിആദി തസ്സ പഥവിയാ പച്ചയഭാവദസ്സനം.

നാനജ്ഝാസയോതി നാനാരമ്മണനിന്നോ. തേന മനസ്സ മക്കടസ്സ വിയ അനവട്ഠിതതം ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ദിട്ഠംപുബ്ബേപീ"**തിആദി. **മൂലഭവങ്ഗ**ഗ്ഗഹണേന പിട്ഠിഭവങ്ഗം നിവത്തേതി. **അസ്സാ**തി മനസ്സ. ഏവം കിരിയമയം വിഞ്ഞാണം ദട്ഠബ്ബം. **നാനത്ത**ന്തി ഭേദോ.

യഥാരുചിപ്പവത്തിയാ നിവാരണവസേന **ബദ്ധാനം. നിബ്ബിസേവനഭാവ**ന്തി ലോലതാസങ്ഖാതപരിപ്ഫന്ദസ്സ അഭാവം. **നാകഡ്ഢതീ**തി സവിസയേ രൂപാരമ്മണേ ചിത്തസന്താനം, തംസമങ്ഗിനം വാ പുഗ്ഗലം നാകഡ്ഢതി. **പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാവ കഥിതാ** ആയതനമുഖേന ''ഏവഞ്ഹി വോ, ഭിക്ഖവേ, സിക്ഖിതബ്ബ''ന്തി വുത്തത്താ.

ഛപ്പാണകോപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. യവകലാപിസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൮. **യവപുഞ്ജോ** സുപരിപക്കയവസമുദായോ. **കാജഹത്ഥാ**തി ദണ്ഡഹത്ഥാ. **പോഥേയ്യു**ന്തി യഥാ യവസങ്ഖാതം ധഞ്ഞം വണ്ടതോ മുച്ചതി, ഏവം പോഥേയ്യും. **യവേ സാവേത്വാ**തി യവസീസതോ യവേ പോഥനേന മോചേത്വാ വിവേചേത്വാ.

ചതുമഹാപഥോ വിയ ഛ ആയതനാനി ആരമ്മണദണ്ഡകേഹി ഹനനട്ഠാനത്താ. **യവകലാപീ വിയ സത്തോ** തേഹി ഹഞ്ഞമാനത്താ. **ഛ ബ്യാഭങ്ഗിയോ വിയ** സഭാവതോ ഛധാപി പച്ചേകം ഇട്ഠാനിട്ഠമജ്ഝത്തവസേന അട്ഠാരസ ആരമ്മണാനി യവകലാപട്ഠാനിയസ്സ സത്തസ്സ ഹനനതോ. ഭവപത്ഥനായ അപരാപരുപ്പത്തിം സന്ധായ **"ഭവപത്ഥനാ കിലേസാ"**തി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ. ഭവപത്ഥനാ ച തസ്സ പച്ചയഭൂതാ കിലേസാ ചാതി **ഭവപത്ഥനാകിലേസാ**തി ഏവം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ സത്താനം വട്ടദുക്ഖം നാമ സബ്ബമ്പി തം ഭവപത്ഥനാമൂലകം, തസ്മാ വുത്തം **"ഏവം സത്താ"**തിആദി. **ഭവപത്ഥനകിലേസാ**തി ച ഭവപത്ഥനാമൂലകം കിലേസം.

ഭുമ്മന്തി സമീപത്ഥേ ഭുമ്മം. തേനാഹ **"സുധമ്മായ ദ്വാരേ"**തി. **ന കത**ന്തി ദുക്ഖുപ്പാദനം ന കതം. **നവഗൂഥസൂകരം വിയാ**തി നവഗൂഥഭക്ഖസൂകരം വിയ. **ചിത്തേനേവാ**തി യോ ബജ്ഝതി, തസ്സ ചിത്തേനേവ . **തസ്മാ**തി യസ്മാ വേപചിത്തിബന്ധനസ്സ ബന്ധനമുച്ചനം വിയ, തസ്മാ ''വേപചിത്തിബന്ധന''ന്തി വുത്തം. **ഞാണമോക്ഖം ബന്ധന**ന്തി ഞാണേന മുച്ചനം ബന്ധനം.

മഞ്ഞമാനോതി പരികപ്പിതതണ്ഹാവസേന ''ഏതം മമാ''തി, ദിട്ഠിവസേന ''ഏസോ മേ അത്താ''തി, മാനവസേന ''ഏസോഹമസ്മീ''തി മഞ്ഞന്തോ. ഖന്ധവിനിമുത്തസ്സ മഞ്ഞമാനവത്ഥുനോ അഭാവാ **"ഖന്ധേ മഞ്ഞന്തോ"**തി വുത്തം. **ഏത**ന്തി ''മാരസ്സാ''തി ഏതം സാമിവചനം. **കിലേസമാരേന ബദ്ധോ**തി കിലേസമാരേന തേനേവ കിലേസബന്ധനേന ബദ്ധോ. **മുത്തോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

തണ്ഹാമഞ്ഞനായ സതി ദിട്ഠിമാനമഞ്ഞനാനം പസങ്ഗോ ഏവ നത്ഥീതി യഥാ ''അസ്മീ''തി പദേന ദിട്ഠിമാനമഞ്ഞനാ വുത്താ ഹോന്തി, ഏവം തണ്ഹാമഞ്ഞിതാപീതി വുത്തം **''അസ്മീതി പദേന തണ്ഹാമഞ്ഞിതം വുത്ത''**ന്തി. **അയമഹമസ്മീതി പദേന ദിട്ഠിമഞ്ഞിത**ന്തി ഏതരഹി ലബ്ഭമാനദിട്ഠിവത്ഥുവസേനേവ. **ഭവിസ്സ**ന്തി അനാഗതദിട്ഠിവത്ഥുപരികപ്പനവസേനേവ ദിട്ഠിമഞ്ഞിതം. യേഭുയ്യേന ഹി അനാഗതാലിങ്ഗനാ സസ്സതദിട്ഠി. ഉച്ഛേദവസേന ദിട്ഠിമഞ്ഞിതമേവാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **രൂപീതിആദീനി** പദാനി. **സസ്സതസ്സേവാതി** സസ്സതഗാഹസ്സേവ പഭേദദീപനാനി. യസ്മാ മഞ്ഞിതം ആബാധവസേന **രോഗോ,** അന്തോദോസവസേന **ഗണ്ഡോ,** അങ്ഗനികന്തവസേന **സല്ലം, തസ്മാ ഇമേഹി** തണ്ഹാദീഹി കിലേസേഹി പാകടചലനവസേന **ഇഞ്ജന്തി ചേവ,** അപാകടസഞ്ചലനവസേന **ഫന്ദന്തി ച. പപഞ്ചിതം** സംസാരേ ചിരായനം ദട്ഠബ്ബം, ഖന്ധസന്താനസ്സ വാ വിത്ഥാരണം. **പമത്താകാരപ്പത്താ** മുച്ഛനാകാരപ്പത്താ. **തേസ**ന്തി തണ്ഹാദിട്ഠികിലേസാനം. **ആകാരദസ്സനത്ഥ**ന്തി പവത്തിആകാരദസ്സനത്ഥം.

മാനോ നാമ ''സേയ്യോഹമസ്മീ''തിആദിനാ മജ്ജനാകാരപ്പവത്തി. **തണ്ഹായ സമ്പയുത്തമാനവസേനാ**തി കസ്മാ വുത്തം? നനു സബ്ബോ മാനോ തണ്ഹാസമ്പയുത്തോ? സതി ഹി ബ്യഭിചാരേ വിസേസനം ഇച്ഛിതബ്ബന്തി. സച്ചമേതം, തണ്ഹാ പന അത്ഥി മാനസ്സ പച്ചയഭൂതാ, അത്ഥി മാനസ്സ അപ്പച്ചയഭൂതാ, യതോ മാനോ അനിയതോ വുച്ചതി. തഥാ ഹി പട്ഠാനേ ''സംയോജനം ധമ്മം പടിച്ച സംയോജനോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ''തി ഏത്ഥ സംയോജനാനി സംയോജനേഹി യഥാലാഭം യോജേത്വാ ദസ്സിതയോജനായ ''കാമരാഗസംയോജനം പടിച്ച മാനസംയോജനം അവിജ്ജാസംയോജന''ന്തി വത്വാ ''കാമരാഗസംയോജനം പടിച്ച അവിജ്ജാസംയോജന''ന്തി, ''മാനസംയോജനം പടിച്ച ഭവരാഗസംയോജനം അവിജ്ജാസംയോജന''ന്തി ച വത്വാ ''ഭവരാഗസംയോജനം പടിച്ച അവിജ്ജാസംയോജന''ന്തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച കാമരാഗഭവരാഗസംയോജനേഹി മാനസ്സ അനിയതഭാവോ പകാസിതോ. തത്ഥ യാ തണ്ഹാ ബലവതീ, തം സന്ധായ ഇദം വുത്തം **''തണ്ഹായ സമ്പയുത്തമാനവസേനാ''**തി. ബലവതണ്ഹാസമ്പയുത്തോ ഹി മാനോ സയമ്പി ബലവാ ഹുത്വാ അസ്മീതി സവിസേസം മജ്ജനവസേന പവത്തതീതി.

ദിട്ഠിവസേനാതി മാനമൂലകദിട്ഠിവസേന. ''സേയ്യോഹമസ്മീ''തിആദിനാ ഹി ബഹുലമാനുപേതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ രൂപാദീസു ഏകം ഉദ്ദിസ്സ അയമഹമസ്മീതി ദിട്ഠിയാ ഉപ്പന്നായ മാനസ്സ അപ്പഹീനത്താ മാനോപി തത്ഥ തത്ഥേവ ഉപ്പജ്ജതി. ഇതി മാനമൂലകം ദിട്ഠിം സന്ധായാഹ **''അയമഹമസ്മീതി ദിട്ഠിവസേന വുത്ത''**ന്തി. ചോദകോ പന ഇമമത്ഥം അജാനന്തോ അനുപലബ്ഭമാനമേവ സമ്പയോഗത്ഥം ഗഹേത്വാ **''നനു ചാ''**തിആദിനാ ചോദേതി. ഇതരോ **''ആമ നത്ഥീ''**തി തമത്ഥം സമ്പടിച്ഛിത്വാ **''മാനസ്സ പനാ''**തിആദിനാ പരിഹാരമാഹ. തസ്സത്ഥോ വുത്തോ ഏവ.

യവകലാപിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആസീവിസവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥോ പണ്ണാസകോ.

സളായതനസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വേദനാസംയുത്തം

൧. സഗാഥാവഗ്ഗോ

൧. സമാധിസുത്തവണ്ണനാ

൨൪൯. വേദനാ ച പജാനാതീതി സച്ചാഭിസമ്ബോധവസേന വുച്ചമാനവേദനാനം പജാനനം സാതിസയസമാധാനപുബ്ബകന്തി ഭഗവതാ "സമാഹിതോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ഉപചാരേന വാ അപ്പനായ വാ സമാഹിതോ"**തി. **വേദനാ**തി തിസ്സോപി വേദനാ. **ദുക്ഖസച്ചവസേനാ**തി ദുക്ഖസച്ചഭാവേന, പരിജാനനവസേനാതി അത്ഥോ. **സമ്ഭവ**ന്തി സമുദയം തണ്ഹാവിജ്ജാകമ്മഫസ്സാദിപ്പഭേദം ഉപ്പത്തികാരണം. തേനാഹ **"സമുദയസച്ചവസേന പജാനാതീ"**തി. **യത്ഥാ**തി യംനിമിത്തം, യം ആഗമ്മ കാമതണ്ഹാവിജ്ജാദിനിരോധാ വേദനാനിരോധോ, തേസം അയം നിരോധോ. നിബ്ബാനം ആരബ്ഭ അരിയമഗ്ഗപ്പവത്തിയാ ഹി നിബ്ബാനം വേദനാനിരോധോതി വുത്തോ. ഖയം ഗമേതീതി ഖയഗാമീ, തം **ഖയഗാമിനം**. ഛാതം വുച്ചതി തണ്ഹാ കാമാനം പാതുകാമതാവസേന പവത്തനതോ, അച്ചന്തമേവ സമുച്ഛിന്നത്താ നത്ഥി ഏതസ്മിം ഛാതന്തി **നിച്ഛാതോ**. തേനാഹ **"നിത്തണ്ഹോ"**തി. **സമ്മസനചാരവേദനാ**തി സമ്മസനൂപചാരവേദനാ. **ദ്വീഹി പദേഹീ**തി "സമാഹിതോ സമ്പജാനോ"തി ഇമേഹി ദ്വീഹി. "സതോ"തി പന ഇദം സമ്പജാനപദസ്സേവ ഉപബ്രൂഹനന്തി അധിപ്പായോ. **സേസേഹി** ചതൂഹി **ചതുസച്ചം കഥിതം,** ഇതരേഹി പന ദ്വീഹി ചതുസച്ചബുജ്ഝനമേവ കഥിതം. **സബ്ബസങ്ഗാഹികോ**തി സബ്ബസഭാവധമ്മാനം സങ്ഗണ്ഹനകോ. തേനാഹ **"ചതുഭൂമകധമ്മപരിച്ഛേദോ വുത്തോ"**തി.

സമാധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുഖസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൦. ദുക്ഖം ന ഹോതീതി **അദുക്ഖം,** സുഖം ന ഹോതീതി **അസുഖം, മ-**കാരോ പദസന്ധികരോ. **അദുക്ഖമസുഖ**ന്തി വേദയിതസദ്ദാപേക്ഖായ നപുംസകനിദ്ദേസോ. സപരസന്താനഗതേ സന്ധായ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഗഹണന്തി ആഹ **"അത്തനോ ച പരസ്സ ചാ"**തി. തേന സബ്ബമ്പി വേദയിതം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം . **നസ്സനസഭാവ**ന്തി ഇത്തരഖണതായ ഭങ്ഗതോ ഉദ്ധം അപസ്സിതബ്ബസഭാവം. പലോകോ ഭേദോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **പലോകിനം**. തേനാഹ **"ഭിജ്ജനസഭാവ"**ന്തി. **ഞാണേന ഫുസിത്വാ ഫുസിത്വാ**തി പുബ്ബഭാഗേ വിപസ്സനാഞാണേന അനിച്ചാ പഭങ്ഗുനോതി ആരമ്മണതോ, ഉത്തരകാലം അസമ്മോഹതോ മഗ്ഗപരമ്പരായ ഫുസിത്വാ ഫുസിത്വാ **വയം പസ്സന്തോ. വിരജ്ജതീ**തി മഗ്ഗവിരാഗേന വിരജ്ജതി. **സമ്മസനചാരവേദനാ കഥിതാ** ആരദ്ധവിപസ്സകാനം വസേന ദേസനാതി. ലോകിയലോകുത്തരേഹി ഞാണേഹി യാഥാവതോ പരിജാനനം പടിവിജ്ഝനം **ഞാണഫുസനം**.

സുഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഹാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. **സബ്ബമ്പി** അട്ഠസതപഭേദം **തണ്ഹം ഛിന്ദി** സമുച്ഛേദപഹാനവസേന പജഹി. തേനാഹ **"സമുച്ഛിന്ദീ"**തി. യദഗ്ഗേന തണ്ഹാ സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നാ, തദഗ്ഗേന സബ്ബാനിപി സഞ്ഞോജനാനീതി ആഹ **"ദസവിധമ്പീ"**തിആദി. **സമ്മാ**തി സുട്ഠു. പഹാനഞ്ച നാമ ഉപായേന ഞായേന പഹാനന്തി ആഹ **"ഹേതുനാ കാരണേനാ"**തി. **ദസ്സനാഭിസമയാ**തി അസമ്മോഹപടിവേധാ. അരഹത്തമഗ്ഗോ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനോവ സഭാവപടിച്ഛാദകം മോഹം വിദ്ധംസേന്തോ ഏവ പവത്തതി, തേന മാനോ യാഥാവതോ ദിട്ഠോ നാമ ഹോതി, **അയമസ്സ ദസ്സനാഭിസമയോ**. യഥാ ഹി സൂരിയേ ഉട്ഠിതേ അന്ധകാരോ വിദ്ധംസിയമാനോ വിഹതോ, ഏവം അരഹത്തമഗ്ഗേ ഉപ്പജ്ജമാനേ സോ സബ്ബസോ പഹീനോ ഏവ ഹോതി, ന തസ്മിം സന്താനേ പതിട്ഠം ലഭതി, **അയമസ്സ പഹാനാഭിസമയോ**. തേന വുത്തം **"അരഹത്തമഗ്ഗോ ഹീ"**തിആദി. **കിച്ചവസേനാ**തി അസമ്മോഹപടിവേധസങ്ഖാതസ്സ ദസ്സനകിച്ചസ്സ അനിപ്ഫാദനവസേന.

യേ ഇമേ ചത്താരോ അന്താതി സമ്ബന്ധോ. **മരിയാദന്തോ**തി മരിയാദസങ്ഖാതോ അന്തോ. ഏസ നയോ സേസത്തയേപി. **തേസൂ**തി ചതൂസു അന്തേസു. **അദും ചതുത്ഥകോടിസങ്ഖാതം** സബ്ബസ്സേവ വട്ടദുക്ഖസ്സ **അന്തം** പരിച്ഛേദം അരഹത്തമഗ്ഗേന മാനസ്സ ദിട്ഠത്താ പഹീനത്താ ച **അകാസീ**തി യോജനാ. **സമുസ്സയോ** അത്തഭാവോ.

ന രിഞ്ചതീതി ന വിവേചേതി ന വിസ്സജ്ജേതി. തേനാഹ **"സമ്പജഞ്ഞം ന ജഹതീ"**തി, സമ്പജഞ്ഞം ന പരിച്ചജതീതി അത്ഥോ. **സങ്ഖ്യം നോപേതീ**തി ഇമസ്സ "ദിട്ഠധമ്മേ അനാസവോ"തി ഇമസ്സ വസേന അത്ഥം വദന്തോ **"രത്തോ ദുട്ഠോ"**തി അവോച സഉപാദിസേസനിബ്ബാനവസേന. **സങ്ഖ്യം നോപേതീ**തി വാ ദിട്ഠേ-ധമ്മേ അനാസവോ ധമ്മട്ഠോ വേദഗൂ കായസ്സ ഭേദാ മനുസ്സോ ദേവോതി വാ പഞ്ഞത്തിം ന ഉപേതീതി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനവസേനപി അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. ഏത്ഥ ച സുഖാദീസു വേദനാസു യഥാക്കമം രാഗാനുസയാദയോ കഥിതാതി ആഹ - **"ഇമസ്മിം സുത്തേ ആരമ്മണാനുസയോ കഥിതോ"**തി. യോ ഹി രാഗാദി പച്ചയസമവായേ അതിഇട്ഠാദീസു ഉപ്പജ്ജനാരഹോ മഗ്ഗേന അപ്പഹീനോ, സോ "രാഗാനുസയോ"തിആദിനാ വുത്തോ, അപ്പഹീനത്ഥോ സോ മഗ്ഗേന പഹാതബ്ബോ, ന പരിയുട്ഠാനാഭിഭവത്ഥോതി.

പഹാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പാതാലസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. യത്ഥ പതിട്ഠാ നത്ഥി ഏകന്തികാതി ഏകന്തികസ്സ മഹതോ പാതസ്സ അലന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"നത്ഥി ഏത്ഥ പതിട്ഠാ"**തി. **അസമ്ഭൂതത്ഥ**ന്തി ന സമ്ഭൂതത്ഥം, മുസാതി അത്ഥോ. **സോ**തി അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ. യം തം ഉദകം പതതീതി യോജനാ. യസ്മാ സമുദ്ദപിട്ഠേ അന്തരന്തരാ വേരമ്ഭവാതസദിസോ മഹാവാതോ ഉട്ഠഹിത്വാ മഹാസമുദ്ദേ ഉദകം ഉഗ്ഗച്ഛാപേതി, തം കദാചി ചക്കവാളാഭിമുഖം, കദാചി സിനേരുപാദാഭിമുഖം ഗന്ത്വാ തം പതിഹനതി, തസ്മാ വുത്തം **"ബലവാമുഖം മഹാസമുദ്ദസ്സാ"**തിആദി. **വേഗേന പക്ഖന്ദിത്വാ**തി മഹതാ വാതവേഗേന സമുദ്ധതം തേനേവ വേഗേന പക്ഖന്ദന്തഞ്ച ഹുത്വാ. **മഹാനരകപപാതോ വിയാ**തി യോജനായാമവിത്ഥാരഗമ്ഭീരസോബ്ഭപപാതോ വിയ ഹോതി.

തഥാരൂപാനന്തി തത്ഥ വസിതും സമത്ഥാനം. **അസന്തന്തി** അഭൂതം. അത്ഥവസേന ഹി വാചാ അഭൂതം നാമ.

ന പതിട്ഠാസീതി പതിട്ഠം ന ലഭി. **അനിബദ്ധന്തി** അനിബന്ധനത്ഥം യംകിഞ്ചി. **ദുബ്ബലഞാണോതി** ഞാണബലരഹിതോ. ''അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ''തി വത്വാ ''സുതവാ അരിയസാവകോ''തി വുത്തത്താ **''സോതാപന്നോ ധുര''ന്തി** വുത്തം. ഇതരേസു അരിയസാവകേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തേസഞ്ഹി വേദനാ സുപരിഞ്ഞാതാ. **ബലവവിപസ്സകോ...പേ... യോഗാവചരോപി വട്ടതി** മത്തസോ വേദനാനം പരിഞ്ഞാതത്താ.

പാതാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദട്ഠബ്ബസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൩. വിപരിണാമനവസേന ദുക്ഖതോ ദട്ഠബ്ബാതി കിഞ്ചാപി സുഖാ, പരിണാമദുക്ഖതാ പന സുഖവേദനായ ഏകന്തികാതി. **വിനിവിജ്ഝനട്ഠേനാതി** പീളനവസേന അത്തഭാവസ്സ വിജ്ഝനട്ഠേ. **ഹുത്വാതി** പച്ചയസമാഗമേന ഉപ്പജ്ജിത്വാ. തേന പാകഭാവപുബ്ബകോ അത്തലാഭോ വുത്തോ. **അഭാവാകാരേനാതി** ഭങ്ഗുപഗമനാകാരേന. തേന വിദ്ധംസഭാവോ വുത്തോ. ഉഭയേന ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നതായ സിഖപ്പത്തം അനിച്ചതം ദസ്സേതി. സ്വായം ഹുത്വാ അഭാവാകാരോ ഇതരാസുപി വേദനാസു ലബ്ഭതേവ, അധികോ ച പന ഭിന്നം ദുക്ഖസഭാവോ. ദുക്ഖതാവസേന പുരിമാനം വേദനാനം ദട്ഠബ്ബതായ ദസ്സിതത്താ പച്ഛിമായ വേദനായ ഏവം ദട്ഠബ്ബതാ ദസ്സിതാ. **അദ്ദാതി** ഞാണഗതിയാ സച്ഛികത്വാ അദക്ഖി. ഞാണഗമനഞ്ഹേതം, യദിദം ദുക്ഖതോ ദസ്സനം. **സന്തസഭാവം** സുഖദുക്ഖതോ ഉപസന്തരൂപത്താ.

ദട്ഠബ്ബസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സല്ലസുത്തവണ്ണനാ

൨൫൪. ഭീസു ജനേസൂതി സുതവന്തഅസ്സുതവന്തേസു ഭീസു ജനേസു. **അനുഗതവേധന്തി** പുബ്ബേ പവത്തവേധസ്സ അനുഗതവേധം. **ബലവതരാ** ദിഗുണാ വിയ ഹുത്വാ ദള്ഹതരപവത്തിയാ. **ഏവമേവാതി** യഥാ വിദ്ധസ്സ പുരിസസ്സ അനുവേധനാ ബലവതരാ, ഏവമേവ. **സമാധിമഗ്ഗഫലാനി നിസ്സരണം** വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന. സമാധിസീസേന ഹേത്ഥ ഝാനഞ്ച ഗഹിതം. **സോ ന ജാനാതി** അനധിഗതത്താ. **നിസ്സരണന്തി ജാനാതി** അനിസ്സരണമേവ. **താസം** സമധിഗതാനം **സുഖദുക്ഖവേദനാനം. ന വിപ്പയുത്തോ** അപ്പഹീനകിലേസത്താ. **സങ്ഖാതധമ്മസ്സാതി** സങ്ഖായ പഞ്ഞായ പരിഞ്ഞാതചതുക്ഖന്ധസ്സ. തേനാഹ **''തുലിതധമ്മസ്സാ''തി. ഇമസ്മിമ്പി സുത്തേ** പുരിമസുത്തേ വിയ **ആരമ്മണാനുസയോവ കഥിതോ,** സോ പന തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. അനുരോധവിരോധപഹാനസ്സ വുത്തത്താ **ഖീണാസവോ ധുരം. അനാഗാമീപി വട്ടതി,** തസ്സ വിരോധപ്പഹാനം ലബ്ഭതി.

സല്ലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഠമഗേലഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. സദ്ദഹിത്വാ ഗിലാനേ ഉപട്ഠാതബ്ബേ മഞ്ഞിസ്സന്തീതി യോജനാ. **തത്ഥാതി** തസ്മിം ഠാനേ. കമ്മട്ഠാനാനുയോഗോ സപ്പായോ യേസം തേ **കമ്മട്ഠാനസപ്പായാ,** സതിപട്ഠാനരതാതി അത്ഥോ. **അനിച്ചതം അനുപസ്സന്തോ**തി കായം പടിച്ച ഉപ്പന്നായ വേദനായ ച അനിച്ചതം അനുപസ്സന്തോ. **വയം അനുപസ്സന്തോ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **വയ**ന്തി പന തായ ഏവ ഖയസങ്ഖാതം. **വിരാഗ**ന്തി വിരജ്ജനം. **പടിനിസ്സഗ്ഗ**ന്തി പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗം, പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗമ്പി വാ.

ആഗമനീയപടിപദാതി അരിയമഗ്ഗസ്സ ആഗമനട്ഠാനിയാ പുബ്ബഭാഗപടിപദാ. **പുബ്ബഭാഗായേവ** ന ലോകുത്തരാ. **സമ്പജഞ്ഞം** പുബ്ബഭാഗിയമേവ. **തിസ്സോ അനുപസ്സനാ പുബ്ബഭാഗായേവ** വിപസ്സനാപരിയാപന്നത്താ . **മിസ്സകാ**തി ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ. **ഭാവനാകാലോ ദസ്സിതോ** ''നിരോധാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ രാഗാനുസയോ പഹീയതീ''തി വുത്തത്താ.

പഠമഗേലഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮-൯. ദുതിയഗേലഞ്ഞസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൬-൨൭. ഫസ്സം പടിച്ചാതി ഏത്ഥ ഫസ്സസീസേന ഫസ്സായതനാനം ഗഹണം. ന ഹി ഫസ്സായതനേഹി വിനാ ഫസ്സസ്സ സമ്ഭവോ. തേനാഹ **''കായോവ ഹി ഏത്ഥ ഫസ്സോതി വുത്തോ''**തി, ഫസ്സസീസേന വുത്തോതി അധിപ്പായോ. **നവമം ഉത്താനമേവ** ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ.

ദുതിയഗേലഞ്ഞസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഫസ്സമൂലകസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. സുഖവേദനായ ഹിതം **സുഖവേദനിയം**. സോ പനേസ ഹിതഭാവോ പച്ചയഭാവേനാതി ആഹ **''സുഖവേദനായ പച്ചയഭൂത''**ന്തി. **ഇമസ്മിമ്പി സുത്തദ്വയേ**തി ഇമസ്മിം നവമേ ദസമേ ച സുത്തേപി. **സമ്മസനചാരവേദനാ**തി സമ്മസനീയവേദനാ ഏവ കഥിതാ, ന ലോകുത്തരാതി അധിപ്പായോ.

ഫസ്സമൂലകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സഗാഥാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. രഹോഗതവഗ്ഗോ

൧. രഹോഗതസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. **യംകിഞ്ചി വേദയിത**ന്തി ''സുഖം ദുക്ഖം അദുക്ഖമസുഖ''ന്തി വുത്തം വേദയിതം ദുക്ഖസ്മിം അന്തോഗധം, ദുക്ഖന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതി പരിയായേനാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''തം സബ്ബം ദുക്ഖന്തി അത്ഥോ''**തി. **യാ ഏസാ**തിആദീസു യോ സങ്ഖാരാനം അനിച്ചതാസങ്ഖാതോ ഹുത്വാ അഭാവാകാരോ, യാ ഖയസഭാവതാ വിനസ്സനസഭാവതാ ജരായ മരണേന ചാതി

ദ്വിധാ വിപരിണാമനസഭാവതാ, ഏതം സന്ധായ ഉദ്ദിസ്സ സബ്ബം വേദയിതം ദുക്ഖന്തി മയാ വുത്തന്തി അയം സങ്ഖേപത്ഥോ. **സാതി** സങ്ഖാരാനം അനിച്ചതാ . **വേദനാനമ്പി അനിച്ചതാ ഏവ** സങ്ഖാരസഭാവത്താ. താസം അനിച്ചതാ ച നാമ മരണം ഭങ്ഗോതി കത്വാ തതോ ഉത്തരി ദുക്ഖം നാമ നത്ഥീതി **സബ്ബാ വേദനാ "ദുക്ഖാ"തി വുത്താ,** യഥാ "യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ"ന്തി ച, "പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖാ"തി ച വുത്തം. **ഇദം** സുത്തപദം. **ചത്താരോ ആരുപ്പാ**തി ചതസ്സോ അരൂപസമാപത്തിയോ. **ഏത്ഥാ**തി ച ഏതസ്മിം പടിപ്പസ്സദ്ധിവാരേ.

രഹോഗതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അഗാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൨. **പുരത്ഥിമാ**തി വിഭത്തിലോപേന നിദ്ദേസോ, നിസ്സക്കേ വാ ഏതം പച്ചത്തവചനം. **പഠമജ്ഝാനാദിവസേനാ**തി പഠമദുതിയജ്ഝാനവസേന. **അനുസ്സതിവസേനാ**തി നിദസ്സനമത്തം അഞ്ഞസ്സപി ഉപചാരജ്ഝാനഗ്ഗഹിതസ്സ സവിതക്കചാരസ്സ നിരാമിസസ്സ സുഖസ്സ ലബ്ഭനതോ. തസ്സപി വാ **പഠമജ്ഝാനാദീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. കാമഹേതു ദുക്ഖപ്പത്താനം ദുക്ഖവേദനാ കാമാമിസേന **സാമിസാ വേദനാ. അനുത്തരവിമോക്ഖാ** നാമ അരഹത്തഫലം. "കുദാസ്സു നാമാഹം തദായതനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിസ്സാമീ"തി ഏവം പിഹം ഉപട്ഠാപയതോ തസ്മിം അനിജ്ഝമാനേ പിഹപ്പച്ചയാ **ഉപ്പന്നദോമനസ്സവേദനാ**. നേക്ഖമ്മനിസ്സിതാ ഉപേക്ഖാവേദനാ **നിരാമിസാ അദുക്ഖമസുഖാ** നാമ. സവിസേസം പന ദസ്സേതും **"ചതുത്ഥജ്ഝാനവസേന ഉപ്പന്നാ അദുക്ഖമസുഖവേദനാ"**തി വുത്തം.

അഗാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൭. പഠമആനന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൬൩-൨൬൬. **ഹേട്ഠാ കഥിതനയാനേവ,** വേനേയ്യജ്ഝാസയതോ പന തേസം ദേസനാതി ദട്ഠബ്ബം. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു ചതൂസു സുത്തേസു. **പുരിമാനി ദ്വേ** "പഠമം ഝാനം സമാപന്നസ്സ വാചാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ ഹോതീ"തിആദിനാ നയേന യാവ ഖീണാസവസ്സ കിലേസപടിപ്പസ്സദ്ധി, താവ ദേസനായ പവത്തത്താ **"പരിപുണ്ണപസ്സദ്ധികാനീ"**തി വുത്താനി. താവ പരിപൂരം കത്വാ അദേസിതത്താ **"പച്ഛിമാനി ഉപഡ്ഢപസ്സദ്ധികാനി, ദേസനായാ"**തിആദി വുത്തം.

പഠമആനന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. പഞ്ചകങ്ഗസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൬൭-൨൬൮. **ദണ്ഡമുഗ്ഗരം** അഗ്ഗസോണ്ഡമുഗ്ഗരം. കാളസുത്തപക്ഖിപനം **കാളസുത്തനാളി**. വാസിആദീനി പഞ്ച അങ്ഗാനി അസ്സാതി **പഞ്ചകങ്ഗോ**. വത്ഥുവിജ്ജായ വുത്തവിധിനാ കത്തബ്ബനിസ്സയാനി ഠപേതീതി **ഥപതി. പണ്ഡിതഉദായിത്ഥേരോ,** ന ലാളുദായിത്ഥേരോ. **ദ്വേപാനന്ദാ**തി അട്ഠകഥായ പദുദ്ധാരോ കതോ - "ദ്വേപി മയാ ആനന്ദാ"തി പന പാളിയം. പസാദകായസന്നിസ്സിതാ **കായികാ,** ചേതോസന്നിസ്സിതാ **ചേതസികാ**. ആധിപച്ചട്ഠേന സുഖമേവ ഇന്ദ്രിയന്തി **സുഖിന്ദ്രിയം. ഉപവിചാരവസേനാ**തി

രൂപാദീനി ഉപേച്ച വിചരണവസേന. **അതീതേ ആരമ്മണേ. പച്ചുപ്പന്നേതി** അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നേ. **ഏവം** അട്ഠാധികം സതം **അട്ഠസതം**.

പാടിയേക്കോ അനുസന്ധീതി പുച്ഛാനുസന്ധിആദീഹി വിസും തേഹി അസമ്മിസ്സോ ഏകോ അനുസന്ധി. **ഏകാപി വേദനാ കഥിതാ** "തത്ര, ഭിക്ഖവേ, സുതവാ അരിയസാവകോ"തി ആഹരിത്വാ "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തി. യസ്മാ ഭഗവാ ചതുത്ഥജ്ഝാനുപേക്ഖാവേദനം വത്വാ - "അത്ഥാനന്ദ, ഏതസ്മാ സുഖാ അഞ്ഞം സുഖ"ന്തിആദിം വദന്തോ **ഥപതിനോ വാദം ഉപത്ഥമ്ഭേ**തി നാമ. തേന ഹി ഉപേക്ഖാവേദനാ "സുഖ"ന്തേവ വുത്താ സന്തസഭാവത്താ.
അഭിക്കന്തതരന്തി അതിവിയ കന്തതരം മനോരമതരം. തേനാഹ **"സുന്ദരതര"**ന്തി.
പണീതതരന്തി പധാനഭാവം നീതതായ ഉളാരതരം. തേനാഹ **"അതപ്പകതര"**ന്തി.
സുഖന്തി വുത്താ പടിപക്ഖസ്സ സുട്ഠു ഖാദനേന, സുകരം ഓകാസദാനമസ്സാതി വാ. **നിരോധോ സുഖം നാമ** സബ്ബസോ ഉദയബ്ബയാഭാവതോ. തേനാഹ **"നിദ്ദുക്ഖഭാവസങ്ഖാതേന സുഖട്ഠേനാ"**തി.

സുഖസ്മിംയേവാതി സുഖമിച്ചേവ പഞ്ഞപേതി. **നിരോധസമാപത്തിം സീസം കത്വാ**തി നിരോധസമാപത്തിദേസനായ സീസം ഉത്തമം കത്വാ. ദേസനായ ഉദ്ദേസാധിമുത്തേ ഉട്ഠാപേത്വാ വിത്ഥാരിതത്താ **"നേയ്യപുഗ്ഗലസ്സ വസേനാ"**തി വുത്തം. **ദസമം** അനന്തരസുത്തേ വുത്തനയത്താ **ഉത്താനത്ഥമേവ**.

പഞ്ചകങ്ഗസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

രഹോഗതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അട്ഠസതപരിയായവഗ്ഗോ

൧. സീവകസുത്തവണ്ണനാ

൨൬൯. ചൂളാ പന അസ്സ മഹതീ അത്ഥി സവിസേസാ, തസ്മാ **"മോളിയസീവകോ"**തി വുച്ചതി. **ഛന്നപരിബ്ബാജകോ**തി കമ്ബലാദിനാ കോപീനപടിച്ഛാദകപരിബ്ബാജകോ. **പിത്തപച്ചയാനീ**തി പിത്തഹേതുകാനി .
"തിസ്സോ വേദനാ"തി വത്വാ താസം സമ്ഭവം ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തിആദി വുത്തം.
കുസലവേദനാ ഉപ്പജ്ജതി പിത്തപച്ചയാ. **പിത്തഭേസജ്ജം കരിസ്സാമീ**തി ഭേസജ്ജസമ്ഭരണത്ഥഞ്ചേവ തദത്ഥം ആമിസകിഞ്ജക്ഖസമ്ഭരണത്ഥഞ്ച പാണം ഹനതീതി യോജനാ. **മജ്ഝത്തോ** ഭേസജ്ജകരണേ ഉദാസീനോ.

തസ്മാതി യസ്മാ പിത്താദിപച്ചയഹേതുകന്തി അത്തനോ ച ലോകസ്സ ച പച്ചക്ഖം അതിധാവന്തി യേ സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ, തസ്മാ തേസം മിച്ഛാ. പിത്താദീനം തിണ്ണമ്പി സമോധാനസന്നിപാതേ ജാതാനി **സന്നിപാതികാനി**. പുരിമഉതുനോ വിസദിസോ ഉതുവിപരിണാമോതി ആഹ **"വിസഭാഗഉതുതോ ജാതാനീ"**തി . അനുദകോ ഥദ്ധലൂഖഭൂമിവിഭാഗോ **ജങ്ഗലദേസോ,**
വുത്തവിപരിയായേന **അനുപദേസോ** വേദിതബ്ബോ. **മലയം** ഹിമസീതബഹുലോ, ഇതരോ ഉണ്ഹബഹുലോ.

അത്തനോ പകതിചരിയാനം വിസമം കായസ്സ പരിഹരണവസേന, ജാതാനി പന അസയ്ഹസഹനഅദേസഅകാലചരണാദിനാ വേദിതബ്ബാനീതി ആഹ **"മഹാഭാരവഹനാ"**തിആദി. പരസ്സ ഉപക്കമതോ നിബ്ബത്താനി **ഓപക്കമികാനീ**തി

ആഹ - **“അയം ചോരോ വാ”**തിആദി. **കേവല**ന്തി ബാഹിരപച്ചയം അനപേക്ഖിത്വാ കേവലം തേനേവ. തേനാഹ **“കമ്മവിപാകതോവ ജാതാനീ”**തി. **സക്കാ പടിബാഹിതും** പതികാരേന. **ലോകവോഹാരോ നാമ കഥിതോ** പിത്തസമുട്ഠാനാദിസമഞ്ഞായ ലോകസിദ്ധത്താ. കാമം സരീരസന്നിസ്സിതാ വേദനാ കമ്മനിബ്ബത്താവ, തസ്സാ പന പച്ചുപ്പന്നപച്ചയവസേന ഏവമയം ലോകവോഹാരോതി വുത്തഞ്ചേവ ഗഹേത്വാ പരവാദപടിസേധോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം.

സീവകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൫. അട്ഠസതസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൭൦-൨൭൪. വേദനാനം അട്ഠാധികം സതം, തസ്സ അട്ഠസതസ്സ തബ്ഭാവസ്സ പരിയായോ കാരണം ഏത്ഥ അത്ഥീതി **അട്ഠസതപരിയായോ,** സുത്തം. തേനാഹ **“അട്ഠസതസ്സ കാരണഭൂത”**ന്തി. **ധമ്മകാരണ**ന്തി പരിയത്തിധമ്മഭൂതം കാരണം. **കായികാ**തി പഞ്ചദ്വാരകായികാ. തേനാഹ **“കാമാവചരേയേവ ലബ്ഭന്തീ”**തി, കാമഭൂമികാതി അത്ഥോ. **അരൂപാവചരേ നത്ഥി,** തിഭൂമികാതി അത്ഥോ. തേനാഹ - “അരൂപേ തികചതുക്കജ്ഝാനം ഉപ്പജ്ജതി, തഞ്ച ഖോ ലോകുത്തരം, ന ലോകിയ”ന്തി. **ഇതരാ** ഉപേക്ഖാവേദനാ. **ഉപവിചരന്തി** ഉപേച്ച പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **തംസമ്പയുത്താന**ന്തി വിചാരസമ്പയുത്താനം.

പടിലാഭതോതി പടിലദ്ധഭാവതോ. **സമനുപസ്സതോ**തി പച്ചവേക്ഖതോ പസ്സതോ. **അതീതം** ഖണത്തയാതിക്കമേന അതിക്കന്തം, നിരുദ്ധപ്പത്തിയാ **നിരുദ്ധം,** പകതിവിജഹനേന **വിപരിണതം. സമനുസ്സരതോ**തി ചിന്തയതോ. **ഗേഹസ്സിത**ന്തി കാമഗുണനിസ്സിതം. കാമഗുണാ ഹി ഇധ ഗേഹനിസ്സിതധമ്മേന ഗേഹപരിയായേന വുത്താ.

വിപരിണാമവിരാഗനിരോധന്തി വിപരിണാമനം വിരജ്ജനലക്ഖണം നിരുജ്ഝനഞ്ച വിദിത്വാ. **പുബ്ബേ**തി അതീതേ. **ഏതരഹീ**തി ഇദാനി വത്തമാനാ. **സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതോ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ചേവ മഗ്ഗപഞ്ഞായ ച യാഥാവതോ പസ്സതോ. **ഉസ്സുക്കാപേതു**ന്തി വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ മഗ്ഗപടിവേധം പാപേതും. നിബ്ബാനം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തിതത്താ **നേക്ഖമ്മസ്സിതസോമനസ്സാനി നാമ. ലോകാമിസപടിസംയുത്താന**ന്തി കാമഗുണനിസ്സിതാനം. **തദായതന**ന്തി തം ആയതനം തം കാരണം അരഹത്തം. **അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസൂ**തി അരിയഫലധമ്മേസു. **പിഹ**ന്തി അധിഗമിച്ഛം.

ഉപേക്ഖാതി സോമനസ്സരഹിതഅഞ്ഞാണുപേക്ഖാ. ബാല്യയോഗതോ **ബാലസ്സ,** തതോ ഏവ **മൂള്ഹസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ**. കിലേസോധീനം മഗ്ഗോധീഹി അജിതത്താ **അനോധിജിനസ്സ**. സത്തമഭവാദിതോ ഉദ്ധം പവത്തനവിപാകസ്സ അജിതത്താ **അവിപാകജിനസ്സ**. അനേകാദീനവേ വട്ടേ ആദീനവസ്സ അജാനനേന **അനാദീനവദസ്സാവിനോ**. പടിപത്തിപടിവേധബാഹുസച്ചാഭാവേന **അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ. രൂപം സാ നാതിവത്തതി** ന അതിക്കമതി ഞാണസമ്പയുത്താഭാവതോ. **സബ്ബസങ്ഗാഹകോ**തി സബ്ബധമ്മേ സങ്ഗണ്ഹനകോ. **തതിയാദീനി** യാവ ദസമാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ **ഉത്താനത്ഥാനേവ**.

അട്ഠസതസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. നിരാമിസസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൯. ആരമ്മണതോ സമ്പയോഗതോ ച കിലേസാമിസേന **സാമിസാ. നിരാമിസായാ**തി നിസ്സക്കവചനം. **നിരാമിസതരാവാ**തി ഏകംസവചനം തസ്സാ തഥാ നിസ്സമേതബ്ബതായ. സാ ഹി പീതി സബ്ബസോ സന്തകിലേസാമിസേ സന്താനേ പവത്തിയാ അച്ചന്തസഭാവധമ്മാരമ്മണവിസയതായ സയമ്പി സാതിസയം സന്തസഭാവാകാരേന പവത്തിയാ നിരാമിസായപി നിരാമിസതരാ വുത്താ. തേനാഹ **"നനു ചാ"**തിആദി. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ സാധേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **അപ്പടിഹാരിക**ന്തി പടിഹരണരഹിതം അപ്പടിഹാരം, കേനചി അനാവടന്തി അത്ഥോ. **സേസവാരേസൂ**തി സുഖവാരഉപേക്ഖാവാരേസു.

വിമോക്ഖവാരോ പന ന അതിദിട്ഠോ ഇതരേഹി വിസദിസത്താ. തേനാഹ **"വിമോക്ഖവാരേ പനാ"**തിആദി. **രൂപപടിസംയുത്തോ**തി ഭാവിതരൂപപടിസംയുത്തോ. സാമിസോ നാമ യസ്മാ സാമിസരൂപപടിബദ്ധവുത്തി ചേവ സാമിസരൂപപടിഭാഗഞ്ച , തസ്മാ ''രൂപാമിസ''ന്തി വുച്ചതി, തേന രൂപാമിസേന **സാമിസോ നാമ**. അരൂപാമിസസ്സ അഭാവതോ **അരൂപപടിസംയുത്തോ** വിമോക്ഖോ **നിരാമിസോ നാമ**.

നിരാമിസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠസതപരിയായവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വേദനാസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. മാതുഗാമസംയുത്തം

൧. പഠമപേയ്യാലവഗ്ഗോ

൧-൨. മാതുഗാമസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൮൦-൨൮൧. **അഗുണങ്ഗേഹീ**തി അഗുണകോട്ഠാസേഹി. രൂപയതീതി രൂപം, സരീരരൂപം. സരീരരൂപം പാസംസം ഏതസ്സ അത്ഥീതി രൂപവാ, തപ്പടിക്ഖേപേന **ന ച രൂപവാ,** സമ്പന്നരൂപോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. ഞാതികുലതോ അഞ്ഞതോ വാ ആഗതായ ഭോഗസമ്പദായ അഭാവേന **ന ഭോഗസമ്പന്നോ. ദുസ്സീലോ**തി നിസ്സീലോ. നിസ്സീലതായ ഏവ ചസ്സാ പുബ്ബുട്ഠായിതാദിആചാരാഭാവോ വുത്തോ. **ആലസിയോ**തി ആലസിയതായ യുത്തോ. **പജഞ്ചസ്സ ന ലഭതീ**തി പജാഭാവസീസേന തസ്സാ പരിവാരഹാനി വുത്താ. **പരിവത്തേതബ്ബ**ന്തി പുരിസവസേന പരിവത്തേതബ്ബം.

മാതുഗാമസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആവേണികദുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൨൮൨. ആവേണിതബ്ബതോ മരിയാദായ വിസും അസാധാരണതോ പസ്സിതബ്ബതോ **ആവേണികാനി**. പടിപച്ചേകേ പുഗ്ഗലേ നിയുത്താനീതി **പാടിപുഗ്ഗലികാനി. പരിചാരികഭാവ**ന്തി ഉപട്ഠായികഭാവം.

ആവേണികദുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. തീഹിധമ്മേഹിസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൮൩-൩൦൩. **മച്ഛേരമലപരിയുട്ഠിതേനാ**തി മച്ഛരിയമലേന അഭിഭൂതേന. **തേനാ**തി കസ്സചി കിഞ്ചി അദാനേന ച. **ഏതം** ''മച്ഛേരമലപരിയുട്ഠിതേനാ''തിആദി വുത്തം. **വിലോകേന്തോ വിചരതി** ഇസ്സാപകതചിത്തതായ. **പഞ്ചമാദീനി** യാവ ഏകാദസമാ **ഉത്താനത്ഥാനേവ**.

തീഹിധമ്മേഹിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ബലവഗ്ഗോ

൧. വിസാരദസുത്തവണ്ണനാ

൩൦൪. **രൂപസമ്പത്തി രൂപബലം** തംസമങ്ഗിനോ ഉപത്ഥമ്ഭകഭാവതോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ബലാനി ഹി സത്താനം വുഡ്ഢിയാ ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോ ഹോതി, യഥാ തം ആഹാരോ. തേനാഹ - **''ഇമാനീ''**തിആദി.

വിസാരദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൧൦. പസയ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൦൭-൩൧൩. അഭിഭവിത്വാ സബ്ബം അന്തോജനം സാമികഞ്ച. **നാസേന്തീ**തി നാസനം അദസ്സനം നേന്തി നീഹരന്തീതി അത്ഥോ.

പസയ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മാതുഗാമസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ജമ്ബുഖാദകസംയുത്തം

൧. നിബ്ബാനപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ

൩൧൪. നിബ്ബാനം ആഗമ്മാതി എത്ഥ **ആഗമ്മാ**തി സബ്ബസങ്ഖാരേഹി നിബ്ബിന്നസ്സ വിസങ്ഖാരനിന്നസ്സ ഗോത്രഭുനാ വിവട്ടിതമാനസസ്സ മഗ്ഗേന സച്ഛികരണേനാതി അത്ഥോ. സച്ഛികിരിയമാനഞ്ഹി തം അധിഗന്ത്വാ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതഞ്ച പടിച്ച അധിപതിപച്ചയഭൂതേ ച തസ്മിം പരമസ്സാസഭാവേന വിമുത്തസങ്ഖാരസ്സ പരമഗതിഭാവേന ച പതിട്ഠാനഭൂതേ പതിട്ഠായ ഖയസങ്ഖാതോ മഗ്ഗോ രാഗാദികേ ഖേപേതീതി തംസച്ഛികരണാഭാവേ രാഗാദീനം അനുപ്പത്തിനിരോധഗമനാഭാവതോ **"നിബ്ബാനം ആഗമ്മ രാഗോ ഖീയതീ"**തി വുത്തം.

ഇമിനാവ സുത്തേനാതി ഇമിനാവ ജമ്ബുഖാദകസുത്തേന. **കിലേസക്ഖയമത്തം നിബ്ബാനന്തി വദേയ്യ** "രാഗക്ഖയോ"തിആദിനാ സുത്തേ ആഗതത്താ. "കിലേസക്ഖയമത്ത"ന്തി അവിസേസേന വുത്തത്താ ആഹ **"കസ്സാ"**തിആദി. **അദ്ധാ അത്തനോതി വക്ഖതി** "പരസ്സ കിലേസക്ഖയേന പരസ്സ നിബ്ബാനസമ്പത്തി ന യുത്താ"തി. നിബ്ബാനാരമ്മണകരണേന ഗോത്രഭുക്ഖണേ കിലേസക്ഖയപ്പത്തിതാ ച ആപന്നാതി ആഹ - **"കിം പന തേസു അഖീണേസുയേവാ"**തിആദി. നനു ആരമ്മണകരണമത്തേന കിലേസക്ഖയോ അനുപ്പത്തോതി ന സക്കാ വത്തും. ചിത്തഞ്ഹി അതീതാനാഗതാദിസബ്ബം ആലമ്ബനം കരോതി, ന നിപ്ഫന്നമേവാതി. ഗോത്രഭൂപി മഗ്ഗേന യാ കിലേസാനം അനുപ്പത്തിധമ്മതാ കാതബ്ബാ, തം ആരബ്ഭ പവത്തിസ്സതീതി? ന, അപ്പത്തനിബ്ബാനസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണഞാണാഭാവതോ. ന ഹി അഞ്ഞേ ധമ്മാ വിയ നിബ്ബാനം, തം പന അതിഗമ്ഭീരത്താ അപ്പത്തേന ആലമ്ബിതും ന സക്കാ, തസ്മാ തേന ഗോത്രഭുനാ പത്തബ്ബേന തികാലികസഭാവാതിക്കന്തഗമ്ഭീരഭാവേന ഭവിതബ്ബം, കിലേസക്ഖയമത്തതം വാ ഇച്ഛതോ ഗോത്രഭുതോ പുരേതരം നിപ്ഫന്നേന കിലേസക്ഖയേന ഭവിതബ്ബം. അപ്പത്തകിലേസക്ഖയാരമ്മണകരണേ ഹി സതി ഗോത്രഭുതോ പുരേതരചിത്താനിപി ആലമ്ബേയ്യുന്തി.

തസ്മാതിആദി വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ നിഗമനം. **തം പനേതം** നിബ്ബാനം. **രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപിനോ ധമ്മാതിആദീസൂതി ആദി**സദ്ദേന ലോകുത്തരഅനാസവാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. അരൂപധമ്മാദിഭാവഗ്ഗഹണേന ചസ്സ പരിനിപ്ഫന്നതാ ദീപിതാ. തേനാഹ **"ന കിലേസക്ഖയമത്തമേവാ"**തി. കിലേസക്ഖയമത്തതായ ഹി സതി നിബ്ബാനസ്സ ബഹുതാ ആപജ്ജതി "യത്തകാ കിലേസാ ഖീയന്തി, തത്തകാനി നിബ്ബാനാനീ"തി. അഭാവസ്സഭാവതോ ഗമ്ഭീരാദിഭാവോ അസങ്ഖതാദിഭാവോ ച ന സിയാ, വുത്തോ ച സോ നിബ്ബാനസ്സ, തസ്മാസ്സ പച്ചേതബ്ബോ പരിനിപ്ഫന്നഭാവോ. യസ്മാ ച സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണം സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണം വാ സമുച്ഛേദവസേന കിലേസേ പജഹിതും ന സക്കോതി, യതോ മഹഗ്ഗതഞാണം വിപസ്സനാഞാണം വാ കിലേസവിക്ഖമ്ഭനവസേന തദങ്ഗവസേന വാ പജഹതി, തസ്മാ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ സമ്മുതിസച്ചസങ്ഖതധമ്മാരമ്മണേഹി വിപരീതസഭാവേന ആരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം. തഥാ ഹി തം സമുച്ഛേദവസേന കിലേസേ പജഹതീതി ഏവം പരിനിപ്ഫന്നാസങ്ഖതസഭാവം നിബ്ബാനന്തി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബന്തി.

നിബ്ബാനപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൧൫. ധമ്മവാദീപഞ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൧൩-൩൨൭. പഹായ ഗതത്താതി അരിയമഗ്ഗേന ജഹിത്വാ ഞാണഗമനേന ഗതത്താ. **സുട്ഠു ഗതാ**തി സമ്മാ ഗതാ പടിപന്നാതി **സുഗതാ. പരിജാനനത്ഥ**ന്തി തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിജാനനത്ഥം. **ദുക്ഖസങ്ഖാതോ**തി ''ദുക്ഖ''ന്തി സങ്ഖാതബ്ബോ വിദിതബ്ബോ ച **ദുക്ഖസഭാവോ** ധമ്മോ **ദുക്ഖദുക്ഖതാ**. യസ്മാ ദുക്ഖവേദനാവിനിമുത്തസങ്ഖതധമ്മേ സുഖവേദനായ ച യഥാ ഇധ സങ്ഖാരദുക്ഖതാ വിപരിണാമദുക്ഖതാതി ദുക്ഖപരിയായോ നിരുപ്പതേവ, തസ്മാ ദുക്ഖസഭാവോ ധമ്മോ ഏകേന ദുക്ഖസദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തോ **"ദുക്ഖദുക്ഖതാ"**തി. **സേസപദദ്വയേ**തി സങ്ഖാരദുക്ഖതാ വിപരിണാമദുക്ഖതാതി ഏതസ്മിം പദദ്വയേ. സങ്ഖാരഭാവേന ദുക്ഖസഭാവോ **സങ്ഖാരദുക്ഖതാ**. സുഖസ്സ വിപരിണാമനേന ദുക്ഖസഭാവോ **വിപരിണാമദുക്ഖതാ**.

ധമ്മവാദീപഞ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬. ദുക്കരപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ

൩൨൮. പബ്ബജ്ജായാതി പബ്ബജിതപടിപത്തിയം. **ധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപന്നോ ഭിക്ഖൂ**തി ധമ്മാനുധമ്മം പടിപജ്ജമാനോ ഭിക്ഖു. **പാത**ന്തി പാതോ. **നചിരസ്സ**ന്തി ഖിപ്പമേവ. തേനാഹ **"ലഹുയേവാ"**തി.

ദുക്കരപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജമ്ബുഖാദകസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സാമണ്ഡകസംയുത്തവണ്ണനാ

൩൩൦-൩൩൧. ഇമിനാവ നയേനാതി യോ ജമ്ബുഖാദകസംയുത്തേ അത്ഥനയോ, ഇമിനാവ നയേന. ഇമിനാ ഹി ദ്വേ സംയുത്താനി പാളിതോ അത്ഥതോ ച അഞ്ഞമഞ്ഞം സദിസാനേവാതി ദസ്സേതി.

സാമണ്ഡകസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. മോഗ്ഗല്ലാനസംയുത്തം

൧-൮. പഠമജ്ഝാനപഞ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൩൨-൩൩൯. കാമസഹഗതേസു സഞ്ഞാമനസികാരേസു ഉപട്ഠഹന്തേസു ബ്യാപാദാദിസഹഗതാപി സഞ്ഞാമനസികാരാ യഥാപച്ചയം ഉപട്ഠഹന്തിയേവാതി വുത്തം **"കാമസഹഗതാതി പഞ്ചനീവരണസഹഗതാ"**തി. നീവരണാനഞ്ഹേത്ഥ നിദസ്സനമത്തമേതം, യദിദം കാമഗ്ഗഹണം. പഹീനാവസേസാ ചേത്ഥ നീവരണാ വേദിതബ്ബാ, തസ്മാ പഞ്ചഗ്ഗഹണം ന കത്തബ്ബം. **തസ്സാതി** മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ **സന്തതോ ഉപട്ഠഹിംസു** അചിണ്ണവസിതായ. തേനാഹ **"ഹാനഭാഗിയം നാമ അഹോസീ"**തി. **ആരമ്മണ... പേ... സഹഗതന്തി വുത്തം** ഇതരേസം അഭാവതോ.

പഠമജ്ഝാനപഞ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അനിമിത്തപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൦. വിപസ്സനാസമാധിംയേവ, ന ഫലസമാധിം. **ഛേജ്ജകിച്ചം ന നിപ്ഫജ്ജതി** അവിച്ഛേദവസേന അപ്പവത്തനതോ. **നികന്തീ**തി വിപസ്സനം അസ്സാദേന്തീ പവത്തതണ്ഹാ. **സാധേതും നാസക്ഖി** ഉപക്കിലിട്ഠത്താ. **നിമിത്താനുസാരീ**തി നിച്ചസുഖഅത്തനിമിത്താനം അപൂരണതോ രാഗദോസമോഹനിമിത്താനിപേത്ഥ നിമിത്താനേവ. **വുട്ഠാന...പേ... സമാധി**ന്തി ഏതേന യാവ മഗ്ഗോ നാധിഗതോ, താവ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനമനുയുഞ്ജന്തോപി യഥാരഹം അനിമിത്തം അപ്പണിഹിതം സുഞ്ഞതം ചേതോസമാധിം അനുയുത്തോ വിഹരതീതി വത്തബ്ബതം അരഹതീതി ദസ്സേതി. **വിപസ്സനാസമ്പയുത്ത**ന്തി വിപസ്സനാസങ്ഖാതഞാണസമ്പയുത്തം. **ചേതോസമാധി**ന്തി ചിത്തസീസേന വിപസ്സനാസമാധിമാഹ. **ഉപരിമഗ്ഗഫലസമാധി**ന്തി പഠമമഗ്ഗസമാധിസ്സ പഗേവ അധിഗതത്താ.

അനിമിത്തപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦-൧൧. സക്കസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൪൧-൩൪൨. അവേച്ചപ്പസാദേനാതി വത്ഥുത്തയം യാഥാവതോ ഞത്വാ ഉപ്പന്നപസാദേന, മഗ്ഗേനാഗതപസാദേനാതി അത്ഥോ. സോ പന കേനചി അസംഹാരിയോ അസമ്പവേധീതി ആഹ **"അചലപ്പസാദേനാ"**തി. **അഭിഭവന്തി** അത്തനോ പുഞ്ഞാനുഭാവേന.

സക്കസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മോഗ്ഗല്ലാനസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ചിത്തസംയുത്തം

൧. സംയോജനസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൩. ഭോഗഗാമന്തി ഭോഗുപ്പത്തിഗാമം. **പവത്ത**തീതി അപ്പടിഹതം ഹുത്വാ പവത്തതി പടിസമ്ഭിദപ്പത്തിയാ.

സംയോജനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പഠമഇസിദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൪. അവിസാരദത്താതി പഞ്ഹം ബ്യാകാതും വേയ്യത്തിയാഭാവേന അസമത്ഥത്താ. ഉപാസകോ ഥേരേസു ബ്യാകാതും അസക്കോന്തേസു സയം ബ്യാകാതുകാമോ പുച്ഛതി, ന വിഹേസാധിപ്പായോ. പഠമവചനേന അബ്യാകരോന്തേ ദിസ്വാവ പുനപ്പുനം പുച്ഛിതം വിഹേസോ വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം **"വിഹേസേതീ"**തി.

പഠമഇസിദത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ദുതിയഇസിദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൫. അവന്തിയാതി അവന്തിരട്ഠേ, തം പന മജ്ഝിമപദേസതോ ദക്ഖിണദിസായം. തേനാഹ **"ദക്ഖിണാപഥേ"**തി. **അധിപ്പായേനാ**തി തസ്സ വചനസ്സ അനുമോദനാധിപ്പായേന വദതി, ന പന തതോ കിഞ്ചി ഗഹേതുകാമതാധിപ്പായേന.

ദുതിയഇസിദത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. മഹകപാടിഹാരിയസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൬. തേസം അനുജാനന്തോതി തേസം ദാസകമ്മകരാനം സേസകേ യഥാരുചി വിചാരണം അനുജാനന്തോ. **കുഥിത**ന്തി ബലവതാ സൂരിയസന്താപേന സങ്കുഥിതം . തേനാഹ **"ഹേട്ഠാ"**തിആദി. **അതിതിഖിണ**ന്തി അതിവിയ തിക്ഖധാതുകം. **അസമ്ഭിന്നപദ**ന്തി അഞ്ഞത്ഥ അനാഗതത്താ തിപിടകേ അവോമിസ്സകപദം, ഇധേവ ആഗതപദന്തി അത്ഥോ. **പടിലീയമാനേനാ**തി പടികംസേന വിസേസനേന വിലീയമാനേന കായേന.

ഏത്ഥ ചാതി ഏതസ്മിം അധിട്ഠാനിദ്ധികരണേ. **അബ്ഭമണ്ഡപം കത്വാ**തി സമന്തതോ ഛാദനവസേന മണ്ഡപം വിയ മേഘപടലം ഉപ്പാദേത്വാ. **ദേവോ**തി മേഘോ. **ഏകമേകം** ഫുസിതകം **ഫുസായതു** ജാലവിനദ്ധം വിയ വസ്സതു. ഏവം വുത്തപ്പകാരേന നാനാപരികമ്മം നാനാധിട്ഠാനം ഏകതോ പരികമ്മം ഏകതോ അധിട്ഠാനന്തി ചതുക്കമേത്ഥ സമ്ഭവതീതി ദസ്സേതി **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിനാ. **യഥാ തഥാ**തി യഥാവുത്തേസു ചതൂസു പകാരേസു യേന വാ തേന വാ പകാരേന **കരോന്തസ്സ. കതപരികമ്മസ്സാ**തി "ഏവം വാ ഏവം വാ ഹോതൂ"തി പവത്തിതപരികമ്മചിത്തസ്സ. **"പരികമ്മാനന്തരേനാ**തി അധിട്ഠാനചിത്തുപ്പാദനത്ഥം സമാപന്നപാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ

അധിട്ഠാനചിത്തസ്സ ഏകാവജ്ജനവീഥിയം പവത്തപരികമ്മം സന്ധായ വുത്ത''ന്തി വദന്തി.

മഹകപാടിഹാരിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഠമകാമഭൂസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൭. ഏലം വുച്ചതി ദോസോ, തം ഏതസ്സ നത്ഥീതി നേലം, തം അങ്ഗം ഏതസ്സാതി **നേലങ്ഗോ,** സുവിസുദ്ധസീലഗുണോ. തേനാഹ ''നേലങ്ഗന്തി ഖോ, ഭന്തേ, സീലാനമേതം അധിവചന''ന്തി. അട്ഠകഥായം പന ദോസാഭാവമേവ ദസ്സേതും **''നേലങ്ഗോതി നിദ്ദോസോ''**തി വുത്തം. **ഏതം ഭിക്ഖും ആഗച്ഛന്ത**ന്തി മഹാകപ്പിനത്ഥേരം സന്ധായ വുത്തം. **അത്തനോ ദിട്ഠേന കഥേസീ**തി അത്തനോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന പച്ചക്ഖതോ ഉപലക്ഖിതേന അത്ഥേന കഥേസി. **അയം പന നയഗ്ഗാഹേനാ**തി അയം പന ഗഹപതി അസുത്വാ കേവലം നയഗ്ഗാഹേന ആഹ.

പഠമകാമഭൂസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദുതിയകാമഭൂസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൮. നിരോധം വലഞ്ജേതി അനാഗാമിഭാവതോ. **ഇമേ സങ്ഖാരാ**തി ഇമേ ''കായസങ്ഖാരോ, വചീസങ്ഖാരോ, ചിത്തസങ്ഖാരോ''തി വുച്ചമാനാ തയോ സങ്ഖാരാ. സദ്ദതോപി, അത്ഥതോപി **അഞ്ഞമഞ്ഞം മിസ്സാ,** തതോ ഏവ **ആലുളിതാ** ആകുലാ, **അവിഭൂതാ** ദുബ്ബിഭാവനാ, **ദുദ്ദീപനാ** അസങ്കരതോ ദീപേതും ദുക്കരാ. തഥാ ഹി കുസലചേതനാ ഏവ ''കായസങ്ഖാരോ''തിപി വുച്ചതി, ''വചീസങ്ഖാരോ''തിപി, ''ചിത്തസങ്ഖാരോ''തിപി. അസ്സാസപസ്സാസാപി കത്ഥചി ''കായസങ്ഖാരോ''തി, വിതക്കവിചാരാപി ''വചീസങ്ഖാരോ''തി വുച്ചന്തി, സഞ്ഞാവേദനാപി ''ചിത്തസങ്ഖാരോ''തി വുച്ചന്തി. തേന വുത്തം **''തഥാ ഹീ''**തിആദി. തത്ഥ ആകഡ്ഢിത്വാ ഗഹണം **ആദാനം,** സമ്പത്തസ്സ ഹത്ഥേ കരണം **ഗഹണം,** ഗഹിതസ്സ വിസ്സജ്ജനം **മുഞ്ചനം,** ഫന്ദനം **ചോപനം പാപേത്വാ** നിപ്ഫാദേത്വാ. **ഹനുസഞ്ചോപന**ന്തി കായവിഞ്ഞത്തിവസേന പുബ്ബഭാഗേ ഹനുസഞ്ചോപനം കത്വാ. ഏവഞ്ഹി വചീഭേദകരണം. **ഏവം ഇമേ**തിആദി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ നിഗമനം.

പദത്ഥം പുച്ഛതി ഇതരസങ്ഖാരേഹി പദത്ഥതോ വിസേസം കഥാപേസ്സാമീതി. **കായനിസ്സിതാ**തി ഏത്ഥ കായനിസ്സിതതാ ച നേസം തബ്ഭാവഭാവിതായ വേദിതബ്ബാ, ന കായസ്സ നിസ്സയപച്ചയതാവസേനാതി ദസ്സേന്തോ **''കായേ സതി ഹോന്തി, അസതി ന ഹോന്തീ''**തി ആഹ. **കായോ**തി ചേത്ഥ കരജകായോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചിത്തനിസ്സിതാ**തി ചിത്തം നിസ്സായ തം നിസ്സയപച്ചയഭൂതം ലഭിത്വാ ഉപ്പന്നാ.

''സമാപജ്ജാമീ''തി പദസ്സ സമീപേ വുച്ചമാനം ''സമാപജ്ജിസ്സ''ന്തി പദം ആസന്നാനാഗതകാലവാചീ ഏവ ഭവിതും യുത്തം, ന ഇതരന്തി ആഹ - **''പദദ്വയേന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തികാലോ കഥിതോ''**തി. തയിദം തസ്സ തഥാ വത്തബ്ബതായ വുത്തം, ന പന തസ്സ തഥാ ചിത്തപവത്തിസമ്ഭവതോ. സമാപന്നേപി ഏസേവ നയോ. **പുരിമേഹീ**തി

“സമാപജ്ജിസ്സം സമാപജ്ജാമീ”തി ദ്വീഹി പദേഹി. **പച്ഛിമേനാ**തി “സമാപന്നോ”തി പദേന.

ഭാവിതം ഹോതി ഉപ്പാദിതം ഹോതി നിരോധസമാപന്നത്ഥായ. അനുപുബ്ബസമാപത്തിസമാപജ്ജനസങ്ഖാതായ നിരോധഭാവനായ തം ചിത്തം ഭാവിതം ഹോതി. തേനാഹ **“യം ത”**ന്തിആദി. **ദുതിയജ്ഝാനേയേവാ**തി ദുതിയജ്ഝാനക്ഖണേ **നിരുജ്ഝതി**. തത്ഥ അനുപ്പജ്ജനതോ അനുപ്പാദനതോ ഹേട്ഠാ നിരോധോതി അധിപ്പേതോ. ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം തജ്ജാ പരികമ്മസിദ്ധാ യാ അപ്പവത്തി , തത്ഥ “നിരോധസമാപത്തിസഞ്ഞാ”തി, യാ നേസം തഥാ അപ്പവത്തി. സാ **“അന്തോനിരോധേ നിരുജ്ഝതീ”**തി വുത്താ.

“ചിത്തസങ്ഖാരോ നിരുദ്ധോ”തി വചനതോ തദഞ്ഞേസം അനിരോധം ഇച്ഛന്താനം വാദം ദസ്സേന്തോ **“ചിത്തസങ്ഖാരോ നിരുദ്ധോതി വചനതോ”**തിആദിം വത്വാ തത്ഥ അതിപ്പസങ്ഗദസ്സനമുഖേന തം വാദം നിസേധേതും **“തേ വത്തബ്ബാ”**തിആദിമാഹ. **അഭിനിവേസം അകത്വാ**തി യഥാഗതേ ബ്യഞ്ജനമത്തേ അഭിനിവേസം അകത്വാ. **ആചരിയാനം നയേ**തി ആചരിയാനം പരമ്പരാഗതേ ധമ്മനയേ ധമ്മനേത്തിയം **ഠത്വാ**.

കിരിയമയപവത്തസ്മിന്തി പരിത്തഭൂമകകുസലാകുസലധമ്മപബന്ധേ **വത്തമാനേ**. തസ്മിഞ്ഹി വത്തമാനേ കായിക-വാചസിക-കിരിയസമ്പവത്തി ഹോതി, ദസ്സന-സവനാദിവസേന ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ പവത്തമാനേതി അത്ഥോ. തേനാഹ - **“ബഹിദ്ധാരമ്മണേസു പസാദേ ഘട്ടേന്തേസൂ”**തി. **മക്ഖിതാനി വിയാ**തി പുഞ്ഛിതാനി വിയ ഹോന്തി ഘട്ടനായ വിബാധിതത്താ. ഏതേനായം ഘട്ടനാ പഞ്ചദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം വേഗസാ ഉപ്പജ്ജനായ ന ആരമ്മണന്തി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ - **“അന്തോനിരോധേ പഞ്ച പസാദാ അതിവിയ വിരോചന്തീ”**തി.

തതോ പരം സചിത്തകോ ഭവിസ്സാമീതി ഇദം അത്ഥതോ ആപന്നം ഗഹേത്വാ വുത്തം - “ഏത്തകം കാലം അചിത്തകോ ഭവിസ്സാമീ”തി ഏതേനേവ തസ്സ അത്ഥസ്സ സിദ്ധത്താ. **യം ഏവം ഭാവിത**ന്തി ഏത്ഥ വിസും ചിത്തസ്സ ഭാവനാ നാമ നത്ഥി, അദ്ധാനപരിച്ഛേദം പന കത്വാ നിരോധസമാപത്തത്ഥായ കാതബ്ബപരികമ്മഭാവനായ ഏവ തസ്സ സിജ്ഝനതോ.

സാ പനേസാ നിരോധകഥാ. **ദ്വീഹി ബലേഹീ**തി സമഥവിപസ്സനാബലേഹി. **തയോ ച സങ്ഖാരാന**ന്തി തിണ്ണം കായവചീചിത്തസങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ. **സോളസഹി ഞാണചരിയാഹീ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനം അട്ഠന്നം അനുപസ്സനാഞാണാനം, അട്ഠന്നഞ്ച മഗ്ഗഫലഞാണാനം വസേന ഇമാഹി സോളസഹി ഞാണപ്പവത്തീഹി. **നവഹി സമാധിചരിയാഹീ**തി അട്ഠ സമാപത്തിയോ അട്ഠ സമാധിചരിയാ, താസം ഉപചാരസമാധി സമാധിഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകാ സമാധിചരിയാതി ഏവം നവഹി സമാധിചരിയാഹി. **വസീഭാവതാപഞ്ഞാ**തി വസീഭാവതാസങ്ഖാതാ പഞ്ഞാ. **സബ്ബാകാരേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ കഥിതാ,** തേ താവ ആകാരാ തിട്ഠന്തു, സരൂപമത്തസ്സ പനസ്സ വത്തബ്ബന്തി ആഹ - **“കോ പനായം നിരോധോ നാമാ”**തി. യദി ഖന്ധാനം അപ്പവത്തി, **അഥ കിമത്ഥമേതം** ഝാനസുഖാദിം വിയ **സമാപജ്ജന്തീ**തി ആഹ **“സങ്ഖാരാന”**ന്തിആദി.

ഫലസമാപത്തിചിത്തന്തി അരഹത്തം അനാഗാമിഫലചിത്തം. "തതോ പരം ഭവങ്ഗസമയേ"തി വുത്തത്താ ആഹ **"കിം പന...പേ॰... ന സമുട്ഠാപേതീ"**തി. **സമുട്ഠാപേതി** രൂപസമുപ്പാദകത്താ. **ഇമസ്സാ**തി നിരോധം സമാപന്നഭിക്ഖുനോ. **സാ ന സമുട്ഠാപേതീ**തി സാ ചതുത്ഥജ്ഝാനികാ ഫലസമാപത്തി ന സമുട്ഠാപേതി അസ്സാസപസ്സാസേ. ഫലസമാപത്തിയാ ചതുത്ഥജ്ഝാനികഭാവോ കഥം നിച്ഛിതോതി ആഹ - **"കിം വാ ഏതേനാ"**തിആദി. വക്ഖമാനാകാരേനപി പരിഹാരോ ഹോതീതി. **സന്തസമാപത്തിതോ**തി നിരോധസമാപത്തിമേവ സന്ധായ വദതി. **അബ്ബോഹാരികാ ഹോന്തി** അതിസുഖുമസഭാവത്താ, സഞ്ജീവത്ഥേരസ്സ പുബ്ബേ സമാപത്തിക്ഖണേ അസ്സാസപസ്സാസാ അബ്ബോഹാരികഭാവം ഗച്ഛന്തി. തേന വുത്തം **"ഭവങ്ഗസമയേനേവേതം കഥിത"**ന്തി.

കിരിയമയ ...പേ॰... ഉപ്പജ്ജതീതി കസ്മാ വുത്തം? നനു ഭവങ്ഗുപ്പത്തികാലമ്പി വിതക്കവിചാരാ ഉപ്പജ്ജന്തേവാതി? കിഞ്ചാപി ഉപ്പജ്ജന്തി, വചീസങ്ഖാരലക്ഖണപ്പത്താ പന ന ഹോന്തീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"കിം ഭവങ്ഗ"**ന്തിആദി വുത്തം.

സുഞ്ഞതോ ഫസ്സോതിആദയോ സഗുണേനപി ആരമ്മണേനാതി ആരമ്മണഭൂതമേതം. **സുഞ്ഞതാ നാമ ഫലസമാപത്തി** നിച്ചസുഖഅത്തസഭാവതോ സുഞ്ഞത്താ. **"സുഞ്ഞതോ ഫസ്സോ"തി വുത്തം** വുത്തനയേന സുഞ്ഞസഭാവത്താ. **അനിമിത്താ നാമ ഫലസമാപത്തി** രാഗനിമിത്താദീനം അഭാവതോ. **അപ്പണിഹിതാ നാമ ഫലസമാപത്തി** രാഗപണിധിആദീനമഭാവതോ. സേസം വുത്തനയമേവ. തേനാഹ **"അനിമിത്തപ്പണിഹിതേസുപി ഏസേവ നയോ"**തി. **രാഗനിമിത്താദീന**ന്തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഖാരനിമിത്തസ്സപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. യദഗ്ഗേന ഫലസമാപത്തിസമ്ഫസ്സോ സുഞ്ഞതോ നാമ, തദഗ്ഗേന ഫലസമാപത്തിപി സുഞ്ഞതാ നാമ, ഫസ്സസീസേന പന ദേസനാ ആഗതാതി തഥാ വുത്തം. അനിമിത്തപ്പണിഹിതേസുപി ഏസേവ നയോ.

ആഗമനം ഏത്ഥ, ഏതായാതി വാ ആഗമനികാ, സാ ഏവ **ആഗമനിയാ** ക-കാരസ്സ യ-കാരം കത്വാ. **വുട്ഠാതി** നിമിത്തതോ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദനേന. **അനിമിത്താ നാമ** നിച്ചനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഘാടനതോ. ഏത്ഥ ച വുട്ഠാനമേവ പമാണം, ന പരിഗ്ഗഹദസ്സനാനി. **അപ്പണിഹിതാ നാമ** സുഖപണിധിയാ പടിപക്ഖതോ. **സുഞ്ഞതാ നാമ** അത്തദിട്ഠിയാ ഉജുപടിപക്ഖത്താ സത്തസുഞ്ഞതായ സുദിട്ഠത്താ. **മഗ്ഗോ അനിമിത്തോ നാമ** വിപസ്സനാഗമനതോ. **ഫലം അനിമിത്തം നാമ** മഗ്ഗാഗമനതോ. **വികപ്പോ ആപജ്ജേയ്യ** ആഗമനസ്സ വവത്ഥാനസ്സ അഭാവേന, വിപസ്സനായ അനിമിത്താദിനാമലാഭോ അവവത്ഥിതോതി അധിപ്പായോ. തേന വുത്തം **"തസ്മാ"**തിആദി. യസ്മാ പന സാ മഗ്ഗവുട്ഠാനകാലേ ഏവരൂപാപി ഹോതീതി തസ്സ വസേന മഗ്ഗഫലാനം വിയ ഫസ്സസ്സപി പവത്തിരൂപത്താ യഥാവുത്തോ വികപ്പോ അനവസരോതി ദട്ഠബ്ബം. **തയോ ഫസ്സാ ഫുസന്തീ**തി പുഗ്ഗലഭേദവസേന വുത്തം. ന ഹി ഏകംയേവ പുഗ്ഗലം ഏതസ്മിം ഖണേ തയോ ഫസ്സാ ഫുസന്തി. "തിവിധോ ഫസ്സോ ഫുസതീ"തി വാ ഭവിതബ്ബം. യസ്മാ പന "നിരോധഫലസമാപത്തിയാ വുട്ഠിതസ്സാ"തിആദി യസ്സ യഥാവുത്താ തയോ ഏവ ഫസ്സാ സമ്ഭവന്തി, തസ്സ അനവസേസഗ്ഗഹണവസേനേവ വുത്തം **"തയോ ഫസ്സാ ഫുസന്തീ"**തി.

നിബ്ബാനം വിവേകോ നാമ സബ്ബസങ്ഖാരവിവിത്തഭാവതോ. തസ്മിം വിവേകേ ഏകന്തേനേവ നിന്നപോണത്താ ഏവ ഹി തേ പടിപ്പസ്സദ്ധസബ്ബുസ്സുക്കാ ഉത്തമപുരിസാ ചതുന്നം ഖന്ധാനം അപ്പവത്തിം അനവസേസഗ്ഗഹണലക്ഖണം നിരോധസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തീതി.

ദുതിയകാമഭൂസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഗോദത്തസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൯. നേസന്തി അപ്പമാണചേതോവിമുത്തി-ആകിഞ്ചഞ്ഞചേതോവിമുത്തിസഞ്ഞിതാനം ഝാനാനം. അത്ഥോപി നാനാതി ആനേത്വാ യോജനാ. ഫരണഅപ്പമാണതായ **"അപ്പമാണാ ചേതോവിമുത്തീ"**തി ലദ്ധനാമം ബ്രഹ്മവിഹാരജ്ഝാനന്തി ആഹ **"ഭൂമന്തരതോ"**തിആദി. **ആകിഞ്ചഞ്ഞാ ചേതോവിമുത്തീ**തി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനജ്ഝാനന്തി ആഹ **"ഭൂമന്തരതോ"**തിആദി. **വിപസ്സനാ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാ, സബ്ബാപി വാ. **പമാണകരണോ** നാമ യസ്സ സയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ഗുണാഭാവദസ്സനവസേന പമാണകരണതോ.

ഫരണഅപ്പമാണതായാതി ഫരണവസേന അപ്പമാണഗോചരതായ. **നിബ്ബാനമ്പി അപ്പമാണമേവ** പമാണഗോചരാനം കിലേസാനം ആരമ്മണഭാവസ്സപി അനാഗമനതോ. **ഖലന്തി** ഖലേ പസാരിതസാലിസീസാദിഭണ്ഡം. **കിഞ്ചേഹീ**തി മദ്ദസ്സു. തേനാഹ **"മദ്ദനട്ഠോ"**തി. ആരമ്മണഭൂതം, പലിബുദ്ധകം വാ നത്ഥി ഏതസ്സ കിഞ്ചനന്തി അകിഞ്ചനം, അകിഞ്ചനമേവ **ആകിഞ്ചഞ്ഞം**.

രൂപനിമിത്തസ്സാതി കസിണരൂപനിമിത്തസ്സ. **ന ഗഹിതാ**തി സരൂപതോ ന ഗഹിതാ, അത്ഥതോ പന ഗഹിതാ ഏവ. തേനാഹ - **"സാ സുഞ്ഞാ രാഗേനാതിആദിവചനതോ സബ്ബത്ഥ അനുപവിട്ഠാവാ"**തി.

നാനാതി സദ്ദവസേന. **ഏകത്ഥാ**തി ആരമ്മണവസേന ആരമ്മണഭാവേന ഏകസഭാവാ. തേനാഹ **"അപ്പമാണം...പേ॰... ഏകത്ഥാ"**തി. **ആരമ്മണവസേനാ**തി ആരമ്മണസ്സ വസേന. ചത്താരോ ഹി മഗ്ഗാ, ചത്താരി ഫലാനി ആരമ്മണവസേന നിബ്ബാനപവിട്ഠതായ ഏകത്ഥാ ഏകാരമ്മണാ. **അഞ്ഞസ്മിം പന ഠാനേ**തി ഇദം വിസും വിസും ഗഹേത്വാ വുത്തം അപ്പമാണാദി പരിയായവുത്തം, നിബ്ബാനം ആരബ്ഭ പവത്തനതോ. തസ്മാ **"അഞ്ഞസ്മി"**ന്തി ഇദം തേന തേന പരിയായേന തത്ഥ തത്ഥ ആഗതഭാവം സന്ധായ വുത്തം.

ഗോദത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നിഗണ്ഠനാടപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൩൫൦. ആഗതാഗമോതി വാചുഗ്ഗതപരിയത്തിധമ്മോ. **വിഞ്ഞാതസാസനോ**തി പടിവിദ്ധസത്ഥുസാസനോ. തേനാഹ **"അനാഗാമീ"**തിആദി. **നഗ്ഗഭോഗ്ഗന്തി** അവസനഭാവേന നഗ്ഗം, കുടിലജ്ഝാസയതായ ഭോഗ്ഗം, തതോ ഏവ **നിസ്സിരികം**. നഗ്ഗതായ ഹി സോ രൂപേന നിസ്സിരികോ, ഭോഗ്ഗതായ ചിത്തേന. **ഭഗവതോ സദ്ധായാ**തി ഭഗവതി സദ്ധായ. തസ്മിം സദ്ദഹനാ ഓകപ്പനാ തസ്സ സദ്ധാതിപി വത്തബ്ബതം ലഭതി. **ഗച്ഛാമീ**തി ആഗച്ഛാമി, ബുജ്ഝാമീതി അത്ഥോ. ഏതം നിഗണ്ഠേന പുച്ഛിതമത്ഥമാഹ.

കായം ഉന്നാമേത്വാതി കായം അബ്ഭുന്നാമേത്വാ. **കുച്ഛിം നീഹരിത്വാ**തി പിട്ഠിയാ നിന്നമനേന കുച്ഛിം പുരതോ നീഹരിത്വാ. **ഗീവം** പസാരണവസേന **പഗ്ഗയ്ഹ** പഗ്ഗഹേത്വാ **സബ്ബം ദിസം പേക്ഖമാനോ**. സബ്ബമിദം നിഗണ്ഠസ്സ പഹട്ഠാകാരദസ്സനത്ഥം "ഇദാനി സമണസ്സ ഗോതമസ്സ ഉപരി വാദം ആരോപേതും ലബ്ഭതീ"തി. തേനാഹ **"വാതം വാ സോ"**തിആദി. **സകാരണാ**തി യുത്തിസഹിതാ. **പഞ്ഹമഗ്ഗോ**തി പഞ്ഹസങ്ഖാതോ വീമംസാ, ഏവം ഭവിതബ്ബന്തി ചിത്തേനേവ പരിവീമംസാ പഞ്ഹാ. **ഏകോ ഉദ്ദേസോ**തി ഏകം ഉദ്ദിസനം അത്ഥസ്സ സംഖിത്തവചനം. **വേയ്യാകരണ**ന്തി നിദ്ദിസനം അത്ഥസ്സ വിചാരേത്വാ കഥനം. **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ നയേന. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു പഞ്ഹുദ്ദേസവേയ്യാകരണേസു അത്ഥോ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബോ.

നിഗണ്ഠനാടപുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അചേലകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ

൩൪൯. അലം സമത്ഥോ അരിയഭാവായാതി **അലമരിയോ**. ഞേയ്യജാനനട്ഠേന ഞാണമേവ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനട്ഠേന ഞാണദസ്സനം, സോയേവ അതിസയട്ഠേന **ഞാണദസ്സനവിസേസോ**. പാവളാ വുച്ചതി ആനിസദപദേസോ, തം പാവളം രജോഹരണത്ഥം നിപ്ഫോടീയതി ഏതായാതി **പാവളനിപ്ഫോടനാ,** മോരപിഞ്ഛവത്ഥി.

അചേലകസ്സപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഗിലാനദസ്സനസുത്തവണ്ണനാ

൩൫൨. മത്തരാജാ നാമ ഏകോ ഭുമ്മദേവോ ഭൂതാധിപതി സുരാപോതലരുക്ഖനിവാസീ. തേന വുത്തം **"മത്തരാജകാലേ"**തി. **"ഓസധിതിണവനപ്പതീസൂ"**തി വത്വാ തേ യഥാക്കമം ദസ്സേന്തോ **"ഹരീതകാ…പേ॰… രുക്ഖേസു ചാ"**തി ആഹ. **പത്ഥനാവസേന** ചിത്തം **ഠപേഹി. സമിജ്ഝിസ്സതീ**തി യഥാധിപ്പായം സമിജ്ഝിസ്സതി. **തേന ഹീ**തി യസ്മാ തം ദേവാപി ആസന്നമരണം മഞ്ഞന്തി, തസ്മാ സാ വരമേവ ഭവിസ്സതി, തം തുമ്ഹാകം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഭവിസ്സതീതി അധിപ്പായോ.

ഗിലാനദസ്സനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചിത്തസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഗാമണിസംയുത്തം

൧. ചണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൩൫൩. ''യേന മിധേകച്ചോ ചണ്ഡോ ചണ്ഡോത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതീ''തി ഏവം പഞ്ഹപുച്ഛനേന ധമ്മസങ്ഗാഹകത്ഥേരേഹി **ചണ്ഡോതി ഗഹിതനാമോ. പാകടം കരോതീതി ദസ്സേതി** അത്തനോ ചണ്ഡഭാവം.

ചണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. താലപുടസുത്തവണ്ണനാ

൩൫൪. വാലോതി വുച്ചതി താലോ, തസ്സ താലപുടം നാമ. യഥാ ആമലകീഫലസമാനകം, സോ പന താലസദിസമുഖവണ്ണത്താ **താലപുടോതി ഏവംനാമകോ**. തേനാഹ **''തസ്സ കിരാ''**തിആദി. **അഭിനീഹാരസമ്പന്നോ** അനേകേസു കപ്പേസു സമ്ഭതസാവകബോധിസമ്ഭാരോ. തഥാ ഹേസ അസീതിയാ മഹാസാവകേസു അബ്ഭന്തരോ ജാതോ. **സഹസ്സം ദേന്തി** നച്ചം പസ്സിതുകാമാ. **സമജ്ജവേസ**ന്തി നേപച്ചവേസം. **കീളം കത്വാ**തി നച്ചകീളിതം കീളിത്വാ, നച്ചിത്വാതി അത്ഥോ.

പുബ്ബേ തഥാപവത്തവുത്തന്തദസ്സനേ **സച്ചേന,** തബ്ബിപരിയായേ **അലികേന. രാഗപച്ചയാ**തി രാഗുപ്പത്തിയാ കാരണഭൂതാ. **മുഖതോ...പേ॰... ദസ്സനാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന മുഖതോ അഗ്ഗിജാലനിക്ഖമദസ്സനാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **അഞ്ഞേ ച...പേ॰... അഭിനയാ**തി കാമസ്സാദസംയുത്താനം സിങ്ഗാരഹസ്സഅബ്ഭുതരസാനഞ്ചേവ ''അഞ്ഞേ ചാ''തി വുത്തസന്തബീഭച്ഛരസാനഞ്ച ദസ്സനകാ അഭിനയാ. **ദോസപച്ചയാ**തി ദോസുപ്പത്തിയാ കാരണഭൂതാ. **ഹത്ഥപാദച്ഛേദാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതാനം രുദ്ദവീരഭയാനകരസാനം ദസ്സനകാ അഭിനയാ. **മോഹപച്ചയാ**തി മോഹുപ്പത്തിയാ കാരണഭൂതാ. **ഏവമാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതാനം കരുണാസന്തഭയാനകരസാനം ദസ്സനകാ അഭിനയാ. തേ ഹി രസേ സന്ധായ പാളിയം ''യേ ധമ്മാ രജനീയാ, യേ ധമ്മാ ദോസനീയാ, യേ ധമ്മാ മോഹനീയാ''തി ച വുത്തം.

നടവേസം ഗഹേത്വാവ പച്ചന്തി കമ്മസരിക്ഖവിപാകവസേന. **തം സന്ധായാ**തി തം യഥാവുത്തം നിരയേ പച്ചനം സന്ധായ. **ഏതം** ''പഹാസോ നാമ നിരയോ, തത്ഥ ഉപപജ്ജതീ''തി **വുത്തം**. യഥാ ലോകേ അത്ഥവിസേസവസേന സകമ്മകാനിപി പദാനി അകമ്മകാനി ഭവന്തി ''വിമുച്ചതി പുരിസോ''തി, ഏവം ഇധ അത്ഥവിസേസവസേന അകമ്മകം സകമ്മകം കത്വാ വുത്തം - **''നാഹം, ഭന്തേ, ഏതം രോദാമീ''**തി. കോ പന സോ അത്ഥവിസേസോ? അസഹനം അക്ഖമനം, തസ്മാ **ന രോദാമി** ന സഹാമി, ന അക്ഖമാമീതി അത്ഥോ. രോദനകാരണഞ്ഹി അസഹന്തോ തേന അഭിഭൂതോ രോദതി. തമേവസ്സ സകമ്മകഭാവസ്സ കാരണഭൂതം അത്ഥവിസേസം **''ന അസ്സുവിമോചനമത്തേനാ''**തി വുത്തം. **മതം വാ, അമ്മ, രോദന്തീ**തി ഏത്ഥാപി മതം രോദന്തി, തസ്സ മരണം ന സഹന്തി, നക്ഖമന്തീതി പാകടോയമത്ഥോതി.

താലപുടസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. യോധാജീവസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൪൪-൩൪൭. യുജ്ഝനം യോധോ, സോ ആജീവോ ഏതസ്സാതി **യോധാജീവോ**. തേനാഹ - **"യുദ്ധേന ജീവികം കപ്പനകോ"**തി, **ഉസ്സാഹം വായാമം കരോതീ**തി യുജ്ഝനവസേന ഉസ്സാഹം വായാമം കരോതി. **പരിയാപാദേന്തീ**തി മരണപരിയന്തികം ആപദം പാപേന്തി. തേനാഹ **"മരണം പടിപജ്ജാപേന്തീ"**തി. **ദുട്ഠു ഠപിത**ന്തി ദുട്ഠാകാരേന അത്തനോ പരേസഞ്ച അത്ഥാവഹഭാവം ന ഗതം പടിപന്നം. പരേഹി സങ്ഗാമേ ജിതാ ഹതാ ഏത്ഥ ജായന്തീതി **പരജിതോ നാമ നിരയോ**. അസിധനുഗദായസങ്കുചക്കാനി **പഞ്ചാവുധാനി. തം സന്ധായാ**തി തം യോധാജീവം പുഗ്ഗലം സന്ധായ. **ഏതം** ''യോ സോ''തിആദി **വുത്തം. ചതുത്ഥപഞ്ചമേസൂ**തി ഹത്ഥാരോഹഅസ്സാരോഹസുത്തേസു. **ഏസേവ നയോ**തി ഏസോ തതിയേ വുത്തോ ഏവ അത്ഥതോ വിസേസാഭാവതോ.

യോധാജീവസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അസിബന്ധകപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൩൫൮. പച്ഛാഭൂമിവാസിനോതി അപരദേസവാസിനോ. **ഉദകസുദ്ധികഭാവജാനനത്ഥായാ**തി അത്തനോ ഉദകസുദ്ധികഭാവം ജാനനത്ഥഞ്ചേവ ലോകസ്സ ച ഉദകേന സുദ്ധി ഹോതീതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ജാനനത്ഥഞ്ച. **ഉപരി യാപേന്തീ**തി ഉപരി ബ്രഹ്മലോകം യാപേന്തി. **സമ്മാ ഞാപേന്തീ**തി സമ്മാ ഉജുകംയേവ സഗ്ഗം ലോകം ഗമേന്തി. തേനാഹ - **"സഗ്ഗം നാമ ഓക്കാമേന്തീ"**തി, അവക്കാമേന്തി ഓഗാഹാപേന്തീതി അത്ഥോ. **അനുപരിഗച്ഛേയ്യാ**തി അനുപരിതോ ഗച്ഛേയ്യ.

അസിബന്ധകപുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഖേത്തൂപമസുത്തവണ്ണനാ

൩൫൯. ഥദ്ധന്തി കഥിനം ലൂഖം. **ഊസര**ന്തി ഊസജാതം. ചതൂഹിപി ഓഘേഹി അനഭിഭവനീയതായ **അഹം ദീപോ**. സബ്ബപരിസ്സയേഹി അനഭിഭവനീയതായ **അഹം ലേണോ**. സബ്ബദുക്ഖപരിത്താസനതോ തായനട്ഠേന **അഹം താണം**. സബ്ബഭയഹിംസനതോ **അഹം സരണ**ന്തി യോജേതബ്ബം.

ഉദകമണികോതി മഹന്തം ഉദകഭാജനം. ബഹി വിസ്സന്ദനവസേന ഉദകം ന ഹരതീതി **അഹാരീ,** പരിതോ ന പഗ്ഘരതീതി **അപരിഹാരീ. സക്കച്ചമേവ ദേസേന്തി** സദ്ധമ്മഗാരവസ്സ സബ്ബസത്തേസു മഹാകരുണായ ച ബുദ്ധാനം സമാനരസത്താ. **ചതസ്സോ പന പരിസാ** സത്ഥുഗാരവേന അത്തനോ ച സദ്ധാസമ്പന്നതായ **സദ്ദഹിത്വാ ഓകപ്പേത്വാ സുണന്തി,** തസ്മാ താ ദേസനാഫലേന യുജ്ജന്തി. കിച്ചസിദ്ധിയാ സത്ഥു ദേസനാ തത്ഥ **സക്കച്ചദേസനാ നാമ ജാതാ**.

ഖേത്തൂപമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സങ്ഖധമസുത്തവണ്ണനാ

൩൬൭. "യോ കോചി പുരിസോ പാണാതിപാതീ മുസാവാദീ, സബ്ബോ സോ ആപായികോ"തി വത്വാ പുന "യംബഹുലം യംബഹുലം കരോതി, തേന ദുഗ്ഗതിം ഗച്ഛതീ"തി വദന്തോ **അത്തനാവ അത്തനോ വാദം ഭിന്ദതി. ഏവം സന്തേതി** യദി ബഹുസോ കതേന പാപകമ്മേന ആപായികോ, "യോ കോചി പാണമതിപാതേതീ"തിആദിവചനം മിച്ഛാതി. **ചത്താരി പദാനീ**തി "യോ കോചി പാണമതിപാതേതീ"തിആദിനാ നയേന വുത്താ ചത്താരോ അത്ഥകോട്ഠാസാ. **ദിട്ഠിയാ പച്ചയാ ഹോന്തി** "അത്ഥി ഖോ പന മയാ"തിആദിനാ അയോനിസോ ഉമ്മുജ്ജന്തസ്സ. **ബലസമ്പന്നോ**തി സമത്ഥോ. **സങ്ഖധമകോ**തി സങ്ഖസ്സ ധമനകിച്ചേ ഛേകോ. **അദുക്ഖേനാ**തി സുഖേന. **ഉപചാരോപി അപ്പനാപി വട്ടതി** ഉഭിന്നം സാമഞ്ഞവചനഭാവതോ. അപ്പമാണകതഭാവോ ലബ്ഭതേവ. തഥാ ഹി തം കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതായ ദീഘസന്താനതായ വിപുലഫലതായ ച **"മഹഗ്ഗത"**ന്തി വുച്ചതി.

ന ഓഹീയതീതി യസ്മിം സന്താനേ കാമാവചരകമ്മം, മഹഗ്ഗതകമ്മഞ്ച കതൂപചിതം വിപാകദാനേ ലദ്ധാവസരം ഹുത്വാ ഠിതം, തേസു കാമാവചരകമ്മം ഇതരം നീഹരിത്വാ സയം തത്ഥ ഓഹീയിത്വാ അത്തനോ വിപാകം ദാതും ന സക്കോതി, മഹഗ്ഗതകമ്മമേവ പന ഇതരം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകം ദാതും സക്കോതി ഗരുഭാവതോ. തേനാഹ **"തം കാമാവചരകമ്മ"**ന്തിആദി. **കിലേസവസേനാ**തി പാപകമ്മസ്സ മൂലഭൂതകിലേസവസേന. പാണാതിപാതാദയോ ഹി ദോസമോഹലോഭാദിമൂലകിലേസസമുട്ഠാനാ. **കിലേസവസേനാ**തി വാ കമ്മകിലേസവസേന. വുത്തഞ്ഹേതം - "പാണാതിപാതോ ഖോ, ഗഹപതിപുത്ത, കമ്മകിലേസോ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൪൫). **യഥാനുസന്ധിനാവ ഗത**ന്തി യഥാനുസന്ധിസങ്ഖാതഅനുസന്ധിനാ ഓസാനം ഗതം സംകിലേസസമ്മുഖേന ഉട്ഠിതായ വോദാനധമ്മവസേന നിട്ഠാപിതത്താ.

സങ്ഖധമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. കുലസുത്തവണ്ണനാ

൩൫൪. ഏവം പവത്തഞൗഹിതികാതി ഏവം ദ്വിധാ പവത്തഞൗഹിതികാ. **ദ്വീഹിതികാ** ദുക്കരജീവികപയോഗാ. സലാകമത്തം വുത്തം ഏത്ഥാതി **സലാകാ വുത്താ,** പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപോ. **ഉഭതോകോടിക**ന്തി യദി "കുലാനുദയം ന വണ്ണേമീ"തി വദതി, "ഭൂതാ നിക്കരുണാ സമണ തുമ്ഹേ"തി വാദം ആരോപേഹി. അഥ സബ്ബദാപി "കുലാനുദയം വണ്ണേമീ"തി വദതി. ഏവം സന്തേ "കസ്മാ ഏവം ദുബ്ഭിക്ഖേ കാലേ മഹതിയാ പരിസായ പരിവുതോ ജനപദചാരികം ചരന്താ കുലൂപച്ഛേദായ പടിപജ്ജഥാ"തി ഏവം ഉഭതോകോടികം വാദം ആരോപേഹീതി ഗാമണിം ഉയ്യോജേസി.

ദ്വേ അന്തേതി ഉഭോ കോടിയോ. **ബഹി നീഹരിതു**ന്തി ന വണ്ണേമി വണ്ണേമീതി ദ്വേ അന്തേ മോചേന്തോ തം പുച്ഛിതമത്ഥം **ബഹി നീഹരതി** നാമ. തത്ഥ ദോസം ദത്വാ ചോദേന്തോ തം അപുച്ഛം കരോന്തോ ഗിലിത്വാ വിയ അന്തോ **പവേസേതി** നാമ.

ഇതോ സോ ഗാമണീതിആദി അത്തനോ ഭിക്ഖൂനം അഞ്ഞേസഞ്ച അത്ഥകാമാനം ഭിക്ഖപ്പദാനേന അനിട്ഠപ്പത്തിഅഭാവദസ്സനത്ഥം ആരദ്ധം. **ദാനേന**

സമ്ഭൂതാനീതി ദാനമയേന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുനാ സമ്മദേവ ഭൂതിം വഡ്ഢിം പത്താനി. സച്ചേന അരിയവോഹാരേന സമ്മദേവ ഭൂതാനി ഉപ്പന്നാനി **സച്ചസമ്ഭൂതാനീ**തി ആഹ **"സച്ചം നാമ സച്ചവാദിതാ"**തി. **സേസസീല**ന്തി അട്ഠവിധഅരിയവോഹാരതോ അഞ്ഞസീലം. **നിഹിത**ന്തി തസ്മിം കുലേ പുബ്ബപുരിസേഹി നിധാനഭാവേന നിഹിതം. **ദുപ്പയുത്താ**തി കസിവാണിജ്ജാദിവസേന ദുട്ഠു പയുത്താ കമ്മന്താ. **വിപജ്ജന്തീ**തി നസ്സന്തി. **കുലങ്ഗാരോ**തി കുലസ്സ അങ്ഗാരസദിസോ വിനാസകപുഗ്ഗലോ. **അനിച്ചതാ**തി മരണം. തസ്മിം കുലേ പധാനപുരിസാനം ഭോഗാനം വാ സബ്ബസോ വിനാസോ. തേനാഹ **"ഹുത്വാ അഭാവോ"**തിആദി.

കുലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. മണിചൂളകസുത്തവണ്ണനാ

൩൬൨. തം പരിസന്തി തം രാജന്തേപുരേ നിസിന്നം രാജപരിസം. **നയഗ്ഗാഹേ**തി കുതോചിപി അസുത്വാ കേവലം അത്തനോ ഏവ മതിയാ നയഗ്ഗഹണേ ഠത്വാ.

കാരേതും വട്ടതി സതി സമ്ഭവേ പടിസങ്ഖാരസ്സ, സേനാസനവിനാസോ ന അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. അത്തനോ ഏത്ഥ കിച്ചാവസാനേ യം ഗിഹീനംയേവ സന്തകം താവകാലികം, തം ഗിഹിവികതന്തി ആഹ **"ഗിഹിവികതം കത്വാ"**തി. **ന വദാമി** പബ്ബജ്ജിതാസാരുപ്പതോ.

മണിചൂളകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഭദ്രകസുത്തവണ്ണനാ

൩൬൩. ഏവംനാമകേതി മല്ലാ നാമ ജാനപദിനോ രാജകുമാരാ, നേസം നിവാസതായ "മല്ലാ"ഇച്ചേവ ബഹുവചനവസേന ലദ്ധനാമത്താ ഏവംനാമകേ ജനപദേ. നത്ഥി ഏതസ്സ പത്തിയാ കാലന്തരസഞ്ഞിതോ കാലോതി **അകാലോ,** സോ ഏവ **അകാലികോ**. തേനാഹ - **"കാലം അനതിക്കമിത്വാ പത്തേനാ"**തി. സോ പന "യംകിഞ്ചി ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജമാനം ഉപ്പജ്ജതി, സബ്ബം തം ഛന്ദമൂലക"ന്തി ഏവം വുത്തോ ദുക്ഖസ്സ ഛന്ദമൂലഭാവോ, ഏവം ഛന്ദമൂലകസ്സ ദുക്ഖസ്സ കഥിതത്താ **"ഇമസ്മിം സുത്തേ വട്ടദുക്ഖം കഥിത"**ന്തി വുത്തം.

ഭദ്രകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. രാസിയസുത്തവണ്ണനാ

൩൬൪. രാസിം കത്വാ മാരപാസവസേന, തത്രാപി അന്തരഭേദേന വിഭജിത്വാ പുച്ഛിതബ്ബപഞ്ഹേ ഏകതോ രാസിം കത്വാ. തപനം അത്തപരിതാപനം തപോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി തപസ്സീ, തം **തപസ്സിം**. സോ പന തം തപം നിസ്സായ ഠിതോ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"തപനിസ്സിതക"**ന്തി. സോ പന അനേകാകാരഭേദേന ലൂഖം ഫരുസം ജീവനസീലത്താ **ലൂഖജീവീ നാമ**. തേനാഹ **"ലൂഖജീവിക"**ന്തി. മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ ഉപ്പഥഭാവേന അവനിയാ ഗന്ധബ്ബാതി **അന്താ,** തതോ ഏവ ലാമകത്താ **അന്താ**. ലാമകമ്പി "അന്തോ"തി

വുച്ചതി ''അന്തമിദം, ഭിക്ഖവേ, ജീവികാനം (ഇതിവു॰ ൻ൧; സം॰ നി॰ ൩.൮൦), ഏകോ അന്തോ''തി ഏവമാദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫; ൩.൯൦). അട്ഠകഥായം പന അഞ്ഞമഞ്ഞആധാരഭാവം ഉരീകത്വാ **''കോട്ഠാസാ''**തി വുത്തം. ഹീനോ ഗാമോതി പാളി. ഗാമ-സദ്ദോ ഹീനപരിയായോതി അധിപ്പായേനാഹ **''ഗാമ്മോ''**തി. ഗാമേ ഭവോതി **ഗാമ്മോ**. **ഗാമ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഗാമവാസിവിസയോ ''ഗാമോ ആഗതോ''തിആദീസു വിയ. അട്ഠകഥായം പന **''ഗാമവാസീനം ധമ്മോ''**തി വുത്തം, തേസം ചാരിത്തന്തി അത്ഥോ. **അത്ത**-സദ്ദോ ഇധ സരീരപരിയായോ ''അത്തന്തപോ''തിആദീസു വിയാതി ആഹ **''സരീരദുക്ഖകരണന്തി അത്ഥോ''**തി.

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം തപനിസ്സിതഗരഹിതബ്ബപദേ കസ്മാ അന്തദ്വയമജ്ഝിമപടിപദാഗഹണം? അത്തകിലമഥാനുയോഗോ താവ ഗയ്ഹതു ഇദമത്ഥിതായാതി അധിപ്പായോ. കാമഭോഗീതപനിസ്സിതകനിജ്ജരവത്ഥൂനം ദസ്സനേ യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ വിഭജിത്വാ കഥനം സമ്ഭവതീതി തേ ദസ്സേത്വാ അധിപ്പേതത്ഥോ കഥിതോ.

തമത്ഥന്തി യോ ''കാമഭോഗീതപനിസ്സിതകേസു ഗരഹിതബ്ബേയേവ ഗരഹതി, പസംസിതബ്ബേയേവ ച പസംസതീ''തി വുത്തോ അത്ഥോ, തമത്ഥം പകാസേന്തോ. **സാഹസികകമ്മേനാ**തി അയുത്തേന കമ്മേന. **ധമ്മേന ച അധമ്മേന ചാ**തി ധമ്മികേന അധമ്മികേന ച. അയോനിസോ പവത്തം ബാഹിരകം സന്ധായ ചോദകോ **''കഥ''**ന്തിആദിമാഹ. ഇതരോ നയിദം താദിസം അത്തപരിതാപനം അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ യോനിസോ പവത്തം സാസനികമേവാതി ദസ്സേന്തോ **''ചതുരങ്ഗവീരിയവസേന ചാ''**തി ആഹ. തത്ഥ ''കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച അട്ഠി ച അവസിസ്സതൂ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൨൭; അ॰ നി॰ ൨.൫) നയേന വുത്താ സരീരേനിരപേക്ഖവിപസ്സനായ ഉസ്സുക്കാപനവസേന പവത്താ വീരിയഭാവനാ ''ചതുരങ്ഗവീരിയവസേനാ''തി വുത്താ. തഥാ അബ്ഭോകാസികനേസജ്ജികതപാദിനിസ്സിതാവ കിലേസനിമ്മഥനയോഗ്യാ വീരിയഭാവനാ **''ധുതങ്ഗവസേന ചാ''**തി വുത്താതി. അരിയമഗ്ഗേന നിസ്സേസകിലേസാനം പജഹനാ **നിജ്ജരാ**. സാ ച അത്തപച്ചക്ഖതായ സന്ദിട്ഠികാ തിണ്ണം മൂലകിലേസാനം പജഹനേന **''തിസ്സോ''**തി ച വുത്താ. തേനാഹ **''ഏകോപീ''**തിആദി.

രാസിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. പാടലിയസുത്തവണ്ണനാ

൩൬൬. ''മായഞ്ചാഹം പജാനാമീ''തി വചനം കാമം തേസം മായാവീഭാവദസ്സനപരം, ഭഗവതോ പന മായാസാഠേയ്യാദികസ്സ സബ്ബസ്സ പാപധമ്മസ്സ ബോധിമൂലേ ഏവ സേതുഘാതോ, തസ്മാ സബ്ബസോ പഹീനമായോ, സബ്ബഞ്ഞുതായ മായം അഞ്ഞേ ച ഞേയ്യേ സബ്ബസോ ജാനാതി. തേന വുത്തം **''മായഞ്ചാഹം, ഗാമണി, പജാനാമീ''**തിആദി. **മായഞ്ച പജാനാമീ**തി ന കേവലമഹം മായം ഏവ ജാനാമി, അഥ ഖോ അഞ്ഞമ്പി ഇദഞ്ചിദഞ്ച ജാനാമീതി.

ഇത്ഥികാമേഹീതി ഇത്ഥീഹി ചേവ തദഞ്ഞകാമേഹി ച. **ഏകസ്മിം ഠാനേ**തി ഏകസ്മിം പദേസേ. **ഏകേകസ്സേവ** ആഗന്തുകസ്സ ഗഹട്ഠസ്സ വാ പബ്ബജിതസ്സ വാ. **സത്തിഅനുരൂപേനാ**തി വിഭവസത്തിഅനുരൂപേന. **ബലാനുരൂപേനാ**തി പരിവാരബലാനുരൂപേന. **സത്തിഅനുരൂപേനാ**തി വാ സദ്ധാസത്തിഅനുരൂപേന. **ബലാനുരൂപേനാ**തി വിഭവബലാനുരൂപേന. ധമ്മേസു സമാധി ദസകുസലധമ്മേസു സമാധാനം. അഗ്ഗഹിതചിത്തതാ പരിയുട്ഠകാരിതാ. തേന ലോകിയസീലവിസുദ്ധി ദിട്ഠിവിസുദ്ധി ച വുത്താ. തഥാ ചാഹ - ''കോ ചാദി കുസലാനം ധമ്മാനം, സീലഞ്ച സുവിസുദ്ധം ദിട്ഠി ച ഉജുകാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൬൯). തത്ഥ പതിട്ഠിതസ്സ ഉപരി കത്തബ്ബം ദസ്സേതും **''ധമ്മസമാധിസ്മിം ഠിതോ''**തിആദി വുത്തം. **അയം പടിപദാ**തി തസ്സ കമ്മഫലവാദിനോ സത്ഥു വചനം സബ്ബേസഞ്ച അയം മയ്ഹം സീലസംവരബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനാസങ്ഖാതാപടിപദാ അനപരാധകതായ ഏവ സംവത്തതി. **ജയഗ്ഗാഹോ**തി ഉഭയഥാപി മയ്ഹം കാചി ജാനി നത്ഥി.

പഞ്ച ധമ്മാ ധമ്മസമാധി നാമ, വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലധമ്മമത്തം വാ. തതിയവികപ്പേ സീലാദിവിസുദ്ധിയാ സദ്ധിം ബ്രഹ്മവിഹാരാ യഥാവുത്തതിവിധധമ്മാവഹത്താ **ഏവ ധമ്മസമാധി നാമ. പൂരേന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ**തി വുത്തഖണികചിത്തേകഗ്ഗതാ. സാപി ചിത്തസ്സ സമാധാനതോ ''ചിത്തസമാധീ''തി വുത്താ, തസ്സ പടിപക്ഖം വിക്ഖമ്ഭന്തീ സമുച്ഛിന്ദന്തീ ച ഹുത്വാ പവത്താ യഥാവുത്തസമാധി ഏവ വിസേസേന **ചിത്തസമാധി** നാമ.

പാടലിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഗാമണിസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അസങ്ഖതസംയുത്തം

൧. പഠമവഗ്ഗോ

൧-൧൧. കായഗതാസതിസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൬൬-൩൭൬. **അസങ്ഖത**ന്തി ന സങ്ഖതം ഹേതുപച്ചയേതി. തേനാഹ **"അകത"**ന്തി. **ഹിതം ഏസന്തേനാ**തി മേത്തായന്തേന. **അനുകമ്പമാനേനാ**തി കരുണായന്തേന. **ഉപാദായാ**തി ആദിയിത്വാതി അയമത്ഥോതിആഹ **"ചിത്തേന പരിഗ്ഗഹേത്വാ"**തി. **അവിപരീതധമ്മദേസനാ**തി അവിപരീതധമ്മസ്സ ദേസനാ, പടിപത്തിമ്പി സാവകാ വിയ ഗരുകോ ഭഗവാ. **ദായജ്ജം** അത്തനോ അധിട്ഠിതം നിയ്യാതേതി.

ഭിക്ഖാസമ്പത്തികാലാദീനം സത്തന്നം സപ്പായാനം സമ്പത്തിയാ ലബ്ഭനകാലേ. വിപത്തികാലേ പന ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഭാരിയ**ന്തി ദുക്ഖബഹുലതായ ദാരുണം. **അമ്ഹാകം സന്തികാ** ലദ്ധബ്ബാ. **തുമ്ഹാകം അനുസാസനീ**തി തുമ്ഹാകം ദാതബ്ബാ അനുസാസനീ.

കായഗതാസതിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൨൩-൩൩. അസങ്ഖതസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൭൭-൪൦൯. തത്ഥ ച നത്ഥി ഏത്ഥ തണ്ഹാസങ്ഖാതം നതം, നത്ഥി ഏതസ്മിം വാ അധിഗതേ പുഗ്ഗലഭാവോതി **അനതം. അനാസവ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സച്ചധമ്മതായ **സച്ചം**. വട്ടദുക്ഖതോ പാരമേതീതി **പാരം. സണ്ഹട്ഠേനാ**തി സുഖുമട്ഠേന നിപുണം. തതോ ഏവ **ദുദ്ദസതായ. അജജ്ജരം** നിച്ചസഭാവത്താ. നത്ഥി ഏതസ്സ നിദസ്സനന്തി വാ **അനിദസ്സനം**. ഏതസ്മിം അധിഗതേ നത്ഥി സംസാരേ. പപഞ്ചന്തി വാ **നിപ്പപഞ്ചം**.

ഏതസ്മിം അധിഗതേ പുഗ്ഗലസ്സ മരണം നത്ഥീതി വാ **അമതം**. അതപ്പകട്ഠേന വാ **പണീതം**. സുഖഹേതുതായ വാ **സിവം**. തണ്ഹാ ഖീയന്തി ഏത്ഥാതി **തണ്ഹക്ഖയം**.

അഞ്ഞസ്സ താദിസസ്സ അഭാവതോ വിമ്ഹാപനീയതായ **അഭൂതമേവാ**തി. കുതോചി പച്ചയതോ അനിബ്ബത്തമേവ ഹുത്വാ **ഭൂതം** വിജ്ജമാനം. തേനാഹ **"അജാതം ഹുത്വാ അത്ഥീ"**തി. നത്ഥി ഏത്ഥ ദുക്ഖന്തി നിദ്ദുക്ഖം, തസ്സ ഭാവോ **നിദ്ദുക്ഖത്തം**. തസ്മാ **അനീതികം** ഈതിരഹിതം. വാനം വുച്ചതി തണ്ഹാ, തദഭാവേന **നിബ്ബാനം**. ബ്യാബജ്ഝം വുച്ചതി ദുക്ഖം, തദഭാവേന **അബ്യാബജ്ഝം**. പരമത്ഥതോ സച്ചതോ സുദ്ധിഭാവേന. കാമാ ഏവ പുഥുജ്ജനേഹി അല്ലീയിതബ്ബതോ **ആലയാ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പതിട്ഠട്ഠേനാ**തി പതിട്ഠാഭാവേന വട്ടദുക്ഖതോ മുച്ചിതുകാമാനം ദീപസദിസം ഓഘേഹി അനജ്ഝോത്ഥരണീയത്താ. **അല്ലീയിതബ്ബയുത്തട്ഠേനാ**തി അല്ലീയിതും അരഹഭാവതോ. **തായനട്ഠേനാ**തി സപരതായനട്ഠേന. **ഭയസരണട്ഠേനാ**തി ഭയസ്സ ഹിംസനട്ഠേന. **സേട്ഠം** ഉത്തമം. **ഗതീ**തി ഗന്ധബ്ബട്ഠാനം.

അസങ്ഖതസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അസങ്ഖതസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അബ്യാകതസംയുത്തം

൧. ഖേമാസുത്തവണ്ണനാ

൪൧൦. ബിമ്ബിസാരസ്സ ഉപാസികാതി ബിമ്ബിസാരസ്സ ഓരോധഭൂതാ ഉപാസികാ. **പണ്ഡിച്ചം** സിക്ഖിതഭാവേന. **വേയ്യത്തിയം** വിസാരദഭാവേന. **വിസാരദാ** നാമ തിഹേതുകപടിസന്ധിസിദ്ധസാഭാവികപഞ്ഞാ, തായ സമന്നാഗതാ.

അച്ഛിദ്ദകഗണനായ കുസലോതി നവന്തഗണനായ കുസലോ. **അങ്ഗുലിമുദ്ദായ ഗണനായ കുസലോ**തി അങ്ഗുലികായ ഏവ ഗണനായ കുസലോ സേയ്യഥാപി പാദസികാ. **പിണ്ഡഗണനായാ**തി സങ്കലനപടുപ്പന്നകാരിനോ പിണ്ഡവസേന ഗണനാ. **തഥാഗതോ**തി ഖീണാസവോ, തഥാഗതം സന്ധായ പുച്ഛതീതി ഖീണാസവോതി ചസ്സ അരഹത്തഫലവസിഭാവിതഖന്ധേ ഉപാദായ അയം പഞ്ഞത്തി ഹോതി. തേസു ഖന്ധേസു സതി ഖീണാസവാ സത്തസങ്ഖാതാ ഹോന്തീതി വോഹാരേന പഞ്ഞപേതും സക്കാ ഭവേയ്യ, അസന്തേസു ന സക്കാ, തസ്മാ പരം മരണാതി വുത്തത്താ തേസം അഭാവാ **“അബ്യാകതമേത”**ന്തി വുത്തം. യദി ഏവം തേസം അഭാവതോ ‘‘ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ’’തി പുട്ഠായ ‘‘ആമാ’’തി പടിജാനിതബ്ബാ സിയാ, തം പന സത്തസങ്ഖാതസ്സ പുച്ഛിതത്താ ന പടിഞ്ഞാതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **യേന രൂപേനാ**തി സത്തതഥാഗതേ വുത്തരൂപം സബ്ബഞ്ഞുതഥാഗതേ പടിക്ഖിപിതും **“തം രൂപ”**ന്തിആദി വുത്തം. **യം ഉപാദായാ**തി യം ഖന്ധപഞ്ചകം ഉപാദായ. **തദഭാവേനാ**തി തസ്സ ഖന്ധപഞ്ചകസ്സ അഭാവേന. **തസ്സാ പഞ്ഞത്തിയാ**തി സത്തപഞ്ഞത്തിയാ അഭാവം. നിരുദ്ധം ന നിദസ്സേതി.

ഖേമായ ഥേരിയാ വുത്തം പഠമം സുത്തം ഭഗവതോ സേട്ഠഥദീപനതോ അഗ്ഗപദാവചരംവ ഹോതീതി വുത്തം **“അഗ്ഗപദസ്മി”**ന്തി.

ഖേമാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അനുരാധസുത്തവണ്ണനാ

൪൧൧. ഇധ സളായതനവഗ്ഗേ സങ്ഗായനവസേന സങ്ഗീതികാരേഹി വുത്തം.

൩-൮. പഠമസാരിപുത്തകോട്ഠികസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൧൨-൪൧൭. രൂപമത്തന്തി ഏത്ഥ **മത്ത**-സദ്ദോ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ. കോ പന സോ വിസേസോതി? യോ ബാഹിരപരികപ്പിതോ ഇധ തഥാഗതോതി വുച്ചമാനോ അത്താ. **അനുപലബ്ഭിയസഭാവോ**തി അനുപലബ്ഭിയത്താ.

പഠമസാരിപുത്തകോട്ഠികസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. കുതൂഹലസാലാസുത്തവണ്ണനാ

൪൧൮. നാനാവിധന്തി തംതംദിട്ഠിവാദപടിസംയുത്തം അഞ്ഞമ്പി വാ നാനാവിധം തിരച്ഛാനകഥം. ബഹൂനം കുതൂഹലുപ്പത്തിട്ഠാനതോതി യോജനാ.

യാവ ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകാ ഗച്ഛതീതി അഗ്ഗിനാ കപ്പവുട്ഠാനകാലേ ഗച്ഛതി, തം സന്ധായ വുത്തം. **ഇമഞ്ച കായ**ന്തി ഇമം രൂപകായം. **ചുതിചിത്തേന നിക്ഖിപതീ**തി ചുതിചിത്തേന ഭിജ്ജമാനേന നിക്ഖിപതി. ചുതിചിത്തസ്സ ഹി ഓരം സത്തരസമസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം കമ്മജരൂപം ചുതിചിത്തേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതി, തതോ പരം കമ്മജരൂപം ന ഉപ്പജ്ജതി. യദി ഉപ്പജ്ജേയ്യ, മരണം ന സിയാ, ചുതിചിത്തം രൂപം ന സമുട്ഠാപേതി, ആഹാരജസ്സ ച അസമ്ഭവോ ഏവ, ഉതുജം പന വത്തതേവ. യസ്മാ പടിസന്ധിക്ഖണേ സത്തോ അഞ്ഞതരണായ ഉപപജ്ജതി നാമ, ചുതിക്ഖണേ പടിസന്ധിചിത്തം അലദ്ധം അഞ്ഞതരണായ, തസ്മാ വുത്തം **"ചുതിക്ഖണേ… പേ… ഹോതീ"**തി.

കുതൂഹലസാലാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൪൧൯. തേസം ലദ്ധിയാതി തേസം സസ്സതവാദാനം ലദ്ധിയാ സദ്ധിം **ഏതം** ''അത്ഥത്താ''തി വചനം ഏകം അഭവിസ്സ. തതോ ഏവ അനുലോമം തം നാഭവിസ്സ ഞാണസ്സാതി അസാരം ഏതന്തി അധിപ്പായോ. **അപി നു മേതസ്സാ**തി മേ ഏതസ്സ അനത്താതി വിപസ്സനാഞാണസ്സ അനുലോമം അപി നു അഭവിസ്സ, വിലോമകമേവ തസ്സ സിയാതി അത്ഥോ.

ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. സഭിയകച്ചാനസുത്തവണ്ണനാ

൪൨൦. യസ്സപ'സ്സാതി പാഠസ്സ അയം പിണ്ഡത്ഥോ ''ആവുസോ''തിആദി. തത്ഥായം സമ്ബന്ധോ - ആവുസോ, യസ്സപി പുഗ്ഗലസ്സ തീണി വസ്സാനി വുട്ഠോ, ഏത്തകേന കാലേന ''ഹേതുമ്ഹി സതി രൂപീതിആദിപഞ്ഞാപനാ ഹോതി, അസതി ന ഹോതീ''തി ഏത്തകം ബ്യാകരണം ഭവേയ്യ, തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഏത്തകമേവ ബഹു, കോ പന വാദോ അതിക്കന്തേ! ഇതോ അതിക്കന്തേ ധമ്മദേസനാനയേ വാദോയേവ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ഥേരസ്സ പഞ്ഹബ്യാകരണം സുത്വാ പരിബ്ബാജകോ പീതിസോമനസ്സം പവേദേസി.

സഭിയകച്ചാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അബ്യാകതസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

സളായതനവഗ്ഗവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ സമത്താ.